

„Az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvényjavaslat” (későbbi 1913:XIV. tc.) nemzetiségi képviselői ellenjavaslatára és képviselőházi vitájának nemzetiségi fogadtatása¹

A

1913. jan. 22

Rudnyánszky György, a képviselőház jegyzője bejelentése Pop Cs. Istvánnak a nemzetiségi képviselők által benyújtott választójogi törvényjavaslat tárgyalását kérő indítványa ügyében

Képv. Napló, 1910–15, XVIII. 4. l.

Rudnyánszky György jegyző: Jelentem a t. Háznak, hogy az indítványkönyvbe Pop Cs. István képviselő január 17-én a következő indítványt jegyezte be: „Indítványozom, hogy az általános, egyenlő, titkos és községenkint gyakorlandó választói jog megvalósítása céljából általam és társaim által benyújtott törvényjavaslatot a Ház a házszabályok 201. §-a értelmében vegye tárgyalás alá”.

Elnök²: Konstatálom, hogy a képviselő úr az indítványában említett törvényjavaslatot a házszabályok rendelkezésének megfelelően benyújtotta. Indítványozom, hogy az kinyomatván, s a Ház tagjai közt szétosztván, a Ház az indítvány indokolására később tüzzön ki hatánapot. (*Helyeslés.*) Méltóztatnak hozzájárulni? (*Igen!*)

¹ „Az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvényjavaslat” (későbbi XIV. tc.) nem váltotta be az általános, egyenlő és titkos választójog, a korszerű választójogi reform megvalósításához fűzött reményeket. A Tisza–Lukács féle törvényjavaslat még a munkapárt 1910. évi választási, majd kormánynyilatkozataihoz (Khuen bejelentései) viszonyítva is visszakoazást jelentett és ugyanakkor felülről, erőszakkal berekesztette a kieleződött választójogi küzdelmet, továbbra is kizárta a törvényhozásból a néptömegeket, a munkásság és a parasztság képviselőit, és megakadályozta a nemzetiségek megfelelő képviseletét. A magyar munkássajtó már *Pop Csicsó* indítványa előterjesztése napján hírt ad annak bejelentéséről (*A románok törvényjavaslatára* – Népszava 1913. jan. 22; 19. sz.), a következő napon pedig kommentálja is (C) a nemzetiségi részről benyújtott törvényjavaslatot, amely – a Népszava tudósítása szerint – „radikálisabb minden eddigi törvényjavaslatnál”. (*A románok választójogi javaslata* – Népszava 1913. jan. 23; 20. sz.) Ennek az érdemben az országgyűlés által soha meg nem vitatott törvényjavaslatnak (B) a „területileg elkülönített nemzetiségi választókerületek”-re vonatkozó kívánságát a magyar közvélemény-általában idegenkedéssel fogadta. A javaslatot egyébként csak a román nemzetiségi képviselők írták alá. A szerb radikálisok a törvényjavaslat tárgyalásairól távolmaradó ellenzékkel tartottak, s nyilván ez tartotta vissza az aláírástól az ekkor már Hlinkával és Tomanekkel külön szlovák néppárti frakciót alkotó csoport képviselő tagját, *Jurigát* és a szlovák nemzeti pártból már korábban kivált *Szkicsák* Ferencet is, míg *Blaho* Pál, a harmadik szlovák nemzetiségi képviselő ez idő tájt előadó körúton volt az amerikai szlovákok körében. – Az erdélyi szászok képviseletében *Schuller* Rezső ugyanakkor támogatta a kormány törvényjavaslatát, és támadta Pop Cs. István felszólalását (E). Ez azonban nem változtatott azon a tényen, hogy a nemzetiségi képviselők Tisza István nemzetiségpolitikai tekintetben emlékezetes felszólalása (D) után is – a magyar ellenzékkel ebben kétségkívül egyetértve – a törvényjavaslat ellen foglaltak állást. – Az 1913. évi Lukács–Tisza-féle választójogi törvényjavaslat nemzetiségpolitikai előzményei tanulmányozásához l. még *Némethy* Károly belügyi államtitkár 1912. dec. 19-i minisztertanácsi előterjesztését és indokolását. („Az országgyűlési képviselők választásáról” szóló törvényjavaslatnak uralkodói hozzájárulással az országgyűlés elé terjesztése tárgyában – MT 1912:27/1.) – Továbbá: a fenti törvényjavaslatához fűzött s a Képviselőházi Irományokban közzétett, a nemzetiségi kérdést érintő statisztikai kommentárokat. (*Statisztikai melléklet „Az országgyűlési képviselők választásáról” szóló törvényjavaslatához.* – Megjelent a 724. sz. iromány /Törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról/ 2. sz. mellékleteként. – 1910–15. évi Képv. Ir. XXIII. 213–216. l.)

² ...Gr. Tisza István

B

1913 jan. 22

Pop Cs. István és képviselőtársai törvényjavaslata az országgyűlési képviselők választásáról
1910–15. évi Képv. Ir. XXIII–XXIV. 5–24. l.

I. Fejezet

A választói jog gyakorlásának feltétele és a választhatóság.

1. §

Az országgyűlési képviselőválasztáson választói joga van minden állampolgárnak nemre való tekintet nélkül, aki életének 24-ik életévét betöltötte.

2. §

Választói jogát csak az a választó gyakorolhatja, aki a választói névjegyzékbe fel van véve.

3. §

Választói jogát nem gyakorolhatja, és a választói névjegyzékbe fel nem vehető:

1. a fegyveres erőnek, illetőleg a csendőrségnek állandó vagy ideiglenes tényleges szolgálatában álló tisztje, katonai lelkésze, rangosztályba nem sorolt havidíjasa és legénység tagja, ideértve az ideiglenesen szabadságoltakat is, nem érve azonban ide a fegyveres erőnek ama tagját, aki törvény szabta kötelezettsége szerint fegyver-(szolgálati) gyakorlatot teljesít, s e végből áll a meghatározott időn belül tényleges szolgálatban;

2. az állami, törvényhatósági vagy községi rendőrség legénységének tagja.

4. §

Választói jogát nem gyakorolhatja, bár a névjegyzékbe fel van véve az:

1. akinek kiskorúsága meg van hosszabbítva;

2. aki elmebeteg, gyengeelméjű, vagy magát jelekkel megértetni nem tudó siketnéma;

3. aki csőd alatt áll vagy tékozlás miatt jogerősen gondnokság alá van helyezve;

4. aki közjótékonyságban vagy közsegélyben részesül, illetőleg abban részesült és attól a naptól, melyen a részesülés megszűnt, egy év még el nem telt; nincs kizárva azonban az, aki betegsegélyző, baleseti, rokkantsági vagy más efféle pénztártól kap segélyt vagy járadékot, aki elemi csapás miatt kapott segélyt, végül aki vagy akinek gyermeke ösztöndíjban részesült, tanpénz vagy vizsgadíj alól mentették fel;

5. aki nyilvános helyen botránnyt okozó részegség miatt két éven belül legalább két ízben jogerősen el volt ítélve, és az utolsó büntetés kiállításától vagy elévülésétől számított egy év még el nem telt;

6. akinek választói joga az országos képviselőválasztások érvényessége felett ítélő vagy a rendes bíróságok határozatával fel van függesztve;

7. aki büntett vagy vétség miatt szabadságvesztés-büntetésre van ítélve, az ítélet jogerőre emelkedésétől a kiszabott büntetés kiállításáig avagy elévüléséig, – kivéve ha a büntetés feltételesen fel van függesztve, vagy királyi kegyelem útján elengedtetett; – aki feltételes szabadságon van, aki büntett vagy vétség miatt jogerős bírói határozattal elrendelt vizsgálati fogságban van;

8. aki politikai jogai gyakorlatának felfüggesztésére van jogerősen ítélve, az ítéletben megállapított idő alatt.

5. §

A választói jog csak személyesen gyakorolható.

Minden választónak egy szavazata van.

A választói jog gyakorlása kötelező.

6. §

Országgyűlési képviselővé választható az, akinek választói joga van, és azt gyakorolhatja, életének 30-ik évét betöltötte, és választhatóságból kizárva nincs.

7. §

Nem választható országgyűlési képviselővé:

1. aki a választás kitűzése és a választás közé eső időben kir. járásbírósnál vagy kir. törvényszéknél mint ítélőbíró, vagy kir. törvényszék mellett működő kir. ügyészségnél mint ennek tagja volt alkalmazva, abban a választókerületben, amely részben vagy egészben az illető kir. járásbírósnak vagy kir. törvényszék területén fekszik;

2. aki az 1. pontban említett időben főszolgabíró, szolgabíró, törvényhatósági joggal felruházott, vagy rendezett tanácsú város rendőrkapitánya volt, abban a választókerületben, amely részben vagy egészben az illető járás vagy város területén fekszik;

3. a fegyveres erőnek állandó vagy ideiglenes tényleges szolgálatban álló havidíjasa.

II. Fejezet

Választókerületek és szavazókörök.

8. §

Az országgyűlési képviselők választása választókerületenként történik. Minden választókerület egy képviselőt választ.

9 §

A választókerületek száma a lakosság számaránya alapján állapíttatik meg oly módon, hogy 50.000 lakosra egy képviselő jut.

A választókerületek beosztásánál az ország nemzetiségeinek földrajzi elhelyezkedése veendő figyelembe, s ehhez képest területileg elkülönített nemzetiségi kerületek alakítandók.

Az ország azon részeiben, ahol több nemzetiség vegyesen lakik, és ennél fogva a nemzetiségi kerületek területi elhatárolása nem lehetséges, az egyes nemzetiségekhez tartozó választókból a külön névjegyzék alapján külön választókerületek alakítandók.

10 §

A választókerületeknek megállapításáról az előbbi §-ban foglalt rendelkezésekre figyelemmel, külön törvény rendelkezik.

11. §

A választókerületek szavazókörökre oszthatnak.

Minden község egy önálló szavazókört képez.

Azon községekben, amelyekben a választók száma az 500-at meghaladja, 500 választónként külön szavazókörökre oszthatandók.

A szavazás az egyes községekben történik.

12. §

A szavazóköröket az előző évi választói névjegyzékek alapján öt évenként az illető község képviselőtestületének (törvényhatósági bizottságának) meghallgatása után a központi választmány állapítja meg.

III. Fejezet

A központi választmány.

13 §

A választói névjegyzékek készítése és évenkénti kiigazítása, úgyszintén a képviselőválasztásoknak előkészítése végett minden törvényhatóságban, továbbá minden olyan rendezett tanácsú városban, mely külön képviselőt küld, központi választmány alakítandó.

14 §

A központi választmány az elnökön kívül ott, ahol a választmány hatásköre egy választókerületre terjed ki, 12 tagból áll, ott ahol kettőre 18, ott, ahol háromra 24 tagból, ha pedig háromnál is több a választókerület, minden további kerület után még 2-2 tagból áll.

A központi választmányba minden választókerületből legalább két tagot kell választani.

15 §

A központi választmány elnöke törvényhatóságban a törvényhatóság első tisztviselője, rendezett tanácsú városban a polgármester, két vagy több rendezett tanácsú városból alakított választókerületben a választmány székhelyéül szolgáló város polgármestere vagy ennek törvényes helyettese.

A központi választmány jegyzőjét és ennek helyettesét évenként az elnök rendeli a törvényhatóság, a r.t. város, két vagy több r.t. városból alakított választókerületben a választmány székhelyéül szolgáló r.t. város jegyzői közül. A jegyző ebben a minőségben nem tagja a központi választmánynak.

16. §

A központi választmány tagjává csak az választható, aki az illető törvényhatóság (r.t. város) területén valamely képviselőválasztó kerület választóinak névjegyzékébe fel van véve, vagy az illető törvényhatóság bizottságának tagja.

A központi választmány tagjait a törvényhatóság bizottságának, illetőleg a r.t. város képviselőtestületének közgyűlése szavazólapokkal viszonylagos szótöbbséggel választja meg.

Ha annak következtében, hogy többen kaptak egyenlő számú szavazatot, a viszonylagos szótöbbség iránt kétség támad, azt, hogy az egyenlő számú szavazatot kapott egyének közül kit vagy kiket kell megválasztottnak tekinteni, az elnök által foganatosított sorshúzás dönti el...

...A választást legalább két hónappal előbb kell megtartani, mint amikor a régi választmány megbízása a törvény értelmében lejár...

18-21. §§

A központi választmány elnöke, tagjai és jegyzője működésük megkezdése előtt pártatlansági esküt (fogadalom) tesznek. – A központi választmány a szükségletnek megfelelően ülésezik. A választmány ülései nyilvánosak, az üléseken „viszonylagos szótöbbség”, egyenlő szavazat esetén az elnök szavazata dönt. – A központi választmány határozatai ellen „a közigazgatási bíróság előtti eljárásnak van helye”.

IV. Fejezet (23-55. §§)

A választók névjegyzéke.

A választójogosultakról községek szerint névjegyzéket kell készíteni. A névjegyzékek állandók, és azokat a törvény kihirdetését követő három hónapon belül kell elkészíteni. A választói névjegyzéket minden községben és törvényhatóságú városban a községi képviselőtestület, illetve a törvényhatósági bizottság által saját kebeléből választott öttagú küldöttség írja össze, illetve igazítja ki. – Az összeíró küldöttségek eljárása nyilvános. – Az összeíró küldöttségek állítják össze minden szavazókörről egy példányban a választók névjegyzékének tervezetét, ezeket azután az illető helységben, városban 30 (harminc) napon át közszemlére kell kitenni. – Saját ügyében a névjegyzék ellen bárki felszólalhat írásban, a névjegyzék nyilvános kitételét követő 15 napon belül. – A felszólalások és észrevételek felett a központi választmány további 45 napon belül köteles határozni (44. §). – A központi bizottság határozatai ellen benyújtott panaszokról a közigazgatási bíróság ez ügyekben kiküldött tanácsa határoz (47. §). – A választók végleges névjegyzékének egy példányát a belügyminiszternek, a második példányt az illetékes közjegyzőnek, a harmadik példányt „az illető kerületi eljárásnak” kell megküldeni (49. §). – A végleges névjegyzéket az illető helység, illetve város lakosai megtekinthetik, lemásolhatják vagy lemásolathatják (54. §). – „Ha a központi választmány elnöke a másolat kiadását megtagadja vagy késlelteti, a fél ez ellen a közigazgatási bíróság elnökéhez fordulhat.” (55. §)

V. Fejezet

A választói eljárás.

56. §

Az általános képviselőválasztások az ország összes kerületében egy és ugyanazon vasárnapon napon, a pótválasztások pedig az első választást követő második vasárnapon tartandók. Az általános képviselőválasztások határnapját a belügyminiszter rendeletileg határozza meg.

Ez a rendelet a királyi meghívólevelek szétküldésével egyidejűleg, legalább negyven nappal az országgyűlés megnyitása előtt kibocsátható.

57 §

Az általános választásoknál a központi választmány a kir. meghívóleveleknek az illető törvényhatóság, vagy a külön képviselőküldési joggal felruházott város (több r.t. városból alakított kerületben a székhelyül szolgáló város) közgyűlésén történt kihirdetését követő napon, az időközi választásoknál a képviselőház határozatának vételétől számított három napon belül összeül a választással kapcsolatos intézkedéseknek megtétele végett.

58 §

A választást minden szavazókörben a központi választmány által kiküldött biztos jelenlétében egy a választókból alkotott választási bizottság vezeti, mely hét, az illető szavazókörben a választók névjegyzékében felvett (és a választói jog gyakorlásából ki nem zárt) választóból áll (60. §).

Ha az egyes szavazókörökben választói jogosultsággal bíró választók különböző nemzetiségekhez tartoznak (9. § 3-ik bekezdés), minden egyes külön névjegyzékben felvett választók részére külön választási bizottság alakítandó. Ezen esetben a választás minden külön névjegyzékben felvett választókkal különböző helységben vagy különböző időben tartandó.

59 §

Minden választási bizottság számára köteles az illetékes község megfelelő helyiséget rendelkezésre bocsátani.

A választási biztos tisztség tiszteletbeli állás, és azt minden az illető szavazókörben a névjegyzékben felvett választó elfogadni köteles.

A köztisztviselőkre az érvényben levő szabályok nyerne alkalmazást.

A biztos minden választási bizottság mellé jegyzőt rendel, aki a választásról jegyzéket vezet, melyben a választásnál előforduló összes fontos mozzanatok, különösen a választási eljárás folyamán a bizottság által hozott határozatok felveendők.

60 §

A választási bizottságba a szavazókör községi képviselőtestülete 3 tagot választ, hármat pedig a választási biztos jelöl ki a szavazókör névjegyzékében felvett választók közül.

Az így kialakított bizottság hat tagja általános szavazattöbbséggel választ, a szavazókör névjegyzékében felvett választók közül egy hetedik tagot.

Ha általános szavazattöbbség ismételt szavazás után sem érhető el, a hetedik tagot a választási biztos nevezi ki.

61. §

A választási bizottság saját tagjai közül viszonylagos szavazattöbbséggel választ elnököt.

Szavazategyenlőség esetén a sors dönt. A sorshúzást a biztos eszközli.

62. §

A választási bizottság határozatait viszonylagos szavazattöbbséggel hozza, a szavazótagok számára való tekintet nélkül.

A bizottság elnöke csak szavazategyenlőség esetén köteles szavazni, és ekkor szavazatával dönt.

63. §

A bizottság csak akkor van jogosítva határozatot hozni valamely szavazat érvényessége kérdésében:

a) ha valamely választó szavazása alkalmával annak személyazonossága kifogásoltatik;

b) ha egyes beadott szavazatoknak érvényessége vagy érvénytelensége vitássá válik, vagy

c) valamely a választói névjegyzékben felvett választónak választói jogosultsága kifogás alá esik.

Az *a)* és *c)* pontok alapján kifogásokat emelhetnek nemcsak a választási biztos és a választási bizottság tagjai, hanem az egyes választók is, de csak addig, amíg az a választó, kinek választói jogosultsága megtámadtatott, még nem adta le a szavazatát, a *c)* pontban említett esetben pedig csak annyiban, amennyiben kifogás tárgyát az képezi, hogy az illető választó a választói névjegyzék kiigazítása óta választói jogosultságát a 4-ik §-ban felsorolt okokból nem gyakorolhatja.

A bizottság minden esetben a választás folytatása előtt határozni köteles. Ezen határozat ellen fellebbezésnek helye nincs.

64 §

A választási biztos hatáskörébe a rend és csend fenntartása tartozik. A választási törvény rendelkezéseinek be nem tartása esetében, illetve a választási bizottság hatáskörének túllépése miatt óvást emelhet, mely jegyzőkönyvbe veendő.

65 §

A választás napja előtt nyolc nappal a központi választmány elnöke minden egyes választó részére igazolójegyet köteles kibocsátani.

Az igazolójegy tartalmazza az illető választói névjegyzék folyószámát, a választás helye, napja és a szavazás kezdetének az óráját, valamint záróráját, végül az illető választó nevét és lakhelyét (utca és házsám). Az igazolójegy a választók lakásán kézbesítendő átvételi elismervény mellett. A kézbesítéssel a községi eljáróság megbízható.

Egyúttal a helyi szokásos módon a választók felhívandók, hogy az igazolójegyeiket azokban az esetekben, melyekben bármily okból a választás napja előtt 24 órával kézbesíthetők nem voltak, a hirdetésben kijelölt helyen személyesen vegyék át.

Az elveszett igazolójegy helyett a szavazókör községi bírása a választó kérelmére igazolójegy másolatot kiállítani köteles.

66 §

Az igazolójeggyel egyidejűleg minden választónak a központi választmányi elnök hivatalos pecsétjével ellátott szavazójegy is kézbesítendő.

A szavazójegynek tartalmaznia kell azt a figyelmeztetést, hogy csak a hatóság által kiállított szavazójegy fog érvényesnek tekinteni. Elveszett vagy használhatatlanná vált szavazójegy helyett köteles a választási biztos a választás napján más szavazójegyet kiadni.

A választási biztos adja ki a pótválasztás céljára szükséges szavazójegyeket is.

A szavazás kezdete és tartama oly módon állapítandó meg, hogy a választóknak a választási jog gyakorlása biztosítva legyen.

67 §

A választóknak kézbesített igazolójegyek felhívásul szolgálnak arra, hogy a választók az igazolójegyen kitett napon és meghatározott órákon belül megjelenni kötelesek.

A választási helyiségbe való belépés csak igazolójeggyel ellátott választóknak van megengedve. A szavazás beadása után kötelesek a választók a választási helyiségből eltávozni. Amennyiben a szavazás nyugodt megejtése végett szükséges, a választóknak a választási helyiségbe való belépése egyenként engedhető meg.

Ezen intézkedés megtételére a választási bizottság a választási biztos meghallgatása után jogosított.

Minden a választásban részt vevő párt [a] választási bizottság mellé legfeljebb öt bizalmi férfiút jelölhet, akik a választásnál a választási helyiségben a szavazási eredmény kihirdetéséig jelen lenni jogosítva vannak. A bizalmi férfiak nevét a pártok a választási biztosnak és a választási bizottság elnökének bejelentik.

A bizalmi férfiak a választásnál csak tanúként szerepelnek és a 63. §-nak *a)* és *c)* pontjában meghatározott kifogásolás esetét kivéve, a választás menetére semmi további befolyással nem bírnak.

A választás tartama alatt a választási helyiségben, valamint ama épületben, melyben ezen helyiség van, továbbá ezen épület közelében a politikai hatóság által megállapított körben a választókhöz beszédek nem intézhetők, és bármely más választási mozgalom tiltva van. A közlekedés a választási helyiséggel zavartalanul fenntartandó.

A választási helyiségben az illetékes község egy elkülönülő helyiségről, a szavazójegyek kitöltésére szükséges írószerekről és bútorokról gondoskodni köteles.

68 §

A választási eljárás a kitűzött napon, órában és helyiségben azzal kezdődik, hogy a választási bizottság megalakul, és átveszi a választók névjegyzékét a szavazólajstromokkal és szavazási jegyzékkel együtt.

Ha a törvényes kellékek hiányában a választási bizottság megalakulni nem tud, a választási bizottság teendőit a választási biztos végzi.

69 §

A szavazás a képviselőjelölt nevét feltüntető szavazójeggyel történik, melyet a választó zárt borítékba tesz.

A választásnál különbeni érvénytelenség terhe alatt csak hatóságilag kiadott szavazójegyek és borítékok használhatók.

A választási helyiségben vagy annak elkülönítő helyiségében szavazójegyek és borítékok külön is megfelelő számban a választók rendelkezésére bocsátandók (66. § 1. bekezdés).

70 §

A szavazás megkezdése előtt a választási bizottság köteles meggyőződést szerezni arról, hogy a szavazatok összegyűjtésére szánt urnák üresek-e.

A szavazás azzal kezdődik, hogy a választási bizottság tagjai leadják szavazataikat. Azután adják le szavazataikat a választók a jelentkezés sorrendjében.

Minden választó a szavazat leadása alkalmával igazolójegyet köteles felmutatni.

Minden választó neve, ki szavazatát leadta, a szavazási lajstromba bevezetendő, melyből egy példányt pedig a bizottság egyik tagja vezet.

71 §

Minden választó szavazatát lezárt borítékban személyesen adja át az elnöknek, aki azt a választó jelenlétében urnába helyezi.

72 §

A szavazás a meghatározott zárórán belül befejezendő. Azon választók, akik a záróra letelte előtt a szavazásra jelentkeztek, szavazásra bocsátandók.

Ha olyan körülmények fordulnak elő, melyek a választás kezdetét, folytatását vagy befejezését gátolják, a választási bizottság a választási biztos hozzájárulásával a választást a következő napra halaszthatja vagy napolhatja el.

Minden halasztás vagy elnapolás a szokásos módon és kellő időben közzéteendő.

Ha a szavazás már kezdetét vette, a választási iratok és a választási urna a benne levő szavazatokkal együtt a választási bizottság és a választási biztos részéről a választás folytatásáig pecsét alá helyezendők.

73 §

A szavazás befejezésének a választási bizottság elnöke által történt kihirdetése után a választási helyiség, melyben csak a választási biztos és a választási bizottság tagjai a jegyzővel és a bizalmi férfiakkal maradnak benn, bezárandó.

A szavazatokat tartalmazó borítékok felbontása és a szavazójegyek összeszámítása előtt azok az urnában összevegyítendők, azután kiszedendők, a borítékok felbontandók, és a szavazatok összeírandók.

Ezen célra a bizottság egyik tagja a szavazatokat egyenkint kiveszi, a borítékot felbontja, a szavazójegyet megtekinti, és átadja az elnöknek, aki a nevet hangosan felolvassa, és betekintés végett átadja a többi bizottsági tagoknak.

A választási bizottság két szavazási jegyzéket vezet, melyben minden képviselőjelölt nevét, aki szavazatot kapott, beírja, és neve mellé az első szavazatnál egyet, a második reá eső szavazatnál kettőt, a harmadiknál hármat és így tovább jegyez. A két szavazási jegyzék egybehangzó kell legyen, és azokat a választási bizottság összes tagjai és a választási biztos írják alá.

74 §

Azok a szavazatok, melyek olyan személyekre adatnak, akik a 7. § értelmében országgyűlési képviselővé nem választhatók, feltételhez vagy meghagyáshoz kötöttek, végül azon szavazatok, melyekből a választandó személyek világosan nem vehetők ki, érvénytelenek, és az adott szavazathoz nem számíttatnak.

Üres szavazatok szintén nem számíttatnak a leadott szavazatokhoz.

Ha a szavazójegy egynél több nevet tartalmaz, csak az első helyen írt név jön figyelembe.

75. §

A választási eljárás befejezése után a felvett jegyzőkönyv bezáratik, azt és a szavazási lajstromot a bizottság tagjai, a választási biztos és a jegyző aláírják, s ennek megtörténte után a jegyzőkönyvet, a választói névjegyzéket, a szavazási lajstromot, a szavazási jegyzéket, az érvényes

és érvénytelennek nyilvánított szavazójegyeket borítékba téve, közösen lepecsételik, azok egy, a tartalmat meghatározó felirattal ellátva, a választási biztosnak átadatnak.

Ha a jegyzőkönyvet nem írják alá a választási bizottság összes tagjai, ennek az oka a jegyzőkönyvben kitüntetendő.

A választási bizottság elnöke a szavazási helyiség kinyitása után a szavazás eredményét kihirdeti.

A választási biztos a választási iratokat a kerületi választási bizottság mellé kiküldött választási biztoshoz felterjeszteni köteles.

76 §

Az összes szavazókörökben végbement szavazás végeredményének megállapítása céljából a választási kerület székhelyén kerületi választási bizottság alakul, mely az egyes választási biztosok által a kerületi választási biztoshoz felterjesztett választási iratokat átveszi.

A kerületi választási bizottság hét tagból áll, és a választási kerület székhelyén a központi választmány által meghatározott napon és órában kiküldött kerületi választási biztos jelenlétében oly módon alakul, hogy a székhely községének a választói névjegyzékbe felvett (és a választójog gyakorlásából ki nem zárt) választók közül hármat a székhely községének képviselőtestülete választ, hármat pedig a kerületi választási biztos jelöl ki, a hetedik tag a 60. § rendelkezései szerint választandó, ill. nevezendő ki. Az elnököt a kerületi választási bizottság saját tagjai közül, viszonylagos szavazattöbbséggel választja.

A választási végeredmény megállapításának tartama alatt csak a kerületi biztos és a kerületi bizottság tagjai tartózkodhatnak a kerületi bizottság helyiségeiben.

A kerületi választási bizottság összeállítja a szavazókörökben az egyes választási bizottságok által megállapított szavazási eredményeket, anélkül, hogy ezen bizottságok munkálatának a felülvizsgálatába bocsátkoznék.

A választás végeredményének megállapításáról a bizottság két példányban jegyzőkönyvet vesz fel, melyek közül az egyiket a kerületi bizottság jegyzője, a másikat a kerületi bizottság egyik tagja vezeti, azokat a kerületi bizottság tagjai, a kerületi biztos és a jegyző aláírják, aminek megtörténte után a kerületi bizottság az egyes választási bizottságoktól felterjesztett választási iratokat mellékelve, az összes iratokat lepecsételi, és egy, a tartalmat meghatározó felirattal ellátva, a kerületi biztosnak átadja, aki az összes választási iratokat a központi választmánynak felterjeszteni köteles.

A központi választmány a választási végeredmény megállapításáról szóló jegyzőkönyv egyik példányát az országgyűlés képviselőházának megküldeni, másik példányát pedig saját levéltárban megőrizni köteles.

A kerületi bizottság elnöke a helyiség kinyitása után a szavazás végeredményét kihirdeti.

77 §

A megállapított végeredmény alapján az elnök megválasztott képviselőnek azt a jelöltet jelenti ki, aki az érvényes szavazatok általános többségét elnyerte.

78 §

A megválasztott képviselőnek a kerületi választási bizottság elnöke, jegyzője és a kerületi választási biztos által aláírt megbízólevél nyomban átadandó, esetleg ajánlott levélben postán megküldendő.

79 §

Ha a jelöltek közül a szavazatok általános többségét egyik sem nyerte el, az aránylag legtöbb szavazatot nyert két jelölt között pótválasztásnak van helye.

Ha az aránylag legtöbb szavazatot nyert jelöltek között vannak olyanok, akik egyenlő számú szavazatot kaptak, a kerületi választási bizottsági elnök által húzandó sors dönti el, hogy az egyenlő számú szavazattal bíró jelöltek között melyik bocsátandó pótválasztásra.

80 §

Pótválasztás esetében a központi választmány köteles nyomban a pótválasztás megtartására szükséges intézkedéseket megtenni.

A pótválasztáson az első választásnál előírt összes szabályok irányadók.

Ha a pótválasztáson a két jelölt egyenlő számú szavazatot nyert, a sors dönti el, hogy melyik tekintessék megválasztott képviselőnek.

A sorshúzást a kerületi választási bizottság elnöke eszközöli.

VI. Fejezet

Zárhatározatok.

A választók névjegyzék(é)be foglalásánál és a választásnál közreműködő közegek felelőségéről, a választási visszaélések megbüntetéséről és a szavazási köteleesség megszegésének következményeiről, valamint a választások érvénye felett ítélkező bíróságról külön törvény rendelkezik.

82. §

Jelen törvény a kihirdetés napján lép érvénybe.

A legközelebbi képviselőválasztás a törvény alapján foganatosítandó.

Jelen törvény végrehajtásával a belügyminiszter bízatik meg.

Budapest, 1913. évi január hó 22-én.

Pop C. István sk.

Vajda Sándor s.k.
Serban Miklós s.k.

Damian Vazul s.k.
Mihali Tivadar s.k.¹

C

1913 jan. 23

A magyar munkássajtó tudósítása a román nemzetiségi képviselők törvényjavaslatáról¹

A parlamenti román nemzetiségi párt, amely eleddig Tiszával szokott tárgyalásokat folytatni, s a választójogért való küzdelemtől távol állott, most, a Ház szerdai ülésén benyújtott egy különálló választói vagy választójogi törvénytervezetet², amely radikálisabb minden eddigi törvényjavaslatnál. Alapelvei a következők:

Szavazati joga van minden állampolgárnak – nemre való tekintet nélkül –, aki életének 24. életévét betöltötte, aki a választói pótljegyzékbe föl van véve.

A választójog csak személyesen gyakorolható, minden választónak egy szavazata van. A választójog gyakorlása kötelező.

Országgyűlési képviselővé választható az, akinek választójoga van, és azt gyakorolhatja, életének 30. évét betöltötte, és a választhatóságából kizárva nincs.

A választás választókerületenként történik. Minden kerület egy képviselőt választ. A kerületek száma a lakosság számaránya alapján állapítatik meg oly módon, hogy 50 ezer lakosra egy képviselő jut.

A választókerületek beosztásánál az ország nemzetiségeinek földrajzi elhelyezkedése veendő figyelembe, és ehhez képest területileg elkülönített nemzetiségi kerületek alakítandók.

Az ország azon részében, ahol több nemzetiség vegyesen lakik, és ennél fogva a nemzetiségi területek nemzetiségi elhatárolása nem lehetséges, az egyes nemzetiségekhez tartozó választókból a külön névjegyzék alapján külön választókerületek alakíthatók.

A választókerületek megállapításáról ezen előzőleg említett rendelkezésre figyelemmel külön törvény rendelkezik.

A választókerületek szavazókörökre oszthatnak. Minden község egy önálló szavazókört képez. Azon községek, amelyekben a választók száma az ötszázat meghaladja, ötszáz választónként külön szavazókörre oszthatók. A szavazás az egyes községekben történik. A szavazóköröket az előző évi választói névjegyzékek alapján ötvenként az illető község képviselőtestületének meghallgatása után a központi választmány állapítja meg.

¹ A világosi, magyarigeni, alsóárpási, körösbányai, illetve nagyilondai kerületek román nemzetiségi képviselői.

² A közlemény címe és lelőhelye: *A románok választójogi javaslata* – Népszava 1913. jan. 23; 20. sz.

² L. B. irat.

D

1913 márc. 6

Pop Cs. István román nemzetiségi képviselő és gr. Tisza István vitája, Lukács László miniszterelnök felszólalása az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor
Képv. Napló, 1910–15, XVIII., 165–8., 172–3., 178–180. l.

Pop C. István: T. Ház! A Kristóffy-féle törvényjavaslat nem felelt ugyan meg mindenben az igazi demokrácia követelményeinek, de mégis messze túlszárnyalta a most tárgyalás alatt levő javaslatot. Kristóffy törvényjavaslata a Házban soha tárgyalás alá nem került, mert az ellenzéki pártok koalícióba állottak, s átvették a kormányt azzal a kötelezettséggel, hogy legalább olyan választói reformot fognak alkotni, mint a Kristóffy-féle tervezet. Azonban konstátalom, hogy a koalíció frivol játékot űzött a választói reformmal, hogy a trónbeszédben vállalt kötelezettségének nem tett eleget, ezen kötelezettsége alól egyszerűen kitért. Ily körülmények között mindenki, aki az állam demokratikus fejlődését szem előtt tartja, némi megnyugvással vette tudomásul, hogy a jelenlegi kormány a koalíciót a kormányzásban felváltotta.

Megnyugvást keltettek különösen Khuen-Héderváry Károly grófnak nyilatkozatai, amelyeket akkor tett, amikor neki még nemcsak hogy többsége, de talán azt mondhatni pártja sem volt. S habár a választások, amelyek a mai többséget létrehozták, óriási terror mellett mentek végbe, az a nagy közönség – amely mint mondám – már régóta várta az igazi demokratikus reform megvalósítását, napirendre tért a választások felett, és sokan megnyugodtak abban a tényben, hogy volt a kormányban egy miniszter, Székely Ferenc igazságügyminiszter úr...

Kállay¹ Tamás: Jól kiválasztotta! (*Derűltség.*)

Pop C. István: ...aki, mint az ország törvényeinek őre, garanciát nyújtott azoknak, akik reménykedtek, hogy a választói jog azon az alapon fog létrejönni, amelyet ő hirdetett, mert különben lehetetlenségnek kellett volna tartani, hogy három évig együtt ülhessen vele ez a kormány. Nem volt tehát ok arra, hogy azt higgyük, hogy az igazságügyminiszter úr elszigetelten áll a maga elveivel.

A júniusi csíny² is megbocsátották önöknek sokan, mert mindig reménykedtek, hogy egy demokratikus, tisztességes választói reformmal meg fogják nyugtatni a közvéleményt, és hitték, hogy egy hatalmas lépéssel fogunk a demokrácia felé haladni.

T. képviselőház! Várakoztunk, és megszületett a csoda, 1912. december 31-én nyilvánosságra került a reformtervezet, amelyet addig féltve, titkon őriztek. Ezen időponttól kezdődik a kiábrándulás minden téren. Kiábrándultunk mi is, nemzetiségiek, akik sokszor kellett hogy halljuk a támadásokat, hogy a kormány uszályhordozói vagyunk, hogy úgynevezett műellenzéki szerepet játszunk ebben a parlamentben. És mondom, csalódtunk, mert véleményünk szerint – és ezt nem kell szofisztikus beszédekkel igazolni – magának a törvényjavaslatnak tart[1]ma teljesen ellentétben áll a mi reményseinkkel.

Azt mondhatnám, t. Ház, hogy az előbbi állapottal szemben a nemzetiségiekre nézve óriási visszaesés állott elő. (*Ellentmondás.*) Mindenki, aki komolyan foglalkozik az államügyekkel, és aki figyelemmel kíséri az eseményeket, abban a meggyőződésben kellett hogy éljen, hogy a munkapártnak az a hatalmas része, amely vezet, és amely gróf Tisza István szavára hallgat (*Úgy van! Úgy van!*), a véderőtörvények megalkotásával misszióját befejezettnek fogja látni, és a választói jog kérdésének megoldása tekintetében két hatalmas alakulat fog kifejlődni, az egyik, amely talán konzervatív álláspontra helyezkedik, és amelynek gróf Tisza István a leghivatottabb képviselője, s a másik, amely az igazi demokratikus választói jog érvényesítését tűzte ki célul, Székely Ferenc vezénylete mellett. (*Derűltség.*)

T. képviselőház! Én azt hiszem, már magának a javaslatnak benyújtása folytán mindenki meggyőződhetett arról, hogy annak minden egyes szakaszára gróf Tisza István individualitásának bélyege van rányomva. Nem találunk abban sem a trónbeszédből, sem a miniszterek jelentéseiből semmit. Mert, t. Ház, a trónbeszéd azt mondja, hogy „a kormány is feladatának tekinti, hogy a választói reformra vonatkozó törvényjavaslatot mielőbb a Ház asztalára tehesse, s úgy véli ezen reformot a maga részéről a törvényhozásban bemutatni, hogy azt az általános választói jog elvei alapján akarja megvalósítani”. Ez foglaltatik a trónbeszédben, gróf Khuen-Héderváry Károlynak pedig a következő kormányzati kijelentése biztosítja az általános választói jog megvalósi-

¹ Székelyudvarhely kerület pártonkívüli 48-as képviselője.

² Tisza 1912. jún. 12-i, hatósági segédlettel végrehajtott képviselőházi szavazási manővere.

tását (*olvassa*): „Én csak annyit kívánok ez alkalommal kijelenteni, hogy ezt a nagy reformot az általános választói jog elve alapján, a plurálitás mellőzésével akarom érvényesíteni.”

Tehát úgy a trónbeszéd, mint maga a miniszterelnök kijelentése az általános választói jogról beszél, és azoknak, akik ismerik a viszonyokat, és tudják, hogy mikép[p]en alakultak azok, hogy mikép[p]en változott a helyzet, és mikép[p] jött Lukács László miniszterelnök: azoknak nem mondok újságot, ha azt állítom, hogy mi Lukács László miniszterelnök úrban a választójognak sokkal pregnánsabb, sokkal határozottabb kifejezését láttuk, mint gróf Khuen-Héderváry Károlyban. Az egész közvélemény és valamennyien abban a meggyőződésben voltunk, hogy [ő] még tovább fog menni a demokratizálás terén, mint maga gróf Khuen-Héderváry Károly ígérte. És jött a törvényjavaslat, amely az általánosságnak minimumát sem mutatja fel, és jött az a választójogi bizottság, amely nemcsak hogy az ellenzékét nélkülözi teljesen, hanem a pártnak azon tiszteletreméltó tagjait is nélkülözi, akik kiválóságuk és egyéni értékük révén a közvélemény szemében méltán tarthatnak igényt arra, hogy ők is megnyilatkozzanak ebben a kérdésben.

Nem bocsátkozom annak a kérdésnek a bírálataba, hogy a munkapártnak egyik vagy másik tagja milyen értéket képvisel, de azt hiszem, hogy egy minisztert, aminő Székely Ferenc (*Mozgás.*), egy volt képviselőházi elnököt, mint Návay Lajos, hogy egy olyan disztिंगvált, agilis tagját a munkapártnak, mint Sándor Pál, akit láttam itt a koalíció alatt szenvedni az önök elveiért, hogy ezeket az egyéneket, midőn elveik álláspontján megmaradnak, és midőn elveiket nem bírván itt érvényesíteni kilépnek, egyáltalában nem szabad kicsinyelni. Amikor tehát a pártnak még azon tagjai sem vettek részt a bizottsági tárgyalásokban, akik mint a demokratikus választói jog hívei voltak ismeretesek, ellenben látunk egy bizottságot, amelyben különösen az erdélyrészi képviselő urak óriási nagy számban vannak képviselve.

Mi, akik itt ellenőrzési kötelességünket mint ellenzéki képviselők teljesítettük, nem tudom, mily eredménnyel, még megkérdezve sem lettünk, mi, akik nemzetiségi kerületeket képviselünk, és akik hivatásunknál fogva és állásunknál fogva intenzívebben kell hogy foglalkozzunk népünk nyomorával és bajaival, soha még megkérdezve nem lettünk, de az agyonnyomott és sanyargatott szász testvér urak (*Derültség.*) igazán nagy számban voltak képviselve. Nem kívánok sokat beszélni, de óva intjük a t. képviselőházat, hogy ne fogadja el azt a képet, amit az erdélyi képviselő urak festenek eléje, ne higgyék, hogy ép[p] oly szomorú az a kép, ahogy mondják, és ahogy élénk állítják az erdélyi magyarság jövőjének elriasztó, sötét képét, amelyet a Királyhágón túli képviselők ecseteltek, különösen Desbordes³ képviselő úr, oly meghatóan, oly megelevenítően ható, magyar faj szeretetétől izzó beszédében, amely valóságos „carmen lugubre”.

Az erdélyi viszonyokat én is ismerem, mert erdélyi vagyok, és ha támadás intéztetett népünk ellen az erdélyi képviselő urak részéről, e támadást visszautasítjuk és valódi értékére redukáljuk. Egyéb teendőm nemigen lesz, mert teljesen át vagyok hatva a hittől, és mélyen meg vagyok győződve róla, hogy minden felszólalásunk hiábavaló, én ezen a törvényen változtatni úgy sem fogok...

Azt mondják önök, hogy nincs a nemzetiségek ellen intézve ez a törvényjavaslat.

Én csak egy pregnáns dolgot említek, nem is szólok másról. Méltóztassék megnézni mind az aktív, mind a passzív választói jog kérdésénél az 1878:V. tc. 172. §-ának második alineájára való hivatkozást; az, aki a bizonyos vétséget elköveti, megfosztatik mind az aktív, mind a passzív választói jogától.

Az tagadhatatlan, hogy poliglott állam vagyunk. A tendencia az, hogy ne legyünk, de azért egyelőre mégis azok vagyunk. Tagadhatatlan az is, hogy emberek vagyunk, és hogy a fejlődés törvényeinek alá vagyunk vetve. Hát képzelhető az, hogyha mi magyarok, románok, szászok kibékülünk, és édes testvérek leszünk is, képzelhető-e, hogy [az] ebben a szakaszban előírt bűncselekmény ne legyen napirenden? Hiszen a nemzetiség elleni izgatás fokozata olyan tág, hogy nem is lehet jogi tételben kifejezni. Sokszor a legdühösebb, a legvadabb kirohanást sem minősítik nemzetiség elleni izgatásnak, máskor pedig, ha az esküdtek úgy látják jónak, még azt a gyereket is bűnösnek mondják ki, aki az izgató cikket a nyomdába vitte. Nekem volt egy esetem, a kolozsvári ügyészek mondták ki bűnösnek az illető nyomdászfiút.

Amikor önök felállítják az impedimentumot azokra nézve, akik nyereségvágyból elkövetett bűncselekmény miatt három éven túl terjedő fegyház- vagy börtönbüntetésre ítéltettek el, amikor önök a kerítés csúnya bűncselekményét akarják megbélyegezni, ugyanakkor felveszik a javaslatba ezt a szakaszt is, amelynek segítségével ki lehet zárni akármelyik intelligens román férfit abból, hogy választó vagy választható legyen. (*Felkiáltások a jobboldalon: Ha izgat!*)

Méltóztassék megfontolni ezt a szakaszt, mert ha szívükre teszik a kezüket, a kérdésemre csak

³ Desbordes Ernő. A dési kerület munkapárti képviselője.

azt a feleletet adhatják, hogy soha magyar embert még azért el nem ítélték, mert a románok ellen izgatott. (*Ellenmondások a jobboldalon.*)

Így róttak ki – szerinte – vagy kétszáz évnyi fogházbüntetést és néhány százezer korona pénzbírságot. – A továbbiakban a kormánynak az általános választójog bevezetéséért vállalt kötelezettségéről szól. Megállapítja, hogy a trónbeszéd kötelezi a kormányzatot a korszerű választójogi törvényjavaslat benyújtására, amire az egyes miniszterek is ígéretet tettek.

...S ennek dacára ezt a törvényjavaslatot látom, amelyet önök nagy szívességgel és taps[s]al fogadnak. Ez, t. Ház, mély csalódást okozott azokban is, akik bíztak önökben. És miután én meg vagyok győződve, hogy ennek a törvénynek az élete legföllebb Lukács László miniszterelnök kormányzatának életével függ össze...

Farkas Zoltán: Akkor hosszú életű lesz!

Pop C. István:... és miután meg vagyok győződve arról is, hogy a választójogi reform iránti mozgalom nem hogy csökkenne, hanem még intenzívebben fog lábra kapni (*Serényi Béla gróf földművelésügyi miniszter a terembe lép. Élénk éljenzés.*), és miután Magyarország demokratikus fejlődése az általános és egyenlő választójog törvénybeiktatása nélkül biztosítva nincsen, én a törvényjavaslatot nem fogadom el, hanem kijelentem pártom nevében is – mert annak elnöke beteg –, hogy mi a vitában többé részt venni nem óhajtunk, hanem folytatjuk a saját akciónkat (*Felkiáltások: Aknamunkát!*), a saját tevékenységünket, hogy megvalósítsuk az igazi választójogot, és erre azt hiszem, vállalkoznak majd Magyarországon igazi férfiak, akiknek lesz bátorságuk, hogy amit megígértek, azt teljesítsék is. (*Helyeslések.*)

Elnök: Az ülést öt percre felfüggesztem.

(*Szünet után*)

Elnök: T. Ház! Az ülést újból megnyitom.

Ki következik?

Gr. Draskovics János jegyző: Gróf Tisza István. (*Halljuk! Halljuk!*)

Gr. Tisza István: T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Sokkal fontosabb kérdés van most napirenden, s félek tőle, hogy azok, amiket magával ezzel a kérdéssel kapcsolatban fogok elmondani, sokkal nagyobb mértékben fogják a Ház szíves türelmét igénybe venni, semhogy részletesebben és kimerítőbben kiterjeszkedhetném a nemzetiségi kérdésnek azokra a vonatkozásaira, amelyeket az előttem felszólalt képviselő úr beszédébe bevonni jónak látott.

Most csak egész röviden kívánom a t. képviselő úr által elmondottakkal szemben hangsúlyozni és kommentálni azt, hogy bármit mondjanak a képviselő urak, elvitázhatatlan tény, hogy a magyar elnyomás alatt az erdélyi románság anyagi és szellemi tekintetben óriási arányokban fejlődött. (*Úgy van! Úgy van!*) Hozzáteszem azt, hogy ez a jelenség magában véve öröndetes jelenség (*Úgy van!*), mert Magyarországnak s a helyesen felfogott magyar nemzeti politikának egybe kell karolnia minden élő erőt, amely az ország területén van (*Úgy van!*), és csak örülnie kell ez erők szaporodásának, bármilyen ponton és a társadalom bármelyik ágazatánál merüljenek is fel. (*Igaz! Úgy van!*)

Hogy ez a jelenség, a románság anyagi és szellemi erejének ez a nagy arányú gyarapodása, bizonyos aggodalmas érzéseket is válthat ki, kivált az ország erdélyi részében, ez csak annak tulajdonítható, hogy vannak konkolyhintők (*Igaz! Úgy van!*), akik annak a nagy érdekharmóniának dacára és annak félreismerésével, amely a magyar és a román nemzet életét, egzisztenciáját, fejlődését egybekapcsolja, és egymásra utalttá teszi (*Úgy van! Úgy van!*), mondom, ennek félreismerésével abban keresik igen kétes értékű szerepüket, hogy konkolyt hintsenek a magyar és a román nemzet közé, és a Magyarországon élő román polgártársainkban elégületlen, a magyar politikát gyengítő érzelmeket és hangulatot igyekezzenek felébreszteni. (*Igaz! Úgy van!*)

T. Ház! Mentől igazabban át vagyok hatva a magyarság és [a] románság közötti igazi érdekharmóniától, annál végzetesebbnek, annál hibásabbnak tartom ezt a törekvést és ezt a politikai irányt...

Hangsúlyozni kívánja, hogy a tárgyalás alatt levő törvényjavaslat „a teljes egyenjogúság bázisán” kívánja megoldani a választójogi kérdéseket. – Ami most már már az országos kihatású nyelvi problémát illeti, szükségesnek tartja annak kijelentését, ha ő (é. Tisza) kívánja is, hogy „ez ország minden polgára megtanuljon magyarul írni és olvasni”, ezzel nem magyarosítási célt tűz ki, hanem ezzel is erősebbre kívánja fűzni „az érintkezés kapcsait”, közvetlenné tenni az érintkezést az ország minden polgára között.

...Én tehát nem abban keresem – és ebben Lukács György t[iszte]lt barátommal teljesen egyetértek – a magyar szupremácia szempontjainak érvényesítését, hogy bárminő trükkel, meszterkéltségekkel leszorítsuk az érvényesülés teréről az ország nem magyarajkú polgárait, hanem keresem abban a szelekcióban, amelyet szükségesnek tartok magyarnál és nem magyarnál egy-

aránt, amely politikai jogokkal csak olyan rétegeit ruházta fel a társadalomnak, amely rétegek a magasabb függetlenségi és kulturális színvonal bizonyos fokára felemelkedvén, nem oly vak eszközei az ámításnak és a demagógiának, hogy azok azután saját érdekük ellen a magyar nemzet nagy céljai ellen harcba vihetők legyenek. (*Igaz! Úgy van!*)

Én azt gondolom, hogy nagyon szűk látkörrel tesznek tanúbizonyságot a nemzetiségi irányzatok azon férfiai nálunk, kik az általános szavazati jog álláspontjára helyezkednek. Én megengedem, hogy átmenetileg járna ez előnnyel rájuk nézve. Kezükbe kapnának hirtelen politikai jogokkal felruházott nagy tömegeket, amely az ország némely részén, nem mindenütt, de fájdalom még némely jelentékeny részén az országnak, kész eszközül szolgálnának a nemzetiségi agitációnak, de higgyék meg nekem, pünkösdi királyság volna ez az ő nagyságuk, mert az általános szavazati jog létrehozná azt a demagóg irányzatot, mely reá licitálna a román intelligenciára is, mely ha fájdalom, most részben szemben is áll velünk, de egészben véve bizonyos magasabb színvonalról igyekszik a maga jogos érdekeit szolgálni, és ezt a román intelligenciát a demagógiának a legutálatosabb fajtája tenné tönkre saját hazájában. (*Igaz! Úgy van!*)

Úgy hogy én azt hiszem, magyar nemzeti érdek és jól felfogott román érdek is az, hogy csak a kultúra haladásával fokozatosan menjünk előre a politikai jogok adományozása terén. (*Élénk helyeslés*)...

Ahhoz, hogy „a demokratikus reform veszélyekkel ne járjon az országra nézve” – Tisza szerint olyan közállapotokat kell teremteni, amelyek egyrészt megszüntetnek minden jogos sérelmet, másrészt fokozatosan kell biztosítani a nagy tömegek anyagi, szellemi és gazdasági haladását, „a politikai és társadalmi önkormányzatnak azt a nagy nevelő iskoláját, amely nélkül életképes, nagykorú demokrácia nem képzelhető el soha”. Ez azonban csak „a magyar intelligencia” fokozott társadalmi tevékenysége révén sikerülhet, amiért is a törvényjavaslatot azzal a reménnyel fogadja el, hogy ez az intelligencia komolyan veszi és teljesíti a reá háruló feladatot. – Tisza beszédére az ellenzék távollétében nem hangzott el érdemi válasz. – Ehelyett Lukács László miniszterelnök emelkedett szólásra. Lukács hosszan méltatta Tisza „fényes beszéde” jelentőségét, majd rátért a magyar ellenzék véleményét kifejező keresztény-szocialista Giesswein Sándor határozati javaslatával szemben véleménye kifejtésére.

Lukács László miniszterelnök: ...T. képviselőtársam határozati javaslata arra vonatkozik, hogy függesszük fel ennek a törvényjavaslatnak [a] tárgyalását, és terjesszük az ügyet pártközi értekezlet elé, ezáltal tegyünk kísérletet, hogy talán sikerül az ellenzékkel békés kompromisszumot létrehozni.

Én azt hiszem, hogy ennek a javaslatnak elfogadása nemcsak hogy nem használna, de egyenesen károkkal járna közszempontból, célra pedig előreláthatólag nem vezetne. Én azt hiszem, hogy az országnak egyik legfontosabb érdeke, hogy az az izgalom, amely tagadhatatlanul ennek a törvényjavaslatnak a tárgyalásával kapcsolatosan az ország minden társadalmi rétegét áthatotta, minél rövidebb ideig tartson, minél hamarább véget érjen. (*Helyeslés.*) Ennek pedig csak egy módja van: ha sikerül a törvényjavaslatot mielőbb tető alá hozni. (*Igaz! Úgy van!*) E céllal homlokegyenest ellenkeznek minden olyan lépés, mely a törvényjavaslat tárgyalását cél és ok nélkül meghosszabbítaná. Már pedig teljes meggyőződésem, hogy az a kísérlet, amelyre t. barátunk minket felhív, minden cél és eredmény nélkül végződne. (*Igen! Úgy van!*)

Ha t. barátom legalább egy héttel előbb állott volna elő ezzel a javaslatával, akkor talán még valamelyes probabilitását lehetett volna feltételezni ezen kísérlet eredményességének; mivel azonban a tegnapelőtti napon az ellenzék, amely itt teljes számban megjelent, kifejezte azon szilárd elhatározását, hogy nem fog részt venni ennek a javaslatnak [a] tárgyalásában, és elmulasztotta felhasználni a kedvező alkalmat arra, hogy elfoglalja helyét, és teljesítse kötelességét a parlamentben (*Igaz! Úgy van!*), amit ha megtett volna, meggyőződésem szerint az egész ország helyeslésével és dicséretével találkozna, – mondom, amikor azt látjuk, hogy osztentatívén kivonult, és kijelentette, hogy nem fog résztvenni továbbra sem a törvényhozás munkálataiban, akkor egy ilyen forma nélküli kísérletet tenni pártközi tárgyalásokra, amelyeknek semmiféle szabálya körülírva nincs sehol, azt hiszem, célszerűtlen lenne, és csak arra volna jó, hogy a többségi pártot egy újabb visszautasításnak tegye ki. (*Igaz! Úgy van!*) Mivel pedig én ezt nem óhajtom, és nem javasolhatom, sajnálatos bár, de kénytelen vagyok azt proponálni a t. képviselőháznak, hogy nyugodjanak bele abba, ami ez idő szerint, úgy látszik, változhatatlan, amin azonban meggyőződésem szerint az események súlya és az idők folyama javítani és változtatni fog, s folytassuk munkálatainkat.

Arra kérem e célból a képviselőházat, hogy a törvényjavaslat elfogadását szavazatával szentesítse. (*Élénk helyeslés és éljenzés.*)

Elnök⁴: A tanácskozást befejezettnek nyilvánítom.

⁴ Ekkor Beöthy Pál.

E

1913 márc. 7

Képv. Napló, 1910–15, XVIII. 182. 1.

Schuller Rezső erdélyi szász nemzetiségi képviselő felszólalása és vitája Pop Cs. István előző napi megállapításaival az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor¹

Schuller Rezső: T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Abban az ünnepélyes hangulatban, amelyben a t. képviselőház tegnap Tisza István gróf beszéde után volt, nem akartam a t. Házat foglalkoztatni azzal az aránylag kis ügyel – és az idő előrehaladottsága folytán talán nem is tehettem volna –, amelyben ma bátor vagyok felszólalni. Ma azonban mégis kérem, hogy legyen szabad azokra a támadásokra, amelyeket Pop-Csicsó t. képviselőtársam ellenünk szászok ellen emelt, pár szóval válaszolnom személyes kérdés címén, miután a t. képviselő úr az én nevemet is említette. (*Halljuk! Halljuk!*)

A t. képviselő úr a többek között azt mondta, hogy a szászok amikor bejöttek, a román testvérek földjét kapták, és a román testvérek az ő rabszolgáik lettek, tehát nem csoda, hogy a szászok gazdagabbak, műveltebbek és a többi.

T. képviselőház! Erre nézve mindenekelőtt megjegyzem, hogy mi nem a románok földjét kaptuk, hanem királyi földet (*Úgy van!*), és ez a királyi föld az akkori okmányok szerint desertum volt, tehát ezen a földön románok nem voltak. (*Úgy van!*) Ami a rabszolgaságot illeti, ebből mindössze annyi igaz, hogy a románok nem tartoznak azon három politikai nemzet közé, amely az erdélyi közjog szerint az erdélyi államot alkotta. De ha valaki ilyen történeti viszonyokat, amelyek az akkori jogrendnek és valószínűleg az akkori jogfelfogásnak is megfeleltek, arra használ fel, hogy a jelen korban gyűlöletet szítson, ez mindenesetre azt bizonyítja, hogy az agitációnak az eszközeiben bizony nem válogatós. (*Igaz! Úgy van!*)

Ami speciálisan bennünket, szászokat illet, az a tényállás, hogy mi kézzel-lábbal védekeztünk az ellen, hogy a románok egyáltalában letelepedjenek a szász földön, tehát annyira nem akartuk őket rabszolgákká tenni. Ennek a védekezésnek azonban már II. József véget vetett, amikor ép[p]en a románok érdekében kimondta [a] koncivitást² a szász földön. Különböztetve konstatació, hogy mi soha másoknak verejtékéből nem gazdagodtunk, hanem azt a kevés holminkat, amink van, olyan tulajdonságok révén szereztük, amelyeket eddig mások is mindig elismertek: szorgalom, takarékoság és józanság révén. (*Igaz! Úgy van!*) És ha valakinek ezekből a tulajdonságokból szintén haszna volt, úgy elsősorban a románok azok, akiknek kultúrája és gazdasági fejlettsége sehol sem áll olyan magas fokon, mint ott, ahol velünk együtt laknak, mert a mi demokratikus alapon nyugvó kultúránk, úgy látszik, legalkalmasabb volt arra, hogy az ő szintén demokratikus szervezetű társadalmukat fejlessze.

A tények tehát mindannak homlokegyenest ellenmondanak, amit Pop C. István képviselő úr mond.

Csak egyet vagyok bátor még megjegyezni, és ez az, hogy vannak ellentétek közöttünk és a románok közt, úgy, amint minden emberi dologban fennforognak ellentétek, azonban mi eddig mindig gondot fordítottunk arra, hogy ez az egymás közötti viszonyunk ne azért fajuljon ellenségeskedéssé. (*Élénk helyeslés.*) Tudomásom szerint számottevő román vezérférfiak egy ilyen jó viszonyra szintén súlyt fektetnek. Mindenesetre kijelentjük, hogy mi olyan útra, amely gyűlöletet szít, sem Pop Csicsó István képviselő urat, sem mást követni nem fogunk (*Élénk éljenzés és taps.*), mert ez a mi kulturális szokásainkkal ellentétben áll. (*Élénk éljenzés és taps. A szónokot számosan üdvözlök.*)

¹ Schuller Rezső a részletes vitában (I. u. ezen ülést, uo. 186. 1.) javasolta, hogy a törvényjavaslat 2. §-át változtassák meg, „a választói életkort a magasabb értelmiségűek (4. §) huszonnegyedik életévük, a középtartalmúak (5. §) huszonhatodik életévük, mások harmincadik életévük betöltésével” érvék el. – A javaslatot a Ház többsége elvetette. – A Ház még ugyanezen a napon részleteiben is elfogadta a törvényjavaslatot.

² II. Józsefnek az erdélyi szászok önkormányzatát megszüntető rendelete véget vetett annak a kiváltságoknak, hogy a Királyföldön csak szászok lakhassanak.

1913 jan 28

Gr. Tisza István sajtó-nyilatkozata „a román nacionalisták bizalmát bíró férfiakkal” folytatott tárgyalásairól¹

„A Pesti Hírlap mai (1913. jan. 28.) számának „Tiszáék tárgyalása a nemzetiségekkel” című közleménye kapcsán szükségesnek látom konstatálni, hogy tudomásom szerint a kormány és a román képviselők közt nem folynak tárgyalások, s a felmerült híresztelésekből csak az felel meg a tényeknek, hogy nekem volt és talán lesz is alkalmam, tisztán magánjellegű eszmecseréket folytatni a román nacionalisták bizalmát bíró férfiakkal a magyarok és a románok közötti teljes politikai harmónia megvalósítása és ennek módozatai felől. E beszélgetések feladata csak annak a nagy célnak előkészítése lehet, melynek elérésén több, mint húsz esztendeje fáradozom és a részletek nyilvánosságra hozatalát feleslegessé teszi az a körülmény, hogy számos esetben volt alkalmam nyilvánosan kifejtetni e kérdésben elfoglalt álláspontomat. A közügy iránt való kötelességet mulasztottam volna, ha készséggel fel nem használom az alkalmat, hogy az eszmék tisztázása és a félreértések eloszlatása útján olyan körökben is szolgálatot tegyek az ügynek, amelyek mindeddig elzárkóztak a magyar közélet tényezőivel való bizalmas érintkezés elől. És őszintén örülök, hogy alkalmam nyílt olyan férfiakkal is folytatni eszmecserét e kérdésben, akik a hazánkban élő románok egyrésznének irányítására nagy befolyással bírnak. De ez természetesen a nacionalista irányzattól távolálló románok elejtését nem jelentheti. Budapest 1913. jan. 28. Tisza István.”

¹ Közli: *Tisza István gróf és a nemzetiségek*. – Budapesti Hírlap 1913. jan. 29. sz. – *Barabási Kun József* [szerk.]: *Gr. Tisza István képviselőházi beszédei IV. köt.* Bp. 1937. MTA. 915. l. – *Barabási Kun József* a továbbiakban közli, hogy a Budapesti Hírlap két további közleményben foglalkozott a paktum-tárgyalásokkal. (*Tisza István gróf és a románok*. – Budapesti Hírlap 1913. febr. 16. sz. és *A román-magyar közeledés*, uo. 1913. febr. 25. sz.) – Az előbbi cikkből arról értesülünk, hogy 1913. febr. 13-án a román nemzeti párt végrehajtó bizottságának („komité”) tagjai felkeresték Tiszát, a képviselőház ekkori elnökét. – A tudósítás tartózkodóan nyilatkozik a tárgyalásokról, mert a román komité részéről „ragaszkodnak nemzeti alapon való szervezkedésükhöz és az ezen alapon való érvényesülésükhöz, valamint az ennek érdekében való agitáció szabadságához. Mindazonáltal – hangzik a tudósítás – a románság szívesen fogadja, hogy a képviselőház elnöke ez irányban a nemzetiségi párttal kezdte meg az eszmecserét, amely ha mást nem, de azt mindenesetre eléri, hogy e nehéz probléma teljesen tisztázódik”. – A Budapesti Hírlap 1913. febr. 25-i számában megjelent *A magyar-román közeledés* című közleményből viszont arról értesülünk, hogy az eszmecsere, mint a román nemzetiségi párt vezetőségének közlése is megállapítja, „egyelőre sikertelen maradt.” – A *Budapesti Hírlap* célzatos közléseivel egyidőben a *Népszava* is folytatta támadásait a Tisza-féle román paktum-tárgyalások ellen. A lap február derekán közli (*A román árulás* – *Népszava*, 1913. febr. 16; 41. sz.), hogy a Tiszával folytatott megbeszéléseken részt vett román nemzetiségi képviselők – feltehetően a választójogi ellenjavaslat aláírói (l. 121/B. sz. irat) több ízben tanácskoztak a román nemzeti párt végrehajtó bizottsága (komité) tagjaival, s a közlemény megjelenése előtti napokban ismét felkeresték Tiszát. „Ezen eszmecsere – véli a lap kommentátora – a dolog természeténél fogva minden hivatalos jelleget nélkülöz, miután Tisza fáradozásai is csak arra irányulnak, hogy előkészítsék a talajt azoknak a kulturális, gazdasági, egyházi és közgazdasági kérdéseknek a megoldására, amelyeket a román nemzetiségi párt a románokra nézve sérelmesnek talál.” A cikkíró szerint román részről határozottan fenntartják a román nemzeti párti keretet, „a románság – a cikkíró szerint – szívesen fogadta, hogy a képviselőház elnöke [é. Tisza] ez irányban a nemzetiségi párttal kezdte meg az eszmecserét” Ugyanakkor a tudósítás szerzője határozottan elmarasztalja a „paktum-tárgyalások”-on román részről megjelent politikusokat; eljárásukat saját népük elleni „árulás”-nak mondja. – A két híradás között lényeges eltérés, hogy a *Budapesti Hírlap* tudósítója egyidejű, szintén febr. 16-i cikkében már arról tud, hogy a román nemzeti komité tagjai már 1913. febr. 13-án felkeresték Tiszát, tehát ezek az újabb előkészítő tárgyalások az előzőknél magasabb szintűek voltak. Hasonlóképp a függetlenségi ellenzék ekkori hangadó orgánumának adhatunk hitelt abban a tekintetben is, hogy ezek a tárgyalások még febr. 25-e előtt elakadtak. – Felújításukra csak az év végén, 1913 decemberében, az immár kormányelnök Tisza és a román nemzeti komité újabb megbeszélései keretében (l. ott) kerül sor. (Nem éredekelen mindehhez feljegyeznünk a *Budapesti Hírlap* 1913. jan. 8-i száma, illetve *Barabási Kun József* (i. m. 898. l.) nyomán – a kivételes állapot következtében az üléseket nem látogató 38, illetve 40 horvát-szlavon képviselő leszámításával – az egykorú képviselőházi mandátumok megoszlását. Eszerint a munkapárt (Nemzeti Munkapárt) 246, a Kossuth-párt 53, a Justh-párt 36, a Néppárt 16, a pártönkízüli 67-es vagy Andrássy-csoport 27, a pártönkízüli 48-as vagy Károlyi Mihály vezette csoport 20, a gazdapárti (később kispárti) képviselők 3, a demokrata Vázsonyi-féle csoport 3, a nemzetiségi képviselők csoportja („országgyűlési nemzetiségi párt”) 8, és a keresztényszocialisták (Giesswein) 1 mandátummal rendelkeztek.)

123

Iratok a Szlovák Nemzeti Pártnak a választójogi küzdelemmel (általános sztrájk) és a nemzetiségi törvény végrehajtása követelésével kapcsolatos állásfoglalásai köréből

A

Iratok az 1913. febr. 9-ére Modorba hirdetett szlovák nemzeti párti népgyűlés betiltásával kapcsolatban

1

1913 febr. 5

Belügyminiszteri leirat Pozsony vármegye alispánjához a Zoch Sámuel által 1913. febr. 9-ére Modorba bejelentett népgyűlés tárgyában

Áll. Levéltár (Bratislava) Alisp. iratok 1900–1913. 2265/1913.

Szám: 21309/1913

V.a.

Pozsony vármegye alispánjának

Pozsony

A mellékelt beadványt¹ oly felhívással küldöm le, hogy azt fel[1]ebbezésnek tekintve, hozzon népgyűlés engedélyezése tárgyában I. fokú véghatározatot, és azt a panaszosnak kézbesítse. Budapest, 1913. február hó 5-én

A miniszter rendeletéből
[Olvashatatlan aláírás]
miniszteri oszt. tanácsos

2

1913 febr. 8

Petőcz Jenő, Pozsony megye alispánjának véghatározata a Zoch Sámuel által 1913. febr. 9-ére Modorba hirdetett népgyűlés végleges betiltása ügyében

Áll. Levéltár (Bratislava) Alisp. iratok 1900–1913. 2265/1913.

(Fogalmazvány)

Véghatározat

Modor sz. kir. város rendőrkapitányságának elsőfokú véghatározatát, amellyel Zoch Samu ev. lelkész a f. évi február hó 9-ikén tartandó népgyűlésre vonatkozó bejelentésével elutasította, illetve azt tudomásul nem vette, a nevezettnek a m. kir. belügyminisztériumhoz intézett és onnan a mai napon leérkezett távirati beadványát fel[1]ebbezésnek véve felülvizsgálván, másodfokban helybenhagyom, mert az idő rövidsége miatt sem a tényállás meg nem állapítható, sem pedig a rend fenntartása érdekében az intézkedések most már meg nem tehetők.

Ezen véghatározat ellen felülvizsgálati kérelemnek van helye, amely a kézbesítést követő 15 napon belül az elsőfokon eljáró rendőrhatalóságnál szóval vagy írásban terjeszthető elő.

Amiről Modor sz. kir. város rendőrkapitányát tudomásulvétel, az érdekelttel való közlés és az ide csatolt... választávirati nyomtatványnak kézbesítése végett értesítem.

Pozsony, 1913. II. 8.

¹ Értsd: a Zoch Sámuel ev. lelkész által a modori rendőrkapitányság elsőfokú betiltó határozatát fellebbező, a belügyminiszterhez intézett távirati beadványa.

B

1913 febr. 11

A „Népszava” cikke a Szlovák Nemzeti Párt egyes politikusainak az általános sztrájk kérdésével kapcsolatos állásfoglalásáról¹

A tót nemzetiségi párt és a tömegsztrájk viszonyáról kaptuk a következő sorokat²:

A rendkívüli pártkongresszuson Lehoczky Manó³ elvtárs a tót szociáldemokrácia nevében heves támadást intézett a tót nemzetiségi párt ellen. Rámutatott arra, hogy az országgyűlési ellenzéki pártok közül egyedül a nemzetiségi párt, s itt is elsősorban a tót nemzetiségi képviselők tartják magukat távol a választójogi küzdelemtől.

Lehoczky kétségkívül jogosult támadása némi korrektúrára szorul. A parlamenti tót képviselők – hárman vannak mindössze – nem tagjai a tót nemzetiségi pártnak, mert *Szkicsák* mungóvizek felé evezik⁴, *Juriga* Nándort pedig a „Ludové Noviny” ismeretes vesztegetési afférja miatt a pártból kizárták, a harmadik: *Blaho*⁵, Amerikában van, s ott tart sorozatos előadásokat a tót kérdésről.

Van azonban a tót nemzetiségi pártnak egy árnyalata, amely ugyan a legutóbbi választások idején a parlamentből künnrekedt, amely azonban a párt vezetőségében többségben van, és annak karakterét is meghatározza, ez a haladók, progresszívek, vagy amint *Jurigáék* nevezik őket: a Maszarikok⁶ csoportja. Ide tartoznak *Srobár*, *Hodzsa* Milán és *Ivánka* Milán. Ez utóbbi a Národny Hlásnik-ban föltűnést keltő cikkben foglalkozik az általános sztrájjal.

Bevezetésként megállapítja, hogy a kikerülhetetlen általános sztrájk fogja megállapítani, ki is az a nemzetfönntartó elem: a történelmi osztályok-e, amelyek a megjelölést a maguk számára lefoglalták, és szerepükből fakadó különös jogi és gazdasági helyzetüket most is – a készülő választójogi törvénnyel⁷, meg akarják erősíteni vagy pedig a munka népe.

Megállapítja, hogy a nemzetiségi kérdés is csak a demokráciában nyerhet megnyugtató megoldást, ennek pedig legkitartóbb harcosa a munkásság. A tót nemzetiségi pártnak tehát érdeke és kötelessége a munkásságot ebben a harcban támogatni, s ezért fölhívást intéz a tót parasztsághoz, hogy a sztrájk idejére minden egyes gazda fogadjon magához akár egy sztrájkoló munkást, akár annak családtagját, és vegye ki részét így a választójogért folytatott küzdelemből.

Ivánka cikke nagy föltűnést keltett, hiszen a tót nép eddig teljesen papi befolyás alatt állott, s a papok a munkásság törekvéseivel szembe akarták állítani. Az a körülmény, hogy a parasztság körében igen elterjedt „Národny Hlásnik”-ban a fönt kivonatolt cikk megjelenhetett, sejteni enged, hogy már a perifériákon is virrad.

De bizonyítja ez a cikk azt is, amit nem lehet eléggé hangoztatni, hogy Tisza jogfosztó javaslata⁸ a legjobb és legizgatóbb agitátor, amelynek az sikerül, ami évek intenzív és céltudatos munkájának sem akart sikerülni: az ország választójogi blokkjának megalkotása a Tisza-gárda jogellenes klikkjével szemben.

¹ A közlemény címe és lelőhelye: *A tót nemzetiségi párt és a tömegsztrájk* – Népszava 1913. febr. 11; 36. sz.

² A cikkíró feltehetően a szlovák munkásmozgalom köréhez tartozó vagy azzal szimpatizáns publicista.

³ Értsd: Emanuel *Lehocký*, a pozsonyi szlovák szociáldemokrata végrehajtóbizottság titkára.

⁴ Célzás az ekkor még szlovák nemzeti párti *Szkicsák* Ferencnek a munkapárt felé tett közeledési kísérleteire.

⁵ *Blaho* Pál orvos, szlovák nemzeti párti képviselő.

⁶ Értsd: a *Masaryk* Tamás cseh radikális demokrata politikus, egyetemi tanár, a cseh-szlovák irányzat reprezentatív képviselője álláspontjához közel álló szlovák politikusok. – A névtelen tudósító jólértesültségére jellemző, hogy ez idő tájt valóban ez a három szlovák radikális demokrata felfogású politikus képviseli a szlovák nemzetiségi mozgalom cseh-szlovák irányzatát, amellyel *Juriga* ekkor még élesen szemben állott.

⁷ É. a későbbi 1913:XIV. törvénycikkkel.

⁸ Értsd: a Lukács–Tisza-féle, „az országgyűlési képviselők választásáról” szóló törvényjavaslat (későbbi 1913:XIV. tc.), amely ellen a román nemzetiségi képviselők ellen-törvényjavaslattal éltek. (L. 121/B. sz. irat.)

C

1913 febr. 13

Juriga Nándor vármegyei bizottsági tag indítványai Pozsony megye törvényhatóságához a Lukács-kormány iránti bizalmatlanság, illetve az 1868. évi nemzetiségi törvény (1868:XLIV. tc.) végrehajtása ügyében¹

Áll. Levéltár (Bratislava) Alisp. iratok 1900–1913 2630 és 2631/1913.

1

Indítvány

Határozza el Pozsony vármegye törvényhatósága, hogy a mostani Lukács-kormányal szemben bizalmatlansággal viseltetik, s abban a meggyőződésben él, hogy a magyar nemzet boldogtalanító keze Tisza István szerencsétlen keze, mely sírját ássa Magyarországnak.

Indokok: 1. Az új adótörvények végromlással fenyegetik a polgári osztályt.

2. A Szerbiával való új kereskedelmi szerződés pusztulást készül hozni a földművességre.

3. A statáriális törvények végveszedelemmel fenyegetik a polgári szabadságot.

4. A parlamentáris tárgyalás lehetetlenné tétele s az ellenzéki parlament működése a „finis Poloniae” s a „nepozvolim” árnyékát vetik előre.

5. A torz választási törvényjavaslat az ország pellengérré állítására készül az egész világ előtt. S mindez a mai kormány lelkiismeretét terheli.

Pozsony, 1913. febr. 13.

Juriga Ferdinánd
tör[v]. hat. tag

2

Indítvány

Határozza el Pozsony vármegye törvényhatósága, hogy egyrészt átír az összes törvényhatóságokhoz, másrészt az ország képviselőházához, miszerint az 1868. 44. t[örvény]cikk a nemzetiségi egyenjogúsításról végrehajtsassék.

Indok: Az állam legfőbb kötelessége, hogy minden törvényét lelkiismeretes végrehajtás révén elsősorban ön maga betartsa.

Pozsony, 1913. febr. 13

Juriga Ferdinánd
megyebizottsági tag

¹ Mindkét indítvány 1913. febr. 17-én került felolvasásra a megyei törvényhatósági ülésen (közgyűlésen). A Horváth megyei főjegyző által láttamozott jegyzőkönyv szerint a közgyűlés, „miután szólásra senki sem jelentkezett”, az indítványok felett „egyhangúlag napirendre tért”, az előbbi esetében külön is hangsúlyozva, hogy „a kormány iránt való bizalom kérdésében már nyilatkozott”. – A Pozsony megyei törvényhatósági bizottság 1911. dec. 18–19-én tartott rendes közgyűléséről vezetett jegyzőkönyv kivonatában Jurigának még egy, a Pozsonyba beutazó munkások és diákok érdekeit védő vasúti közlekedési indítványával találkozunk. – L. Áll. Levéltár (Bratislava) Alisp. iratok 1900–1913 8227/1912.

1913 febr. 16

Az 1913. február 16-i újvidéki szerb–magyar (radikális–függetlenségi–szociáldemokrata) népgyűlés határozata a választójogi küzdelem tárgyában¹

„A szerb nemzeti radikális, a függetlenségi 48-as és a szociáldemokrata párt az 1913. febr. 16-án, a Kovács-szálló nagytermében tartott népgyűlésen a következő határozatot hozta:

A népgyűlés kimondja, hogy a Lukács-kormány törvényjavaslata nem váltja be sem az ünneplés formájában tett királyi ígéretet, sem a jelenlegi és az előző kormány kötelezettségeit, amelyeket azok programjaiban vállaltak.

E javaslat nem valósítja meg az általános, egyenlő és titkos választójogot, nem szünteti meg a jelenlegi jogfosztottságot, és távolról sem elégíti ki a mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi dolgozók osztályérdekeit, legyenek azok kisbirtokosok, mezőgazdasági munkások, polgárok vagy ipari és kereskedelmi alkalmazottak. E javaslat mind egészében, mind részleteiben reakciós, juncker célokat szolgál, lehetetlen rendelkezéseket tartalmaz, széles területet biztosít a korrupciónak, a [hatósági] erőszak és visszaélések beláthatatlan következményeire ad alkalmat, úgyhogy a független keresők² és a tönkrement dzsentri osztály kivételével csak kárára lesz az állam épségének.

Mindezen okok következtében a népgyűlés résztvevői a legélesebb harcot indítják a kormány és javaslata ellen. A jelenlevő ipari és kereskedelmi alkalmazottak, valamint a mezőgazdasági munkások csatlakoznak a szociáldemokrata kongresszus határozatához, amely szerint végső szükség esetén hosszabb időre terjedő országos politikai tömegsztrájk szervezésére kerül sor, és mindent elkövetnek, hogy ezt a kormányt megdöntsék.

A gyűlésen résztvevő, érdekeiben súlyosan sértett polgárság helyesli ezt a harcot és lehetősége szerint segíti anyagilag és erkölcsileg egyaránt. Kiváltképp azon lesz, hogy a sztrájk ideje alatt a sztrájkolók gyermekeinek ellátását biztosítsák.

[A népgyűlés] nemzetiségre, felekezetre és pártra való tekintet nélkül felszólítja a haladó újvidéki polgárságot és mindazokat, akik azt kívánják, hogy a választójogi reformot becsületesen, demokratikus követelményeknek megfelelően rendezzék, hogy a lehetőség szerint és erejükhöz képest mind erkölcsileg, mind anyagilag támogassák ezt a küzdelmet.

Ha pedig a polgárok és a munkások közös harca ellenére ezt a törvényjavaslatot a szuronyok védelme alatt is zártkörű tárgyalás alapján ráerőszakolnák az államra, a szociáldemokrata párt az ezen az alapon végbemenő választásokon nem vesz részt. De szavazóinak és szervezett tömegeinek teljes erejével segíti majd azt az egyesült parlamenti ellenzékot, amely kötelezi magát, hogy az ilyen módon hozott törvényt módosítsák és minden erejét felhasználja arra, hogy ez a kormány és pártja megbukjék, és a legrövidebb időn belül életbe lépjen az általános, egyenlő és titkos választójog.”

¹ A közlemény eredeti címe és leőhelye: *Protest Novoga Sada – Újvidék tiltakozása*. Sloboda 1913. febr. 22; 8. sz. – A magyarországi szerb munkásmozgalom ez évi fontosabb megnyilatkozásait áttekintve megállapíthatjuk, hogy a szerb szervezett munkásság és kivált az újvidéki szerb szociáldemokrata párt-szervezet mindvégig tartotta magát a febr. 16-i közös ellenzéki gyűlés határozataihoz. – Az újvidéki szerb párt-szervezet, mely 1913 júniusi nagygyűlésének tanúsága szerint, csupán ebben a félévben 4 gyűlést és 12 pártértekezletet tartott, a szervezetlen munkások számára 5 munkástalálkozót és ezenkívül 15 kulturális és politikai tárgyú előadást rendezett (*Iz partije – A pártból*. Sloboda 1913. jún. 28; 26. sz.), élére állt a szerb munkásosztályon belül folyó itteni választójogi küzdelemnek is. – Az 1913. nov. 8-án és 9-én Újvidéken tartott *II. szerb-bunyevác szociáldemokrata kongresszus* határozati javaslata kimondja, hogy a szerb munkásmozgalom „legfőbb kötelességének tekinti az általános választójogért folyó legelszántabb harc megvívását” és egyidejűleg a törvényerőre emelkedett Lukács–Tisza-féle választójogi törvényt reakciónak nyilvánítja. „A szerb és bunyevác szocialisták – hangzik a kongresszusi határozati javaslat –, ha a szükség úgy kívánja, az általános választójogért folyó küzdelemben a végső eszközhöz is nyúlnak...” (Vö. *II. kongres srba i bunjevaca socijaldemokrata u Ugarskoj – Sloboda* 1913. nov. 15; 46. sz.) – Az általános sztrájknak a magyarországi szociáldemokrata pártvezetőség részéről bejelentett lefújása után sem csökkent tehát a szerb nemzetiségi munkásmozgalom érdeklődése az ellenzéki együttműködés, a közös választójogi küzdelem gondolata iránt. Amit a fentiekén kívül a magyar sajtóban közölt szerb munkásmozgalmi írások és nyilatkozatok is bizonyítanak. Az ekkor megjelent adalékok közül kiemelkedik Krsta *Isskruljev*, a budapesti szerb anarchista-szindikalista csoport korán elhunyt vezetőjének *Jászi* Oszkár folyóiratában a szerb parasztszövetkezetekről közölt cikke. (*A szerb paraszt-zádrugák (szövetkezetek)* – Huszadik Század XIV. 28. köt. 1913. júl.-aug., 7–8. sz., 88–93. l.)

² Az eredeti szövegben: független emberek.

1913 febr. 18

Gr. Apponyi Albert beszéde a Magyar Társadalomtudományi Egyesületnek a nemzetiségi kérdéstről tartott értekezletén¹

Igen t. tanácskozmány! Nagy sajnálatomra nem lehettem jelen a tegnapi nagyérdekű tanácskozásnál, amelyet nagyérdekűnek sejttek azokból a nagyon kivonatos közlésekből is, amelyek a napokban voltak, és amelyekből látom, hogy a tegnapi előadók² igen nagy részletességgel, rendkívül nagy és tökéletesen dominált statisztikai anyaggal léptek az értekezlet elé, hogy a helyzetnek tiszta képét fessék. Én ilyen statisztikai anyaggal ez idő szerint nem rendelkezem, illetve azzal nem hozakodom elő, és a részletekbe nem mehetek bele se azokra, amiket tegnap elmondottak, nem reflektálhatok, mert azokat teljesen nem ismerem. Én inkább a nemzetiségi kérdésnek némely általános nézőpontját akarom kifejteni, aminek hogy úgy mondjam: alapgondolata az, hogy a nemzetiségi kérdést nem tartom önönmagában elszigetelt, önönmagában megítélhető kérdésnek, amelynek speciális orvosszerei volnának – azok is vannak –, amelyet ezekkel a speciális orvosszerekkel, a szimptomatikus gyógykezeléssel meg lehetne gyógyítani, hanem a nemzeti erőviszonyok egy megnyilvánulásának, amelynek gyökeres gyógyítása egyedül csak a nemzeti erőviszonyok javulásában keresendő.

Én úgy fogom fel a dolgot, hogy a nemzetiségi kérdés nincs még felvetve azáltal az egyszerű tény által, hogy egy országban több nyelvű tömegek vannak. Ez az állapot létezik anélkül, hogy nemzetiségi kérdés léteznék, aminthogy évszázadokon át ez az állapot létezett az országban anélkül, hogy nemzetiségi kérdés lett volna. A nemzetiségi kérdés, szerintem, akkor kezdődik, amikor a nem magyar ajkú tömegekből a műveltebb osztályokba emelkednek nagyobb számú egyének nem a magyar kultúra, hanem idegen kultúra révén. Az *erdélyi szászok* közt mindig így volt ez, de az erdélyi szászok esete egészen különálló eset, mert azok Erdély régi alkotmánya szerint a kiváltságos osztályoknak egyikét képezték, külön nációt képeztek, ott tehát egészen speciális eredete van e kérdésnek, és speciálisak annak viszonyai is, megnyilvánulásai is. A *német* városi polgárság legnagyobbbrészt érezte és érzi ma is, hogy nagyobb szerep vár rá, nagyobb szociális szerep, nagyobb befolyás, és a maga gazdasági érdekeit is jobban előmozdíthatja azáltal, hogyha a magyarsághoz simul, ha a megmagyarosodásnak utat tör és ez a körülmény hozta a magyarországi németiséget közelebb a magyarokhoz. És még egy körülmény, hogy a németek nyugat-európaiak és ennek folytán ösztönszerűleg érzik, hogy a nyugat-európai egzisztencia fennmaradásának ezen a területen egyedüli formája az egységes magyar nemzeti állam. Ez az a mélyebb ok, amely miatt a hazai németiségben, dacára annak, hogy valamennyi nemzetiség közt a legtöbb jogosultsága volna, hogy a magyar szuverénítás ellen támadjon, mert tényleg fejlettebb, gazdagabb kultúrközösséghez tartoznék, mint a magyar, épp ennek sorában mutatkozik legkevesebb jele, tünete annak...

Ez azonban nem jelenti azt, hogy az erdélyi szászok körében nem jelentkezne éppen „a régi közjogi különváltság” emlékeként „egy német nemzetiségi hatás”. – A *szlovákokról* szólva úgy véli, hogy a problématerületenként változó. A szlovákság „északnyugati részében”, amely – szerinte – „egyenesen cseh-morva befolyás alatt áll, van nemzetiségi mozgalom, ellenben az északkeleti rész, ettől nagybára immunis...” – „A *délszlávok* [így!] körében egészen külön helyzetet foglal el Horvátország”. Azt kellene kívánni, hogy „mentől határozottabb *horvát* hazafiság létezzék, mert ennek visszaszorulása – Apponyi szerint – a délszláv általános érzelem előnyére történik, és ez az, ami a horvát kérdésnek a mai legnagyobb veszedelmét okozza”. – Ismételten hangsúlyozza, hogy a nemzetiségi kérdés – véleménye szerint – azt a folyamatot jelenti, amikor az idegen ajkú tömegekből nem a magyar, hanem az idegen kultúra révén emelkedik ki az új értelmiség. „Ennek – véli – csak egy radikális ellenszere van: a magyar nemzeti életnek oly erőteljes kifejlődése az egész vonalon, hogy ezeket a külső, attraktív, bontó, bomlasztó befolyásokat ellensúlyozni tudjuk”. – Beszéde további részében az állami közigazgatás, a közgazdasági politika és a kultúrpolitika terén megvalósítandó nemzetiségpolitikai feladatokat részletezte. Ismét hosszasan foglalkozott azzal a problémával, miképp lehetne „ellensúlyozni a hazai nemzetiségi mozgalma-

¹ Apponyi beszéde az értekezlet második napján, 1913. febr. 18-án hangzott el. – A közölt szöveg címe és lelőhelye: *Magyar Társadalomtudományi Egyesület. Értekezlet a nemzetiségi kérdéstről.* – Magyar Társadalomtudományi Szemle 1913. ápr., 4. sz. 304–312. l.

² Széll Kálmán, Kovács Alajos, Jankó Ágost, Balás Károly. (L. uo., 1913. márc., 3. sz 222–235. l.)

kat.” Ezzel kapcsolatban az ekkor ellenzéki politikus Apponyi több figyelmet érdemlő megjegyzést tesz. A többi közt kijelenti, hogy ami a közigazgatást illeti, „az a legrosszabb a nemzetiségek lakta vidékeken”. A kultúrpolitikáról szólva pedig kijelenti, hogy annak „igen nagy hatása lehet a nemzetiségi kérdés bajainak megelőzésére és enyhítésére, ámbar a leghatározottabban tagadni kell azt, hogy egyedül kultúrpolitikával lehessen célt érni”. – Ezután hosszasan foglalkozik a hazai nemzetiségi kérdések tengerentúli „elágazásával”, amelynek egyre riasztóbb tünetei jelentkeznek. Így a szlovák kivándorolt tömegek „Amerikában legnagyobb részét cseh vezetés alatt állanak”, s ezenkívül igen jelentős – szerinte – a Magyarországról kivándorolt szláv nemzetiségűek körében az orosz hatás is. Ennek az amerikai nemzeti mozgalomnak ellensúlyozásul állami és társadalmi akciót sürget. „Nekünk Amerikában kellene egy ottani nagy sajtóirodát létesíteni” – mondotta –, megfelelő vezetőkkel, s nagyobb mértékben kellene támogatni azokat az amerikai társulatokat, egyesületeket, szövetkezeteket, amelyek például magyar szellemű szlovák stb. iskolát állítanak fel. Sajnálatos azonban, hogy ezeknek az akcióknak olykor még a saját külügyi érdekünk, apparátusunk is kerékkötője. Ez és számos más kísérő jelenség okozza, – hogy a külföldi magyar nemzeti akciók általában nem járnak eredménnyel, amiért is inkább a hazai ilyen jellegű kultúrpolitikai törekvésekkel kellene erőteljesebben foglalkoznunk.

...Ceterum censeo, hogy azoknak az akcióknak, amelyek egyenesen a szimptomatikus gyógykezelés alakjában foglalkoznak a nemzetiségi kérdéssel, értékét éppenséggel nem tagadom, azokat folytatni, fejleszteni kell. Itt vannak az EMKE-nek az igen tisztelt képviselői, akik igen csekély eszközökkel – de miért áll oly kevés eszköz rendelkezésre? – nagy eredményt tudtak elérni, és akiknek működése a magyar társadalom impotenciájának elszomorító képében ragyogó kivételt képez. Ezeket a szimptomatikus gyógykezeléseket, egyes tevékenységeket nem szabad elhanyagolni, erre is szükség van, mert az orvos is a lázat iparkodik leszállítani, ha itten célt ér, akkor törekszik a bajt leküzdeni. De a dolognak egyedüli nyitja és egyedüli panaceája a magyar állami és nemzeti erőnek fokozása, megnyilvánulásának imponáló és vonzó volta. Ha ezt nem tudjuk elérni az egész vonalon, akkor az a részleges fáradóság, bármennyire tiszteletreméltó is, nem fogja azt megakadályozni, hogy az aránytalanság folytán, amely a kívülről idesugárzó erkölcsi befolyásoknak ereje és a magyar nemzetnek ellenakciója, centripetális akciója közt van, a nemzetiségi veszély évről évre, évtizedről évtizedre nagyobbra ne nőjön.

Apponyi beszéde után *Kenéz Béla*, gr. *Bethlen István*, *Széll Kálmán* (az értekezlet elnöke), *György Endre*, *Balásy Dénes*, *Sándor József* és *Gergely György* szólalt fel. – *Bethlen István* kifogásolta, hogy Románia hármas szövetségi csatlakozása fejében államérdeket korlátozó engedményes politikát folytatnak a kormányok. Már a kereskedelmi szerződések megkötésénél – mondotta – „Romániának bizonyos koncessziókat kellett tenni, és ezek a jelenségek most napról napra fokozódnak.” A telepítési célokra beállított tíz milliós költségvetési tételt egyenesen törölték, azokat a bizonyos izgatási pereket beszüntették. „Egész közéletünkben – folytatta *Bethlen* – ma [1913. februárjában!] az az irányzat igen magas polcon álló férfiak részéről is, hogy eddigi nemzetiségi politikánkban bizonyos változásokat kell inaugurrálni, az iskolai törvényeken engedményeket kell tenni, a közigazgatás terén is lehetne koncessziókat tenni. Szóval szükséges, hogy ezekkel a kérdésekkel tárgyilagos szempontból foglalkozzunk, és megállapítsuk, hogy mik a kritériumai annak, hogy a magyar állam egysége veszélynek ne legyen kitéve, sőt ellenkezőleg, a magyarság előrehaladása, amelyet az utolsó harminc évben tett, fenn ne akadjon.” – Ezután részletesen foglalkozott az erdélyi magyar etnikum bomlásának tüneteivel. Nem elegendő a városok fejlesztése, tekintettel kell lenni arra is, hogy „nyelvhatáraink legalábbis megmaradjanak ott, ahol vannak, hogy a közép-birtokos elem ne pusztuljon, és hogy a parasztság erősödjék.” Szerinte a magyarországi nemzetiségi kérdés összetett, ahány nemzetiség, annyiféle eljárási módot kell kialakítani a gyakorlatban. Kijelenti, hogy a miniszterelnökség keretében újból létre kell hívni a nemzetiségi ügyosztályt. „Megengedem, hogy ez az osztály [*Bánffy* miniszterelnöksége idején] talán nem azokat a teendőket végezte, de ez nem von le semmit annak az igazságából, hogy ilyen ügyosztályra szükség lenne. Befejezésül – kivált a nyelvhatáron levő felekezeti iskolákban sürgeti a magyar nyelv tanításának fokozását. Ha ezt nem erőltetjük, akkor „ennek – *Bethlen* szerint – az lenne a következménye, hogy a magyarság sajátítaná el nagyobb mértékben a nemzetiségek nyelvét és így a nemzeti fejlődés veszélynek volna kitéve”. – *Sándor József* hibáztatta a kormányzatot a telepítési akciók kudarca miatt. „Harminc év alatt – mondotta – mindössze nyolc telepítés történt. Legutóbb 16 ezer katasztrális hold földet adott a földművelésügyi miniszter az Altruista Banknak azon a címen, hogy nincs települő.” Ennek (tehát az Altruista Banknak) és a Központi Hitelszövetkezetnek 25 millió koronás állami támogatást kellene kapnia – véli –, hogy eredményesen szembeszállhassanak a román pénzintézetek terjeszkedésével. Közlése szerint a román nemzetiségi pénzintézetek – az egy Albina kivételével – 30–40 százalékos uzsorakamattal dolgoznak, s ezek a pénzintézetek az utóbbi öt év alatt mintegy 7 ezer parasztbirtokot is elárvereztek. – A Magyar Társadalomtudományi Egyesület kétnapos, a hazai nemzetiségi kérdés tárgyában tartott „szakértekezletén” elhangzottakat összefoglalva, a *Széll Kálmán*tól a zárszó idejére az elnökséget átvevő *Gaál Jenő* határozatként bejelentette, hogy a felszólalások anyagát illetékes helyre eljuttatandó emlékiratban feldolgozzák. Foglalkozott *Kenéz Béla* egy. tanár javaslatával is, hogy „állandó nemzetiségi bizottságot létesítsünk”. Megállapította, hogy „a Magyar Társadalomtudományi Egyesületnek feladata ezekkel a kérdésekkel

foglalkozni... működése egyáltalán nem áll ellentétben azzal, hogy ilyen állandó bizottságot létesítünk”. Ebben a kérdésben azonban határozat nem történt, s a vitát összefoglalva azzal zárta felszólalását, hogy a nemzetiségi kérdéssel társadalmi vonalon tovább kell foglalkozni, mert a kétnapos ankét iránti érdeklődés is ezt igazolja. „Mikor ezt a kérdést napirendre tűztük – mondotta befejezésül –, óva intettek, hogy ne tűzzük napirendre mostanság, midőn a választójogi kérdés tárgyalatik, de azt látom, hogy éppen ez ad különös érdeklődést ennek a dolognak”. (Uo., 312–323. l.)

126

Az állami, községi és hitfelekezeti népiskolai tanítók illetményei, valamint az óvónői illetmények rendezéséről, a nem állami óvodák jogviszonyairól, s a községi és hitfelekezeti óvónők illetményei rendezéséről szóló törvényjavaslatok képviselőházi vitája

A

1913 márc. 3

Siegescu József előadó előterjesztése „az állami, valamint a községi s hitfelekezeti elemi népiskolai tanítók illetményeinek rendezéséről szóló törvényjavaslatok” általános tárgyalásakor

Képv. Napló, 1910–15, XVIII. 85–86. l.

Siegescu József előadó: T. képviselőház! Az állami, községi és hitfelekezeti tanítók illetményeiről szóló törvényjavaslatot mindannyian a legnagyobb lelkesedéssel fogadtuk. A miniszter úr azzal a tollvonással, mellyel ezt a javaslatot nevéhez fűzte, kitörülte a magyar frazeológiából ezt a két szót: tanítónyomor és tanítóínség (*Igaz! Úgy van!*); mert ezentúl lehet még beszélni szerény tanítói javadalmazásról, de tanítói éhségről beszélni annyit tesz, mint lomtárba került fegyverekkel hadakozni. (*Igaz! Úgy van!*)

A beállott gazdasági viszonyok folytán mindenhol szükségessé vált az úgynevezett fizetésrendezés. De ez a fizetésrendezés sehol sem volt olyan nagymérvű, mint ép[p]en a tanítói javadalmaknál, hol a tanítói fizetés helyenként 30–40 százalékkal emelkedett. Mondhatom, hogy a nemzet ezzel csak régi tartozását egyenlítette ki tanítóival szemben. Ez igaz, de volt idő, midőn a nemzet a jelenleginél sokkal kedvezőbb anyagi viszonyok között volt; volt idő, midőn a külügyi politika sem kívánt oly elodázhatlan anyagi áldozatokat, és ha ma ily viszonyok között a kormány mégis tudott ily törvényjavaslatot benyújtani, ezzel bebizonyította, mennyire meg tudja becsülni tanítóinak, a nemzet napszámosainak munkáját. (*Igaz! Úgy van!*)

Legyen szabad röviden összefoglalni azokat az előnyöket, melyeket az a javaslat a tanítókra nézve tartalmaz. (*Halljuk!*)

Az Apponyi-féle törvény¹ alapján a férfi és nőtanítók kezdőfizetése, a különböző állomáshelyek szerint 1200, 1100 és 1000 K, mely fizetésben öt évig kellett maradniok. A jelenlegi tervezet szerint a férfi és nőtanítók kezdőfizetése 1200 K és lakbér; két év múlva a férfitanító és négy év múlva a nőtanító élvez már 1400 korona fizetést és lakbért.

A befejező fizetés az Apponyi-féle törvény szerint volt 2400 korona, amelyben ben[n]foglaltak a korpótlékok is, és ezt elérték a tanítók a 31-ik szolgálati évben, és ezzel a fizetéssel szolgáltak szolgálatuk befejezéséig, mely összegnél nagyobb nem lehetett tehát a nyugdíj sem. A jelen tervezet szerint a 2400 koronás fizetést elérik a férfi tanítók szolgálatuk 23. évében, a nőtanítók pedig a 25. szolgálati évben, azután folytatólagosan emelkednek egészen 3200 korona fizetésig.

A felekezeti tanítóknak az 1907:XXVII. tc. rendelkezése szerint, a tanítók állomáshelyére való tekintettel, volt 1000, 1200 és 1400 korona alapfizetésük, amelyhez a korpótlékok járultak, mégpedig úgy, hogy az első, második, ötödik és hatodik korpótlék 200–200 korona, a harmadik és negyedik korpótlék évi 100–100 korona volt, míg az államiaknál az első korpótlék volt 400 korona, a többi öt korpótlék 200–200 korona. A mai fizetésrendezés tehát a felekezeti tanítót egyszerre az állami tisztviselőkhöz hasonlóan a szolgálati évek száma szerint rendszeres, az államiakéval teljesen egyforma fizetéssel látta el.

¹ Az 1907:XXVI., illetve 1907:XXVII. tc. szerint mind az állami, mind a nem állami népiskolai tanítókra nézve (mindkét törvényben a 2. szakasz szerint).

A miniszter szeme előtt ezzel a javaslattal, az egységes fizetési elv lebegett, amelyet kezdettől végig egész teljességében végrehajtott. A legutolsó tanyán vagy az erdélyi havasokban működő tanító is egyforma fizetéssel kezd, mint a Budapest mellett levő tanító. Különbség a felekezeti és államiak között csak annyiban van, hogy a felekezeti tanító a harmadik fizetési fokozatban, nem úgy, mint az állami, 12 évig, hanem 15 évig marad, de úgy, hogy 38. szolgálati évében eléri az a felekezeti tanító bárhol az országban az állami tanítókéval teljesen egyenlő legmagasabb fizetést, az évi 3200 koronát. (*Helyeslés.*)

Ha tekintetbe vesszük, hogy az 1893. év előtt milyen fizetés volt, akkor fogjuk csak látni, hogy mit jelent az a felekezeti tanítókra nézve. Az 1893. év előtt szolgáltak a tanítók 200–300 korona fizetés mellett talán nagyobb lelkesedéssel és talán nagyobb megelégedettséggel, mint a mostani tanítók. Az 1893. év után 600 korona fizetést és 100 korona ötödéves korpótlékot kaptak, az 1907. év után 1000 korona alapfizetést és korpótlékokat, most pedig a tanító feljut 3200 korona fizetésig. (*Helyeslés.*)

A lakbér az 1907:XXVI. tc.² szerint, bármennyi korpótléka volt is valakinek, illetőleg bármennyire emelkedett is valakinek a fizetése, mindig ugyanaz maradt, ti. 200–600 korona között váltakozott. Ezzel szemben a jelen javaslatban úgy a férfi, mint a nőtanító kinevezése pillanatában élvez 240–600 korona között váltakozó lakbért, amely lakbér a szolgálati idő arányában az első osztályba sorozott tanítóknál egészen 1000 koronáig emelkedik, de 400 koronánál kevesebbje nem lehet egy tanítónak sem az országban. (*Helyeslés.*)

A felekezeti tanítók lakbére, igaz, hogy kevesebb, mint az állami tanítóké, de a törvényjavaslat 17. §-a gondoskodik arról, hogy ha a fen[n]tartók sajátjukból akarják felemelni tanítóiknak lakbérét, ez ellen az államkormányzatnak kifogása nem lehet (*Helyeslés.*), amennyiben a közoktatásügyi bizottságban a következő szöveg vétetett fel a 17. §-ba (*olvassa*): „Jogában áll azonban az iskolafen[n]tartó községnek, illetőleg hitfelekezetnek, tanítóinak lakáspénzét az állami tanítók lakáspénze arányában saját erejéből felemelni, anélkül – és ez fontos most –, hogy ennek következtében a fizetéskiegészítésre megállapított államsegély megvonható vagy leszállítható lenne.”...

B

1913 márc. 3

Damian Vazul román nemzetiségi képviselő felszólalása és határozati javaslata „az állami, valamint a községi s hitfelekezeti elemi népiskolai tanítók illetményeinek rendezéséről szóló törvényjavaslatok” általános tárgyalásakor

Képv. Napló, 1910–15, XVIII. 99–101. l.

Damian Vazul: T. Ház! Midőn a törvényjavaslathoz szólok, mindenekelőtt kijelentem, hogy magam is azok sorában kívánok lenni, akik a tanítót a népoktatás fejlesztésében hathatós tényezőnek ismerik el. Mondva is van, hogy a tanító tulajdonkép[p]en az iskola, mert ő önti bele a szellemet, az *életet*. Egyetértek azokkal is, akiknek az a felfogásuk, hogy a *maga* magasztos hivatását csakis úgy végezheti jól, ha anyagi gondok nem akadályozzák a népnevelés problémájának a megoldásában.

De, t. Ház, egymagában a tanító anyagi helyzetének a javulása még nem biztosítja a népoktatás sikerét, szükséges még egy másik tényező is, amelynek segítségével azután a tanító csakis úgy végezheti azt a jelentős kötelességét, teljesítheti hivatását, és ez a tényező abban rejlik, hogy a tanítás a gyermekek anyanyelvén végeztesse. A törvényjavaslat a tanító anyagi érdekeit részben felkarolja, de a nyelvi kívánalmakat egészen figyelmen kívül hagyja. Hogy mennyire fontos a népoktatás általános előmozdításában a nyelv kérdése, ezt többszöri felszólalásomban, különösen az 1911. és 1912. évi költségvetés tárgyalása során bővebben indokoltam. Úgy látszik, hogy a jelenlegi kultuskormány sem akar okulni a múlt szomorú tapasztalatain, hogy az 1907:XXVI. tc. rendelkezéseiben olyan módosításokat is javasoljon, melyek felkarolnák hazánk összes népeinek kultúrérdekeit. Csakis e két tényező együttesen adja meg az iskolának azt a hathatós erőt, hogy az országot reformálhassa.

² „Az állami népiskolai tanítók illetményeinek szabályozásáról és az állami népiskolák felügyeletéről.” (L. M. Törvénytar, 1907. évi cikkek, 357–369. l.)

De a kormány nem akart változtatni a rendszeren, és gátat vetni az egyoldalú faji politikának. Mintha az államot nem is az összes polgárok nyelvi és nemzeti különbségek nélkül alkotnák, hanem csak egyetlen faj, mert az állami iskolákban a többi nemzetiségek nyelvét egészen kizárják. Több nyelvű állam vagyunk, kötelességük tehát az ország ügyeit és sorsát intéző köröknek, hogy összhangzásban e fogalommal és az ebből kifolyó egyenjogúsági elvvel gondoskodjanak hazánk nemzetiségeinek felvilágosodásáról, az állami intézetekben is, a gyermekek anyanyelvén.

Alaptörvényeinkben ez a nyelvi jogosultság kifejezést nyer. Az 1868:XXXVIII. tc. iskolai alaptörvény¹ 58. §-ában előírja, hogy „minden növendék anyanyelvén nyerve az oktatást”. Az 1868:XLIV. tc. 17. §-ában így rendelkezik (*olvassa*): „Az állam s illetőleg a kormány által már állított, vagy a szükséghez képest állítandó tanintézetekben... köteles az állam a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együttélő polgárai az általok lakott vidék közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képezés kezdődik.” Ezt kívánja az általános haladás, a közművelődés, a közjólét, országunk népeinek boldogulása és az országnak felvirágzása.

Ezen alapgondolattal összhangzásban kellett volna a kultuskormánynak megfelelő intézkedéseket tennie, hogy a népoktatás nagy ügye biztos alapokon nyugodjék, és a közmegnyugvás és a haladás a különféle nemzetiségek részére is biztosítva legyen.

De ez a törvényjavaslat nemcsak nyelvi téren nem hoz orvoslást, hanem a tanítók illetményei tekintetében nagyon is hiányos, mert hiszen nem elégíti ki a jogos kívánalmakat...

Miután pedig hosszabb időre kell hogy kielégítse „a tanítók jogos igényeit, és biztosítsa anyagi sorsukat”, a körösbányai kerület román nemzetiségi képviselője határozati javaslatot terjeszt be a Háznak a benyújtott törvényjavaslat levételére és egy új, az Eötvös-féle népiskolai törvény és az 1868. évi nemzetiségi törvény szellemében szövegezendő új törvényjavaslat benyújtására.

...Ezért a következő határozati javaslatot vagyok bátor betérjeszteni (*olvassa*): „A törvényjavaslat a napirendről levéttetik, s utasítatik a kormány, hogy azt az 1868: XXXVIII, tc. 5. §-ában, valamint ugyancsak az 1868:XLIV. tc. 16. §-ában foglalt intézkedések szellemében oly rendelkezésekkel egészítse ki, amelyek szerint az állami elemi iskolákban a növendékek anyanyelvükön nyerjenek oktatást. Továbbá oly módosítások vétessenek fel, amelyek szerint a férfi és nőtanítók egységes fizetése biztosítottatik, és ők a XI., X. és IX. fizetési osztályba felvétetnek, a minősítés pedig elmellőztetik. Az ily irányban kiegészített törvényjavaslatot még lehetőleg ez év első felében nyújtsa be a Háznak.”

A vita az ülés további szakaszán és a következő ülési napon, 1913. márc. 4-én folytatódott. Még márc. 3-án *Zalán Gyula* (Zala vm. törvényhatósági tagja, az alsódombóvári ker. munkapárti képviselője, földbirtokos) *Damian Vazul* felszólalásának azt a tételét vitatta, hogy „a sikeres elemi iskolai nevelés egyedül és kizárólag csakis a növendékek nyelvén eszközölhető”. Szerinte a pedagógus „kisegítő nyelveként használhatja az anyanyelvet, mert „annak a tanítónak, ha sikeresen akar működni, ismernie kell a növendékek anyanyelvét, és nem is voltam sohasem híve annak, hogy a nem magyarajkúak lakta vidékekre olyan tanítók helyeztessenek, akik az illetők anyanyelvét nem ismerik”. (L. bőv. Képv. Napló, 1910–15, XVIII. 101. l.) – Másnap, 1913. márc. 4-én *Balogh Jenő* igazságügyminiszter foglalkozott a törvényjavaslattal szemben benyújtott ellenzéki határozati javaslatokkal. Abból kiindulva, hogy a javaslatnak a napirendről való végleges levétele (*Damian*), illetve a minisztériumhoz módosítás céljából való visszaküldése (*Giesswein*) megakadályozná, hogy a tanítók a régóta várt fizetési többletet megkapják, az ellenzéki javaslatok elutasítását kéri a Háztól. (Képv. Napló, 1910–15, XVIII. 109–110. l.) Külön is hangsúlyozza, hogy nem lehet a sürgős illetményrendezési kérdést „összebonyolítani” *Damian*-nak az elemi iskolai anyanyelvi oktatással kapcsolatos feltételével, mert az ilyen kérdések „a népoktatás-ügy egész rendszerét érintik, és a közművelődés elvi kérdései közé tartoznak”, tehát ebből a megfontolásból is elutasítandónak tartja a *Damian*-féle határozati javaslatot. – *Balogh Jenő* beszéde után *Damian Vazul* ismét felszólalt, s kijelentéseire *Balogh* igazságügyminiszter azonnal válaszolt. (Képv. Napló, 1910–15, XVIII. 111–115. l.) *Damian* kérte, hogy a kormányzat – nemzetiségre való tekintet nélkül – legyen elfogulatlan a segélyezésben, és hagyjon fel végre mindennemű „egybeolvasztó” politikával. *Balogh* igazságügyminiszter – *Damian*-nak válaszolva – kijelentette, hogy egész köztisztviselői pályafutása során semmiféle asszimiláló, beolvasztó tendencia nem vezette, ilyen törekvéseket soha nem támogatott, s „azokat Magyarország érdekeivel meg nem egyezőknek” tartja. – A Ház többsége ezután elvetette *Damian Vazul* határozati javaslatát, s miután a részletes vitában *Giesswein Sándor* keresztény-szocialista képviselő visszavonta módosító indítványát – megszavazta a törvényjavaslatot.

¹ 1868:XXXVIII. tc. [Eötvös József-féle népiskolai törvény], „a népiskolai közoktatás tárgyában” – Magyar Törvénytár, 1836–1868. évi törvények. 449–469. l.

1913. jún. 14-én kerül sor a törvényjavaslat párájának, az *óvónők* illetményrendezéséről (teljes nevén: „az állami óvónők illetményei rendezéséről, a nem állami óvodák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti óvónők illetményei rendezéséről”) szóló egyesített törvényjavaslat (későbbi 1913:XXXIX. és XL. tc.) tárgyalására. – A törvényjavaslat tárgyalásakor érthető feltűnést keltett, hogy a javaslatot betérjesztő *Siegescu* József kormánypárti román képviselő ekkor elismeréssel nyilatkozott a korábbi óvoda-törvényről (1891:XV. tc.), melyről az 1891 januári képviselőházi vitában – a törvényjavaslat félreérthetetlenül kíméletlen asszimiláló célzata miatt – mind *Mocsáry* Lajos, mind az erdélyi szász nemzetiségi képviselők elutasítólag nyilatkoztak. (Vö. Képv. Napló, 1887–92, XXI. 217–307. l. – Iratok I. 790–812. l.) – Az egyesített óvodai törvényjavaslat tárgyalásakor *Melzer* Vilmos erd. szász és *Pop Cs. István* román nemzetiségi képviselők az anyanyelvi ismeretközlés feltételei hiányában a törvényjavaslat ellen nyilatkoztak. – A vitában felszólaló *Jankovich* Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter a feltehetően elődje, gr. *Zichy* János idejéből reá maradt javaslatot felvilágosult érveléssel, hivatalból védelmezte. Szerinte minden nevelési intézménynek, így az óvodának is elsősorban a kulturális érdekére kell tekintettel lennie. Egyébként sem áll, hogy az óvoda-üggyel zaklatják az ország másajkú lakosságát, „mert ilyen szándék – mondotta – a törvényjavaslatban nem ismerhető fel”. – A képviselőház ezután a törvényjavaslatot *általánosságban* elfogadta. – A *részletes* vitában *Melzer* Vilmos erdélyi szász nemzetiségi képviselő az óvodai nyomtatványokból szóló 31. § tárgyalásakor ezt a szakaszt lényegében azonosnak mondotta az 1907:XXVII. tc. („lex Apponyi”) 33. §-ával, amiért is módosító indítvánnyal élt. Eszerint az óvoda-fenntartóknak jogukban áll a hivatalos nyomtatványokat „a magyar nyelv mellett hasábosan a foglalkoztatási nyelven is kitölteni”. – *Jankovich* Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter *Melzer* módosító javaslatát elfogadásra ajánlotta, amit azután a Ház el is fogadott. (Az 1913. évi óvodai törvényjavaslat nemzetiségi vitáját l. Képv. Napló, 1910–15, XIX. 100–104. l.)

127

*A nemzetiségi választójogi ellenzék szervezkedése és az általános sztrájk meghíúsulása
következményeinek szlovák munkásmozgalmi irataiból¹*

A

1913 márc. 6

*A szociáldemokrata párt pozsonyi szlovák végrehajtó bizottságának felhívása a szlovák dolgozó néphez
az általános sztrájk ügyében²*

A szlovák dolgozó nép nehéz és áldozatokkal teli harcba szállt az általános és egyenlő választójogért. Ebben a harcban súlyos áldozatokat kell hoznia, ha azt akarja, hogy győzzön a demokratikus választójog.

¹ Mint a közölt iratokból is kitűnik, a szlovák szociáldemokrata végrehajtóbizottság, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt szlovák tagozatának operatív szerve az 1913. márc. 16-i pozsonyi pártközi gyűlésen csupán ideiglenes és rövid ideig tartó akcióegységre lépett a szlovák nemzeti párttal, pontosabban annak balszárnyával. Ennek a csoportnak az álláspontját fejtette ki a gyűlésen *Ivanka* Milán, míg az átmeneti akcióegység szociáldemokrata felszólalói *Benda* Ferdinánd és *Kubál* András, a szlovák szociáldemokrata tagozat által kiküldött ismert munkásmozgalmi funkcionáriusok voltak. – A közzételt határozati javaslat a közös szlovák nemzeti párti és szlovák szociáldemokrata népgyűlés résztvevőinek tiltakozását fejezte ki a Lukács–Tisza-féle választójogi törvényjavaslattal szemben (*B*). A pártközi szlovák népgyűlés határozata közös fellépésre is buzdít, ezt a további akciót azonban a bekövetkezett események: a Lukács–Tisza-féle választójogi törvényjavaslat 1913. ápr. 4-i benyújtása, az országgyűlési ellenzék kivonulása s a szociáldemokrata pártnak az általános sztrájktól való visszalépése csakhamar tárgyaltanná tették. – Igen jellemző viszont, hogy *Anton Némec*, birodalmi gyűlési cseh szociáldemokrata képviselő és az osztrák delegáció tagja, a magyarországi általános sztrájk visszavonása körülményeivel foglalkozó egykorú cikkében egyedül és kizárólag az „arisztokratikus” magyar országgyűlési ellenzék teszi felelőssé a történetért. Mintha az egyesült választójogi ellenzék soraiban valóban az arisztokraták lettek volna többségben, s valóban az országgyűlési ellenzék kétségkívül hibáztatható kivonulási akciója buktatta volna meg az általános sztrájk ügyét. Akármilyen szerencsétlen s mindmáig nem tisztázott ugyanis az a mellékkörülmény, hogy éppen *Apponyi* jelenti be az országgyűlési ellenzék kivonulását, a parlamenti ellenzék ezzel csupán deklaratív tüntető akciót hajtott végre. – Az *általános sztrájkot*, az egész országra kiterjedő népi ellenállási akciót azonban mégsem ez a heterogén országgyűlési ellenzék, hanem a forradalmi akcióra vállalkozó, de az akciói végrehajtani nem képes, illetve annak következményeit nem vállaló

A szlovák dolgozó nép a maga s a politikai és nemzetiségi rabszolgasága bilincseiből való fel szabadulásáért küzdő egész szlovák nemzet érdekében örömmel vállalja az ezzel járó súlyos áldozatokat, mert át van hatva attól a meggyőződéstől, hogy az általános választójog megvalósítása nélkül Magyarországon sem politikai, sem nemzeti tekintetben semmiféle haladás nem képzelhető el.

Annak tudatában azonban, hogy ebben a küzdelemben arról a kérdéstről van szó, amely az egész szlovák nemzet létalapját érinti, reméli, hogy ebben a harcban a szlovák nemzet minden rétege támogatásban részesíti.

Az általános sztrájk tartama alatt főleg a gyermekeket tesszük ki a bizonytalanságnak, annak, hogy szenvednek majd a harc következményei miatt, melynek célja az oligarchikus kormányzati rendszer megdöntése, mely rendszertől – társadalmi helyzetére való tekintet nélkül – elsősorban a szlovák nép szenved. Vajon elnézhetik-e szótlanul azok a tehetős szlovák férfiak, akiknek az általános választójog győzelméhez jelentős érdekük fűződik, hogy szlovák gyermekek, csupán azért, mert szüleik harcban állanak a szlovák nép jogáért, éhezni kényszerülnek, ha már külföldről [é. Csehszorból] is jelentkeznek családok, akik hajlandók a sztrájkolók gyermekeit gondozásukba venni.

Reméljük, hogy a szlovák nemzet tehetősebb körei lehetőség szerint gondoskodnak majd a sztrájkoló munkások gyermekeiről és támogatják majd magukat a sztrájkoló munkásokat is méretlenül nehéz harcukban. Élelmiszerekkel, tejjel, kenyérral és egyébvel is hatékonyan támogatjuk a sztrájkolókat.

Amikor [most] a szlovák közvéleményhez fordulunk ezzel a felhívással, reméljük, hogy az egész szlovák közvélemény politikai meggyőződésre való tekintet nélkül méltányolja azt az áldozatot, melyet a szlovák munkásság ezzel a harccal a szlovák nemzetért hoz, és hogy a szlovák közvélemény megteszi a sztrájkoló munkások és családtagjaik iránti emberi kötelességét.

A szociáldemokrata párt
pozsonyi szlovák végrehajtó bizottsága
(Pozsony, Kórház u. 18.)

magyar szociáldemokrata pártvezetőség fújta le, melynek valóban kapóra jött az országgyűlési ellenzék különakciója. – A pozsonyi szlovák szociáldemokrata titkárság összefoglaló jelentése (l. Rob. Noviny 1913. aug. 28; 35. sz.) egyébként arról tanúskodik, hogy a szlovák munkásmozgalom – jóllehet az 1913. okt. 12-i pozsonyi kerületi értekezleten a kiábrándult szakszervezeti küldöttek nagy része nem vesz részt (vö. *Slovenská konferencia v Prešporoku*. – Rob. Noviny 1913. okt. 16; 42. sz.) – nagyobb megrázkódtatás nélkül élte át az általános sztrájk meghiúsulása közvetlen következményeit. – Amikor pedig 1913. okt. 26-án és nov. 2-án Milán Frič a budapesti szlovák kőműves munkások csoportjában megtartja emlékezetes előadását a szlovák munkásmozgalom kialakulásáról (*Socializmus na Slovensku* – Szocializmus Szlovénországon. – Rob. Noviny 1914. jan. 8.–febr. 5; 2–6. sz.), már nagyjában-egészében elült az ebből következő zavar és meghasonlás. A lényeges változás inkább ott jelentkezik, hogy – kisebb alkalmi demonstrációk kivételével – a szlovák munkásmozgalom a világháborúig bezárólag nem vállalkozik többé közös akcióra a szlovák nemzeti párt balszárnyával sem. Šrobárek és a cseh szociáldemokraták cseh-szlovák egységtárgyalásai tehát nem a szlovák munkásmozgalmon keresztül, hanem attól függetlenül, valósággal annak megkerülésével történnek. – Az elmondottakkal egy időben állandóan és fokozódó erővel tart a cseh polgári baloldal és a cseh szociáldemokrata párt hatása, nemzetiségpolitikai befolyása a szlovák polgári baloldalra és munkásmozgalomra. (Vö. *Československá Jednota za vyhodných zo škôl slovenských žiakov* – A „Československá Jednota” az iskolából kizárt szlovák diákokért. – Národný Hlásnik 1913. márc. 21; 12. sz. 1. l.) – Az időszak szlovák munkásmozgalmának vizsgálatához l. még a szlovák tagozat titkársága jelentését az utóbbi másfél évben folytatott működéséről. (*Zpráva slovenského sekretariátu v Prešporoku o činnosti od 1. januára 1912 do 30. júna 1913 ku sjazdu strany, vydržiavanému v októbri v Budapešti* – A pozsonyi szlovák titkárság jelentése 1912. jan. 1–1913. jún. 30. közötti működéséről az októberben Budapesten tartandó pártkongresszus számára. – Rob. Noviny 1913. aug. 28; 35. sz.)

² A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Slovenskej verejnosti* – A szlovák közvéleményhez – Rob. Noviny 1913. márc. 6; 10 sz.

B

1913 márc. 16

Az 1913. márc. 16-án Pozsonyban tartott szlovák nemzeti párti és szlovák szociáldemokrata közös népgyűlés választójogi határozati javaslata¹

Az 1913. március 16-án a pozsonyi Munkásotthonban egybegyűlt szlovák nép kijelenti, hogy a választójogi törvény kormányzati reformja, amelyet a képviselőházban és a főrendiházban elfogadtak, és most a király trónja előtt várja a szentesítést, semmiképp sem felel meg a szlovák nép szükségleteinek és kívánságainak.

Ezért a legnyomatékosabban tiltakoznak ez ellen a választójogi törvényjavaslat ellen, mely új támpontot nyújtana a szlovák nép elleni társadalmi, politikai, kulturális és nemzetiségi sérelmek elkövetésére.

Miután nem tételezhetik fel, hogy a király, aki Magyarország lakosságának ünnepélyesen megígérte ugyan az általános és egyenlő választójogot, megtagadná jóváhagyását ettől a választójogi törvényjavaslattól, amely nem adja meg a népnek az őt megillető természetes jogát; – kijelentik, hogy minden alkalmas eszközzel ennek a választójogi törvénynek a megváltoztatására törekszenek majd, s mindent elkövetnek, hogy hozzájáruljanak a becsületes általános, egyenlő és titkos választójog győzelméhez, és megígérik, hogy tevékeny politikai támogatást nyújtanak mindazoknak, akik bebizonyítják, hogy a becsületes választójog őszinte hívei.

C

1913 márc. 27

Kivonat Anton Němec birodalmi gyűlési cseh szociáldemokrata képviselőnek a magyarországi általános sztrájk visszavonásának indokairól szóló cikkéből, a magyarországi szlovák munkássajtó kommentárjával¹

A cseh „Akadémia”-ban² Anton Němec elvtárs, az osztrák delegáció és a birodalmi gyűlés tagja cikket írt a magyarországi általános sztrájkokról, valamint azokról az okokról, amelyek miatt ezt a sztrájkot az utolsó pillanatban visszavonták. Az érdekes cikkből ezen a helyen az alábbi részleteket ismertetjük:

¹ A pozsonyi szlovák nemzeti párti és szlovák szociáldemokrata közös népgyűlés határozati javaslatát közlő tudósítás eredeti címe és lelőhelye: *Slovenske shromáždenie v Prešporoku* – A pozsonyi szlovák gyűlés. – Rob. Noviny 1913. márc. 20; 12. sz. – A gyűlést dr. Dérer Iván itteni ügyvéd, szlovák nemzeti párti politikus, 1918 után csehszlovák miniszter (a későbbi élesen kisebbségellenes tendenciájú *lex Dérer* néven ismert csehszlovák állampolgársági törvény szerzője) nyitotta meg. A szlovák nemzeti párt bal-szárnyához számító politikus bevezetőjében felszólította a Munkásotthont színültig megtöltő hallgatóságot, tiltakozzanak a Tisza–Lukács-féle törvényjavaslat ellen, és minden erejüket megfeszítve küzdjenek egy jobb és szélesebb körű választójogi törvényjavaslat kivívásáért. – Dérer után *Ivanka* Milán, a bazini választókerület volt szlovák nemzeti párti képviselője mondott hosszabb beszédet. Tiltakozott a szentesítésre váró retrográd törvényjavaslat ellen, mely „ellenkezik az ország érdekeivel és valóságos helyzetével”. Rámutatott az ország népét, tehát a szlovákokat is sújtó tömeges kivándorlás okozta veszteségekre. Részletesen elemezte a választókerületi felosztással, a nyílt választással és a hatósági erőszak egyéb eszközeivel járó választási visszaéléseket. – Utána Ferdinánd *Benda* pozsonyi szlovák szociáldemokrata funkcionárius szólalt fel. Beszédében foglalkozott a magyarországi néptömegek gazdasági és társadalmi elesettsége okaival. Kijelentette, „...ha a szlovák nemzeti párt kivetí soraiból azt a néhány politikai szemfényvesztőt..., abban a helyzetben lesz, hogy új erővel és lelkesedéssel lépjen a politikai küzdőterre, és érvényesítse akaratát ebben a harcban. A szlovák szociáldemokraták – mondotta – teljesítik kötelességüket a szlovák nép gazdasági, politikai és kulturális felszabadításáért folyó küzdelemben.” – A közölt határozati javaslat felolvasása és elfogadása után *Kubál* András szlovák szociáldemokrata funkcionárius méltatta a közös, szlovák pártközi népgyűlés jelentőségét.

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Odvolená generálna stávka* – A visszavont általános sztrájk. – Rob. Noviny 1913. márc. 27; 13. sz.

² A cseh szociáldemokrata párthoz közel álló prágai cseh haladó folyóirat.

„Magyarország ma még túlnyomórészt agrárállam, bár az iparosodás is folyamatban van. 1890-ben a lakosságnak mindössze 18,1 százalékát foglalkoztatta az ipar, a kereskedelem, a közlekedés és a bányászat. Ez az arány 1900-ban már 20,7, 1910-ben pedig 28,8 százalék, ugyanakkor – mint az a legutóbbi népszámlálási statisztika³ adatainak feldolgozásakor kitűnt – a mezőgazdasági dolgozók 63,3 százalékkal szerepelnek az összeírásban. Ebből az is kitűnik, hogy a burzsoázia Magyarországon szám szerint sem túlságosan erős, és nem is túlzottan osztályöntudatos. A proletariátus sokkal hamarabb verekedte magát odáig, hogy osztályöntudatra ébredjen, mint a burzsoázia, és ebből ered az a különben érthetetlennek látszó tény, hogy Magyarországon ma a proletariátus egymaga igyekszik meghódítani a parlamentarizmus színterét.

A magyar alkotmány és a magyar parlamentarizmus nem más, mint a magyar földbirtokos nemességnek és általában a földbirtokos osztálynak a nép feletti korlátlan hatalmát biztosító eszköze. A magyar országgyűlés, mint egyetlen osztály, egyetlen nemzet képviselője a soknyelvű államban, már eleve alkalmatlan arra, hogy egyáltalán megfeleljen törvényhozói alkotmányos hivatásának.

A munkások voltak az elsők, akik ezeket a helytelenségeket feltárták, és mindent latba vettek az országgyűlésre való benyomulásuk kikényszerítése érdekében, mert ezzel szabaddá akarták tenni az igazi alkotmányosság és parlamentarizmus felé vezető utat. Helyzetük azonban elképzelhetetlenül nehéz volt. A magyar oligarchia és a dzsentrális korlátlanul kézben tartja az egész országot, erőszakkal elfojtja az elnyomottak minden változtató törekvését. Szerintük Magyarországon a magyar nemességen és a földbirtokosokon kívül senkinek sincs joga beleszólnia a döntésekbe. Indokolásul azt hozzák fel, hogy a magyarok a népességnek még a felét sem teszik országukban, ezért ha az országgyűlést korszerűsíteniék, nemcsak az oligarchia és a dzsentrális, hanem a magyarság uralma is megbukna. Magyarország megszűnne magyar állam lenni. Számukra ezért a nemesség részéről a népen, akár a magyar népen is elkövetett mindenféle erőszak elkerülhetetlen követelménye a magyar uralom fenntartásának.

Ebből fakadnak a nehézségek a magyarországi választójogi reform keresztülvitelében, amely Magyarország lakossága és a mai kor szükségletét szolgálná. A szociáldemokratáknak a választójog kérdését szüntelen propagandával kellett népszerűsíteniük a munkásság körében. Ezenkívül hozzá kellett járulniuk ahhoz is, hogy a lassan fejlődő polgárság ugyancsak szilárdabb talajra váljon a választójogi kérdés számára.

Magyarországi elvtársainknak hosszú éveken át tartó harcok és nagy áldozatok árán végül is sikerült eredményt elérniük. Az oligarchák klikkje, amely egymás ellen uszítja a különböző csoportokat, hogy a kormány hűsoszafekai mellett maradjon, miközben a szakadék szélére sodorja az országot, Bécsben csoportosult. *Fejérváry Géza* honvéd tábornok miniszterelnök lett, és belügyminisztere, *Kristóffy József* kormányprogramként jelentette be az általános, egyenlő, közvetlen és titkos választójogot. A demokratikus választójogi reform kérdésének továbbfejlesztésével akarták háttérbe szorítani az államjogi [é. közjogi] harcokat, hogy ezek helyére a szociális küzdelmek kerüljenek. Ez az elv, amelyet a bécsi udvar is propagált, és amelynél a „királyi szó” is oly nagy szerepet játszott, akkor nemcsak Magyarországon, hanem nálunk is [é. Csehországban], ahol az orosz forradalom hatására az általános választójogi törvény meghozataláért indított harc soha nem tapasztalt erővel lángolt fel.

A magyarországi munkások ez eszme természetes hordozói lettek, hiszen ez teljes mértékben megfelelt sok évi akciótervüknek. 1905. október 15-én⁴ megkezdték első tényleges sztrájkjukat, mely alkalmából mintegy százezeren vonultak fel a parlament elé, hogy nyomatékot adjanak követelésüknek.

A Fejérváry–Kristóffy-kormányban azonban néhány hónap múlva le kellett mondania a koalíció javára, mely magára vállalta az általános választójog megvalósításának kötelezettségét. Az volt a szándéka, hogy *Andrássy* pluralitásos választójogi elképzelését⁵ valósítja meg. A függetlenségi párt, amely azt hirdette, hogy Magyarországon igazi alkotmányos életet csak a választójogi törvény demokratizálása indíthat el, szembehelyezkedett *Andrássy* javaslatával és a szociáldemokrata párt segítségével – amely kellő hangsúlyt kapott az utcákon felvonuló tömegek révén –, hozzájárult a pluralitásos választójogi törvényjavaslat sírbafeleléséhez. A szociáldemokrata

³ Értsd: az 1910. évi népszámlálási statisztika.

⁴ Nyilvánvaló elírás, 1905. szept. 15-e, az első választójogi monstre tüntetés napja („vörös péntek”) helyett.

⁵ Értsd: az 1907. évi *Andrássy*-féle, országgyűlési tárgyalásra nem került plurális (többes) választójogi törvénytervezet.

párt 1911. évi kongresszusán elhatározták, hogy támogatják a véderőjavaslat elleni Justh-féle obstrukciót, mert ennek a kérdésnek a tárgyalása előtt kell megvalósulnia az új választójogi törvénynek, és csak az új országgyűlés kezdhet tárgyalni a pénz- és véráldozatok megajánlása felől. Ezzel a szociáldemokraták a Justh-párt szövetségeseivé váltak.

Khuen kormánya azonban legyűrte az obstrukciót. Justh pártja felbomlott, és Lukács László került kormányra. Kijelentette, hogy lelkes híve az általános választójogi törvénynek. Az a választójogi javaslat azonban, amit a pártok elé terjesztett, teljességgel elfogadhatatlan volt. Eszerint munkásember csak 30 éves korában nyerhet megfelelő „intelligenciavizsga” után aktív választójogot. Ehhez megkövetelik az írni-olvasni tudást, valamint az általános (elemi) iskola hat osztálya elvégzését. Egyes országrészekben azonban egyáltalán nincsenek is hatosztályos iskolák, az idősebb emberek pedig, akik kijárták ugyan ezt, alig őrizték meg az erről szóló bizonyítványaikat. Ami pedig az írni-olvasni tudást illeti, ezt a választási bizottságnak kell vizsgásként ellenőrizni. Ki hihet azonban a magyarországi választási bizottságok pártatlanságában? A közigazgatási bírósághoz való fellebbezés joga a munkásember számára jóformán írott malaszt, mert erre sem pénze, sem ideje nincs...

A két fontos feltételt még továbbiakkal is nehezítették. A földbirtokosok például kieszközölhetnek – munkaigazolásuk alapján – választójogot munkásaiknak, a maguk javára. – Ugyanakkor további visszaélésekre vezethet az a megszorítás is, hogy a munkavállalónak három, sőt öt évig kell ugyanannál a munkaadónál alkalmazásban lennie. – A továbbiakban vázolta a magyarországi választójogi küzdelem egyes állomásait. Szólt 1912. máj. 23-áról, a „vérvörös csütörtök”-ről, az általános sztrájkot jóváhagyó 1913. jan. 26-án tartott budapesti szociáldemokrata pártkongresszusról. Majd hosszasan ismertette az országgyűlési ellenzék 1913. ápr. 4-i, a Lukács-kormány által beterjesztett választójogi törvényjavaslat képviselőházi vitájáról való kivonulását.

...Amikor a javaslat előadója elfogadásra ajánlotta a kormány előterjesztését, Apponyi (Albert) gróf, az ellenzék vezére⁶ felállt, tiltakozását jelentette be, és kijelentette, hogy az ellenzék visszalép ennek megvitatásától, és utolsó emberig elhagyja a Házat. Ezzel máris biztos lett a kormányjavaslat elfogadása, mert az ellene indítható bármiféle utcai harc csakis felesleges vérontásra vezetett volna.

Az arisztokrata ellenzék áruló magatartása döntő jelentőségű lett az általános sztrájk meghirdetése szempontjából. A magyarországi szociáldemokrata párt végrehajtó bizottsága azonnal összeült, és alapos tanácskozás után kiáltványt adott ki, amelyben kijelentette, hogy az országgyűlési fejleményekre való tekintettel visszavonja az általános sztrájkra vonatkozó bejelentését. Az országgyűlési ellenzék beavatkozása nélkül ugyanis az általános sztrájknak semmi értelme, sikerre pedig kilátása sem lenne⁷.

Ez a döntés eleinte jelentős felháborodást váltott ki a munkásság köréből, ami elkeseredésbe csapott át. Ez azonban nem tartott soká. Csakhamar általános kijózanodás következett, és aki csak némileg is megfontolta a helyzetet, belátta, hogy a végrehajtó bizottság kiáltványa teljesen indokolt volt, mást nem is lehetett tenni. Néhányan kifogásolták, hogy a párt a teljesen megbízhatatlan arisztokrata ellenzékkel egyezkedett, jóllehet ez ellen korábban semmi kifogást nem emeltek. Mások viszont azt rótták fel, hogy nem lett volna szabad ilyen hamar nyilatkozni; a párt felhívásaival és agitációs röplapjaival állítólag túlságosan exponálta magát, és kudarca így még nagyobb lett.

Nyilvánvaló, hogy efféle bírálatot gyakorolni most könnyű, de vajon ki képes arra, hogy állandóan meg tudja ítélni azokat a rendkívül nehéz körülményeket, amelyek között a magyar⁸ szo-

⁶ Apponyinak az ellenzék szinte egyetlen vezéréként való beállítása több mint célzatos. Köztudomású hogy Batthyány Tivadar és főként Justh Gyula és Károlyi Mihály állottak a választójogi küzdelem függetlenségi mozgalma élén.

⁷ Anton Némec itt és a továbbiakban feltűnően részrehajló a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetősége javára. Mert ha feltételeznék is, hogy a nem forradalmi országgyűlési ellenzéki pártok visszaírtak a kockázat felelőségétől, amire egyébként az egykorú szociáldemokrata vezetés mindvégig taktikai magatartása is készítette őket, fokozott mértékben áll mindez a magát forradalmi célkitűzésű pártnak hirdető ekkori Magyarországi Szociáldemokrata Párt politikai állásfoglalására és általános irányvonalára.

⁸ Némec célzatosan ír mindenütt „magyar”-t, a párt címében is hivatalosan szereplő „magyarországi” helyett. Holott az egykorú magyarországi nem magyar szociáldemokrata tagozatok, végrehajtó bizottságok (köztük a szlovák szociáldemokrata végrehajtó bizottság is, l. A irat) egyhangúlag csatlakoztak az általános sztrájk bejelentéséhez, és minden különösebb tiltakozás nélkül vették tudomásul annak a szociáldemokrata pártvezetés részéről történt lefújását. Tehát lényegében szolidárisak voltak annak, ezzel az intézkedésével.

ciáldemokratáknak meg kell küzdeniök az általános és egyenlő választójogért? Ha akadna ilyen ember, már csak ennek megítéléséért megérdemelné, hogy fennmaradjon a neve. Mint minden egyénnek, a proletariátus tömegeire támaszkodó pártnak is megvan a maga lélektana, és ennek javára gyakran engedményeket kell tenni. Ha pedig minden kifogás, amit most a magyar elvtársak ellen felhoznak, legalábbis részben igaz, akkor a gyengeségre való hivatkozás a legkevésbé jogosult. Most az arisztokrata ellenzék árulása következtében fellángolt elkeseredés és a szélsőségesen radikális hangulat, mely úrrá lett a szociáldemokraták körökben, azzal magyarázható, hogy sokan nem értik meg, mennyivel nagyobb férfias bátorság kellett a visszavonulási parancs kiadásához, mint ahhoz, hogy hanyatthomlok, megfontolatlanul vessék magukat a harcba. Azt a körülményt, hogy ez a taktikai manőver ilyen kiéleződött időben lehetséges volt, a magyar proletariátus magas fokú fejlettsége és érettsége jelének tartjuk...

...A magyar elvtársaknak most további szervező és propaganda munkára kell felkészülniök, bár az elmúlt mozgalmas év után eleinte lassabban megy majd, de végül is előre lendül majd.

A további harchoz új szövetségeseket kell találniok, mivel az eddigiek alkalmatlanoknak bizonyultak. Ezek a szövetségesek pedig – véleményünk szerint – sokkal magától értetődőbben adódnak a magyar oligarchia helyett a nem magyar nemzetiségek soraiban. Ezekkel bizonyára eredményesebben megrendíthető a jelenlegi parlament alapja, és velük könnyebb lenne keresztülvinni az általános választójogi törvényt. Valószínűleg megbízhatóbbak is lennének a magyar oligarchiánál vagy a fejletlen és becsületében állhatatlan magyar burzsoáziánál.”

Eddig tart Némec elvtárs cikke. Ehhez csak annyit kell megjegyeznünk, hogy Kunfi elvtárs volt az, aki már évekkel ezelőtt hangoztatta a szociáldemokrata párt kongresszusán,⁹ amikor a magyarországi választójogi küzdelemről beszélt, hogy a választójogot a szociáldemokrácia, a nem magyar nemzetiségek és a korona triumvirátusa oldhatja meg. Azóta azonban Magyarországon sok minden megváltozott. A németek, mint mindig, most is hűséges szövetségesei minden kormánynak, és gögösen viselkednek az általuk kulturális szempontból „kisebb értékűnek” tartott szerbekkel, szlovákokkal és románokkal szemben. A szerbek baksis fejében hagyták magukat becsábítani a kormánytáborba, a románoknál pedig csak azon vitáznak, hogy mennyiért hajlandók tolni a kormány szekerét. A szlovákok több táborra és frakcióra bomlottak, s ezek közül több közvetlenül függ attól a kormánytól, amely ellenségesen viseltetik az általános választójogi törvénnyel szemben. Ilyen körülmények között a magyarországi szociáldemokrácia, amely természetesen örömmel üdvözl minden szövetségest a választójogi harcban, aki ellensége a harc elodázásának, a nem magyar nemzetiségeket nem tekinti megbízható szövetségeseeknek. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a nem magyar nemzetiségek soraiban nem lennének becsületes emberek, akik megvetik a kormány mesterkedéseit, és őszintén demokraták. Ezek mindenkor hűséges szövetségesei voltak a szocialistáknak a nemzetiségi táborban. Ezekkel a szövetségesekkel szemben egyre csak egyetlen panaszunk volt, az, hogy keveset törődtek táboruk szélesítésével. Az utóbbi időben azonban ezen a téren is javulás tapasztalható. Ezek a tények azonban mit sem változtatnak azon, hogy a nem magyar nemzetiségek vezetőinek nagy része, akik talán magától értetődőbb szövetségesei lennének a szociáldemokráciának a magyar oligarchiánál és burzsoáziánál a választójogi harcban, a magyarországi demokráciáért folyó küzdelemben ne lennének teljesen megbízhatatlanok. Ezt tapasztaljuk a németeknél, a szerbeknél, a románoknál és sajnos – a szlovákoknál is.

⁹ Vö. *Kunfi* Zsigmondnak az 1910. évi budapesti szociáldemokrata kongresszuson mondott beszédével. – A magyarországi szociáldemokrata párt Budapesten, 1910. évi március hó 27–30. napján megtartott XVII. pártgyűlésének jegyzőkönyve. Bp. 1910. Népszava könyvker. kiadása. 147. l. – L. még erre von. 65. sz. irat.

Hornyánszky¹ Gyula támadó cikke Louis Eisenmann², a „francia Scotus Viator” ellen a Tisza István-féle Magyar Figyelőben³ és Eisenmann válasza ugyanott Hornyánszky támadására

A

1913 márc. 16

Hornyánszky Gyula egyetemi tanár támadó cikke Louis Eisenmannak a Sorbonne „magyar” tanszékére Kont⁴ Ignác, utódjául való kinevezése ellen, annak a párizsi „La Revue du Mois” című folyóiratban „Magyarország és a szlávok” címmel közölt előadása miatt

A hírlapok szerint a párizsi egyetem, a Sorbonne, Louis Eisenmann dijoni tanárt választotta meg az úgynevezett „magyar tanszékre”. Ezt a tanszéket tudvalevőleg a nemrég elhunyt Kont Ignác látta el éveken keresztül kormányunk szubvenciójából. Bennünket, magyarokat, egy ilyen katedra ügye természetesen már önmagában véve is érdekel; de éppenséggel kell hogy érdekeljen, ha csakugyan Kont Ignác örökéről van szó. Ki az az Eisenmann Lajos, aki majd esetleg a magyar pénz áldozatkészségét fogja élvezni azon címen, hogy a magyar viszonyokkal ismerteti meg francia honfitársait? Eisenmann 1910. április 6-án, a párizsi egyetem franko-szláv egyesületében előadást tartott, amely „La Hongrie et les Slaves” címmel a La Revue du Mois X. kötetében nyomtatásban is megjelent (342–358. l.) Ezen tanulmány nemzetiségi kérdésünkkel: a jelen politikájával, a jövő fejlődés kilátásaival foglalkozik. Vezérgondolata, hogy a dicséretreméltó liberalizmussal megalkotott 1868-iki törvény írott malaszt maradt a nemzetiségi óhajok tekintetében, mert Tisza Kálmán ideje óta azon szertelen irányzat kerekedett felül, amit „magyarisation”-nak nevez; Magyarország szegény tótjai jelenleg is ezt a politikát nyögik. Ami a jövőt illeti, két biztató fénysugárt vesz észre Eisenmann fürkésző szeme. Az egyik az általános választói jog, a másik egy esetleges trialisztikus államalakulás. Egyébként a változásnak, a nemzetiségek felszabadításának, a közel jövőben mindenesetre be kell következnie, a 68-as törvény alapján, de természetesen annak kellő kiszélesítésével: hisz a nemzetiségi jog elméletben, gyakorlatban (?) azóta jelentékeny haladást tett. – Ennyit Eisenmann tanulmányairól általánosságban, lássuk a részleteket.

Nemzetiségi politikánkról, ennek végső céljáról a következő jellemzést kapjuk: „Elle veut magyariser tout en Hongrie, et magyariser absolument. Il ne lui suffit pas d’une classe moyenne bilingue, elle la veut exclusivement magyare. Et quand elle l’aura ainsi créée, elle s’attaquera plus bas, jusqu’au bout, pour ne se tenir satisfaite que lorsqu’elle n’aura magyarisé le dernier des paysans roumains, serbes ou slovaques de Hongrie”⁵ (349. l.). Tehát magyarrá tenni az utolsó

¹ Hornyánszky Gyula (1869–1933) egyetemi tanár. A cikk megjelenésekor a kolozsvári, majd a budapesti egyetem klasszika-filológiai tanszékének nyilvános rendes tanára. 1925-től a Magyar Társadalomtudományi Egyesület elnöke, 1893–94-ben a párizsi és a londoni egyetemen tanult. Ekkor ismerte meg a Magyarországot érintő kérdésekkel foglalkozó francia és angolszász írókat, történészeket és publicistákat. Eisenmann elleni, ha nem is alaptalan, de minden esetre tapintatlan, taktikátlan és alkalmatlan időpontban közölt támadása kétségkívül ártott a magyar kultúr- és tudománypolitikai érdekeknek.

² Eisenmann, Louis dijoni, majd párizsi egyetemi tanár, történész, Kont Ignác utóda a Sorbonne „magyar” tanszékén. Jelentős munkát írt az 1867. évi osztrák-magyar kiegyezésről. (*Le compromis Austro-Hongrois de 1867. Étude sur le dualisme, Paris 1904.*) A századfordulótól a Magyarország ellen folyó tudományos és publicisztikai hadjárat aktív részese. Felfogása a magyar vonatkozású kérdésekben a fenti támadás után érezhetően kiéleződött, türelmetlenebb lett. Ettől kezdve a magyarellenes nemzeti-ségpolitikai propaganda művelőinek élcsapatához (*Seton-Watson, Louis Léger, H. W. Steed* és mások) tartozik.

³ A cikk címe és lelőhelye: *A francia Scotus Viator.* – Magyar Figyelő 1913. I. 484–487. l. – Eisenmann válaszáat l. uo. 1913. II. 233–234. l. (B. irat.)

⁴ Kont Ignác (1856–1912) irodalomtörténész, bibliográfus. 1902-től a Sorbonne magyar irodalmi tanszéke magán-, 1907-től rendkívüli tanára. Nagybecsű könyvészeti munkásságával, kivált posztumusz művével (*Bibliographie française de la Hongrie, Paris 1913.*) a magyar irodalom külföldi megismertetését, kivált a magyar-francia irodalmi és tudományos kapcsolatok ügyét szolgálta.

⁵ Azaz: „Mindent meg akar [ti. politikánk] magyarosítani Magyarországon, éspedig teljesen megmagyarosítani. Nem elégzik meg egy kétnyelvű középosztállyal, azt akarja, hogy az kizárólagosan

román, szerb vagy tót parasztot: ez az a hatalmas feladat, amelyre államférfiaink messzelátó bölcsessége vállalkozott.

Keresve az ilyen mindenáron való magyarosításnak lelki rugóit, Eisenmann úgy találja, hogy itt bizonyos „hódítási szellemmel” áll szemközt, „az uralkodás ösztönével, amely főleg ama középnemességnek sajátja, amelynek Tisza-Kálmán volt legjellegzetesebb típusa; ezen szellem vezet azután a nemzetiségeket sértő efféle szólásmódokhoz: „Vad rác, tót ember nem ember” (349. l.). Az egyedül előforduló magyar szavakat idéztem Eisenmann dolgozatából; segítségükkel nehéz lenne megoldani a hírlapjainkban máris vita tárgyává tett kérdést: mennyire tud, tud-e egyáltalán magyarul ez a mindenáron velünk foglalkozó német nevű francia úr?

Hogy az olyan nemzetiségi politikát, minőt Eisenmann a fikciók következetességével rajzol elénk, csupán embertelen szigorral, sőt kegyetlenséggel lehetne végrehajtani, az természetes. Így hát neki – ama bizonyos következetesség nevében – a viszonyok és események kiszínezett formáira, irányzatos csoportosítására van szüksége. Megható szavakban beszél szeretett tótjainak hosszú, keserves kálváriájáról (les excés de la magyarisation et le long martyrologe des nationalités, en particulier des Slaves⁶, 351. l.). Statisztikát állít össze a politikai pörökről; nyilván hallgatóinak és olvasóinak nagy elszörnyűködésére említi fel, hogy 1868-tól 1908-ig összesen 79 év és 7 nap volt a vértanúkra kiszabott szabadságvesztésnek, a börtönnek ideje. Humánus elkeseredésében annyira pontos, hogy még a 7 napot sem engedi el! Szól Miletics esetéről, ki örülteként kerül ki rabságának falai közül; még több dolgot elhallgat, szóba sem mer hozni, így például a zágrábi pört.

Mintegy vigaszt keresve menekül a közelmúlt események e sötét köréből a szebb jövőt ígérő tünemények felé. Örömmel állapítja meg, hogy Magyarország nemzetiségei az utóbbi időben szép haladást tettek gazdasági téren nem kevésbé, mint az általános kultúra feladataiban. Ugyan mintha ez a kulturális állapot némileg érthetetlen lenne azon mindent megfojtó zsarnokság alatt, mellyé Eisenmann a gyakorlati életnek egynémely félremagyarázható tényéből az egész magyar nemzetiségi politikát tömöríti. Ő a speciálisan magyar kultúra gyarapodására szót sem veszteget; ő fel sem teszi a kérdést, hogy nemzetiségeink kulturális emelkedése nincs-e valamely kapcsolatban az egész országnak, s itt elsősorban a vezető magyar fajnak anyagi és szellemi fellendülésével; ő még a szellem irányait és törekvéseit is csak nemzetiségi elkülönülésükben és ellentétükben, a maga szlavofil kizárólagosságában látja; sőt nyilván zokon veszi a magyar államtól, ha valamit a speciálisan magyar kultúra érdekében is tesz, mert evvel a hidegen közönyös bírónak pártatlanságát megszegve, a nemzetiségek rovására cselekszik.

Nincs szándékomban Eisenmannal vitatkozni; távol áll tőlem, hogy nevét és katedráját egy nemzetiségi elmélkedés középpontjává tegyem. De egy aggályomat nem tudom elhallgatni. A párizsi Sorbonne-nak mindenestre kétségbe nem vonható joga, hogy a magyarországi viszonyok tudományos ismertetésére alkalmazzon valakit, éspedig hogy azt alkalmazza, akit a feladat betöltésére jónak lát. Ha választása olyképp történt volna, hogy ezáltal számunkra kellemetlen és tudománytalan irányzatosság jutna szóhoz a világnak egyik első egyetemén, ebbe is bele kellene törődnünk. De mitévők legyünk akkor, ha az eddigi gyakorlat folytatásaképp Kont Ignác katedrájának örököse egy jelentékeny szubvencióért fordul a magyar államhoz, s kérésének támogatására megbeszélte értekezését is csatolja, mert evvel akarja annak bizonyítékát adni, hogy ő Magyarország érdekét, európai presztizsét az ott lakó szláv nemzetiségek lelkes támogatásával mindenkor szívén hordozza?

Hornyánszky Gyula

magyar legyen. És ha majd azt így megteremtette, akkor mélyebbre fog támadni, a végsőig, nem elégedve meg addig, míg meg nem magyarosította az utolsó román, szerb vagy szlovák parasztot Magyarországon.”

⁶ Azaz: „a magyarosítás túlkapasai és a nemzetiségek, különösen a szlávok hosszú mártíromsága,”

B

1913 ápr. 16

*Eisenmann Louis dijoni tanár válasza a Sorbonne magyar tanszékére történt kinevezése kapcsán
Hornyánszky Gyula cikkére¹*

Dijon, 1913. ápr. 16. Igen tisztelt Szerkesztő úr! Egy barátom közölte velem Dr. Hornyánszky úrnak a „Magyar Figyelő” f. é. márc. 15-i számában megjelent cikkét, mely a „Sorbonne magyar tanszékére” történt kineveztetéssel foglalkozik.

Engedje meg, hogy anélkül, hogy védeném magamat, vagy polémiába bocsátkoznám, a következő tényeket állapítsam meg:

1. Hogy Magyarország iránt való ellenségeskedést bizonyíthasson reám, Dr. Hornyánszky úr nagyon önkényesen válogatott ki vagy 20 sort egy 16 lapnyi cikkemből. Nem tartja érdemesnek megemlítésre sem, hogy a cikk három része közül kettő csakis dicséretet tartalmaz, hogy az egész cikket átérzik a rokonszenv, melyet valóban érzek hazája iránt. Éppúgy teljesen elhallgatja tisztelt dolgozótársa, hogy a leghatározottabban állást foglalok abban a megtámadott cikkemben is a magyar állam egysége, sértetlensége és függetlensége mellett.

2. Éppúgy teljesen mellőzi azt aényt, hogy Magyarország iránt való szimpátiám teljesen megnyilatkozik régebbi munkáimban. (*Az egyház és az állam viszonya és a kiegyezés.*) Pedig nem egyszer megtámadtak e mások szerint túlságos rokonszenv miatt.

3. Bizonyára nem tudja tisztelt dolgozótársa, hogy inkriminált beszédemet az a társaság, mely előtt tartottam, úgy értelmezte, hogy szándéka jobb egyetértést hozni létre szlávok és magyarok közt.

4. Sértő reám nézve, de azt is bizonyítja, hogy nem olvasták, vagy nem értették, ha felteszik rólam, hogy képes volnék mást írni vagy tanítani, mint azt, amit igaznak tartok. Tévedhetek, kellő információ híján, és ebben az esetben nagy köszönettel veszem, ha felvilágosítanak, és kijavítják tévedésem. De képtelennek tartom magamat arra, hogy személyes ellenszenv befolyással legyen ítéletemre. Világos, hogy ha bárminő idegenkedés volna bennem, nem szenteltem volna életemnek hús esztendőjét Magyarország nyelve, története és intézményei tanulmányának.

Kiváló tisztelettel

Louis Eisenmann

129

1913 márc. 24

A budapesti szerb egyetemi ifjúság kétnapos itteni értekezletének határozata¹

A budapesti szerb egyetemi ifjúság 1913. márc. 23–24-i (ápr. 5–6-i) összejövetelén hozott határozata:

I. Miután a budapesti szerb egyetemi ifjúság meghallgatta az egyes szerb-horvát ifjúsági csoportok hangulatáról szóló jelentést, és azok konkrét eredményeiről értesült, elhatározta, hogy tevékenysége általános irányelveként a *nemzeti egyesülést² fogadja el.*

¹ Közli Levél a szerkesztőhöz címmel „Följegyzések” rovatában: Magyar Figyelő 1913. II. köt. 233–234. l.

¹ A közlemény eredeti címe és lelhelye: *Glas budimpeštanske srpske akademske omladine* – A budapesti szerb egyetemi ifjúság hangja – Zastava 1913. ápr. 8; (regg. lap) 80; sz. – A lap hosszabb szerkesztői kommentárral vezeti be a pesti szerb ifjúsági kommentárok – az 1912. márc. 4-i, a fővárosi szerb egyetemi ifjúság részvételével megtartott itteni szerb radikális párti gyűlés (l. 105. sz. irat) után a magyarországi szerb ifjak újabb jelentős közéleti megnyilatkozása – közlését. „A budapesti szerb ifjúság – olvassuk a Zastava szerkesztői jegyzetében – sok éven át nem vett részt a közéletben, az utóbbi időben azonban bekapcsolódott a munkába. Tevékenységük egy ideig a Szerb Ifjúság Körére (*Kolo Mladih Srba*) szorítkozott.” A szerkesztői kommentár ezután elmondja, hogy a pesti szerb ifjak közéleti szereplését elősegítette a fővárosi szerbség autonómia-küzdeme. Az *Omladina* (Ifjúság) című ifjúsági lap már az élénkebb tevékenység jele volt, s mint ilyen kihatott a pesti szerb ifjúság politikai szereplésére. „A határozat szövegét teljes egészében közöljük – állapítja meg a szerb radikális sajtó szerkesztői kommentárja, majd hozzáfűzi –, ha a részletekben tájékozódunk, mi is megtesszük megjegyzéseinket ebben a fontos kérdésben.”

² Értsd: nemzeti egységet.

II. E felfogás szellemében a budapesti szerb egyetemi ifjúság örömmel üdvözli a magyarországi szerbek egészséges közéleti tevékenysége jelét, a pártok összefogását. Az eddigi együttműködést és harcot csak helyeselni tudja, s ezzel kapcsolatban az ifjúság azt az óhaját fejezi ki, hogy a pártok ezt a harcot még radikálisabban folytassák.

III. A budapesti szerb egyetemi ifjúságnak tudomása van arról, hogy egy ízben az ifjúság és a szocialisták, a szerb-bunyevác magyarországi szervezet közös akciót hajtott végre. Éppen ezért a budapesti szerb egyetemi ifjúság azt javasolja, hogy a jövőben ez az egység minden olyan esetben fennálljon, amikor az ifjúság radikális demokratizmusa találkozik a szocialista törekvésekkel.

IV. Az ifjúság elismeri, hogy a Szerb Maticát ért legutolsó megpróbáltatások után az bizonyos átalakuláson, megújodáson ment át. Az ifjúság elismeri, hogy a Matica Srpska a magyarországi szerbek irodalmi és művelődési központja, és mint ilyen kívül kell hogy álljon a politikai harcok színterén, és működése nem lehet politikai taktikázások kérdésétől függővé téve, hanem ez kizárólag népünk egységes kulturális szervezete. [Végül]

V. A budapesti szerb egyetemi ifjúság elismeri, hogy a *Novi Srbin* (Új Szerb) című folyóirat az ő elképzelései szerint működik, és éppen ezért megérdemli, hogy nemcsak az egyetemi ifjúság, hanem mindazok a szerb ifjak támogassák, akik a jobb művelődésért, a szabadabb szerb életért tenni akarnak valamit.

Budapesten, 1913. március 24/április 6-án.

A budapesti szerb egyetemi ifjúság

130

Részletek „a nemzetiségi kérdés megoldása tárgyában” kiadott 1913. évi magyar röpiratokból,
1 melléklettel¹

A

1913 ápr.

Részlet Kenéz² Béla „Javaslatok a nemzetiségi kérdés megoldására” című röpiratából³

A külön faji öntudat-sugallta, külön közjogi létre és ezen a réven az állami egység megbontására vagy legalább is az állami összetartozás kötelékeinek meglazítására igyekvő, tehát a szó helyes értelme szerint „nemzetiségi” törekvések tapasztalásom szerint ma még általában csak az újabban kialakult nemzetiségi középosztály törekvései. És mindössze egy egészen más jellegű,

¹ A bemutatott röpiratokat csupán kiindulópontjuk kapcsolja össze. Mind az ekkor a kolozsvári egyetem statisztikai tanszékén előadó Kenéz Béla, mind az erdélyi választójogi ellenzékhez tartozó Horváth Emil, mind pedig a változatos politikai pályafutásra visszatekintő hangadó erdélyi arisztokrata-politikus, a szabadelvű párttól a függetlenségi párton át Andrássy 67-es alkotmánypártjához érkező gr. Bethlen István abban minden esetre szót értenek, hogy mindhárman a nemzetiségi kérdés megoldásának lehetőségeit keresik, anélkül azonban, hogy egyikük is felvetné a nemzetiségekkel való közvetlen tárgyalások javaslatát. – A három röpirat közül kiemelkedik gr. Bethlen István röpirat alakjában megjelent, az OMGE közgazdasági szakosztálya ülésén az erdélyi magyar földkérdésről tartott előadása (C). Bethlen társadalmi nézőpontja nem sokkal szélesebb, mint társaié, azzal a lényeges különbséggel, hogy felismer, illetőleg az Erdélyi Gazdasági Egyesület korábbi vizsgálatának jelentőségét felismerve, a magyar közvélemény elé tár egy tragikus gazdasági folyamatról szóló helyzetképet, mely már akkor is megrendítő következményekkel járt az erdélyi magyarság egészére. Nyilvánvaló tehát, hogy nem Bethlen ismeri fel elsőként az erdélyi magyar földbirtok nemzetiségi kézre való nagymérvű jutásának folyamatát, hiszen a jelenséggel az Erdélyi Gazdasági Egyesülethez tartozó szociográfusok – mint ezt maga Bethlen is elismeri – már öt évvel az ő első részletkutatásai előtt, igaz, csak két megye viszonylatában – foglalkoztak. Bethlen egyébként sem társadalmi, hanem leszűkített osztálykérdést lát a problémában: az erdélyi és erdélyrészi magyar nemesi közép- és nagybirtok pusztulását, s ennek megmentése érdekében indítja el akcióját. Bethlen még 1913. évi előadásában sem hajlandó szót vesztegetni az erdélyi kis- és törpebirtokos parasztság, a földnélküli zsellérség, a ki- és elvándorló agrárcelemek, a Románia felé áramló időszaki munkaerővándorlás kérdéseire. Hasonlóképp egyáltalán nem érdeklődik az erdélyi és erdélyrészi magyar ipari proletariátus sorsa. – A kérdést még az évben a minisztertanács is megvitatta. 1913. nov. 28-án Teleszky János pénzügyminiszter előterjesztést tett a minisztertanácsban az erdélyi középbirtokosság gazdasági felemelését célzó akció tárgyában (D). Az előterjesztett olcsó kamatlábú földbirtok-kölcsönre

nem is faji, hanem általános emberi szükséglet-csoport közös átérzése kapcsolja e középosztállyal egybe a nemzetiségi nép nagy tömegét, nem az együvé tartozás kollektívikus fölismerésével, hanem ugyanazoknak a bajoknak e fajok minden tagját nyomó hatásánál fogva. Mert mik is e törekvések főtípusai?

- a) Elszakadás az államtól és egyesülés rokon vagy azonos fajú néppel;
- b) nemzetiségi autonómia a mai magyar állam laza föderaliztikus szervezetté mállasztásával vagy a Gross-Österreichben való elhelyezkedéssel⁴;
- c) a mai állam keretében a nemzetiségi megyék közigazgatási partikularizmusa;
- d) népoktatás, közigazgatás és bírászkodás minden nemzetiségnek a maga nyelvén; a nemzetiségek gazdasági állapotának javítása és műveltségének emelése.

Ezen négy pontban próbáltam összeállítani a nemzetiségi törekvések – természetesen még sokfelé elágazó – fősémáját, s azt gondoltam, belőlük a három elsőnek valamelyik alakja többnyire csak a nemzetiségi középosztály lelkében él, amelyben megvan az öntudatos nemzetiségi célokért küzdés előfeltételét alkotó magasabb kultúra; amely szélesebb látókörével és finomultabb idegeivel a valóságos vagy képzelt sérelmeket könnyebben fődözi föl, és elkeseredettebben érzi át, amely az állami élet gépezetét és a nemzetközi politika szövevényeit át tudja tekinteni; amely vezető állásában „elnyomott” népe apostola szerepében tetszeleg, s annak bajjától annál tüzesebben ég, mert tagjai is csak most emelkedtek ki a népből, ahol szüleik s gyakran testvéreik is alacsony sorban izzadnak; végül, amely agitatori munkából közvetlenül vagy ügyvédi, orvosi stb. hivatása nemzetiségi előnyeinek kihasználása útján esetleg hasznot is húz.

Mind a három törekvést reménytelennek kell mondanunk...

...Egészen más a jogosultsága a nemzetiségi törekvések ama negyedik csoportjának, amely a nemzetiségek anyanyelvén történő népoktatás, közigazgatás és bírászkodás, meg az általános jólét emelésének követelésével voltaképpen nem a faji különállás, hanem egyetemes emberi szükséglet kielégítésére törekszik, mert olyasmit kíván, ami az eredményes népoktatásnak, a célszerű közigazgatásnak, az igazságos bírászkodásnak, meg az állam boldogulásának egyik föltétele, tehát az összesség érdeke is. És ezeknek a kívánságoknak a lehető teljesítése is egyúttal elősegítené a kölcsönös megértést a nemzetiségekkel, és mérsékelné azokat az áldozatokat, amelyekbe a nemzetiségi kérdés nyugvópontra jutásáig még belésodor...

Befejezésül pontokba foglalva ismerteti javaslatait. Javasolja 1. a magyar nyelvhatárok és nyelv-szigetek megállapítását; 2. ezekre a legkiválóbb köztisztviselők, bírák, papok, tanárok kiküldését, 3. a miniszterelnökségen és a szakminisztériumokban egy-egy „nemzeti politikai ügyosztály” felállítását, amely az idevágó kérdésekkel foglalkozna; 4. a földművelésügyi minisztérium szakértők útján kísérfje figyelemmel a nemzetiségi kérdés gazdasági vonatkozású problémáit; 5. a népoktatást államosítsák, tekintet nélkül a nemzetiségi egyházak érdekeire; a nemzeti alapok és alapítványok jövedelmét pedig vonják le a nemzetiségeknek juttatott egyházi vagy más jellegű államsegély összegéből, s a fennmaradó különbözetet fordítsák magyar tanulók megsegítésére; 6. a nyelvhatárokon és a nyelv-szigeteken kötelezővé kell tenni a nemzetiségi nyelvek oktatását a korszerű nevelői (tanítói stb.) és közigazgatási tisztviselői utánpótlás biztosítása érdekében; 7. a katonaság helyőrségi, laktanyai elhelyezését a magyar államérdek, de a nemzetiségek közötti megértés is szabályozza; 8. egyházi téren vegyüik ugyan tudomásul az önálló magyarországi román és szerb ortodox egyház létét biztosító 1868:IX. tc. határozatait, de ugyanakkor törekedjünk a magyar gör.kei. püspökség mielőbbi felállítására is. (A román nemzeti egyházakon belül meg kell akadályozni a nacionalista erők további térhódítását. A zágrábi érsekséghez tartozó 22 muraközi római katolikus plébániát és a zengg-modrusi püspökség főhatósága alatt álló fiumei római katolikus plébániát csatoljuk valamelyik magyarországi püspökséghez), végül 9. külön és behatóan foglalkozunk a nemzeti birtokpolitika kérdéseivel. Ezekkel kapcsolatban a gr. Bethlen István röpirataiban, felszólalásai-ban és cikkeiben vázolt feladatok megvalósítását ajánlja.

vonatkozó javaslatot a minisztertanács elfogadta s ezzel – az itteni közép- és nagybirtokosság földbirtok-kérdésére korlátozottan ugyan – de mégis megindul az erdélyi magyar földbirtok „nemzeti jelleg”-ének megvédésére irányuló megkésett gazdasági mentőakció, mely a világháborús események következtében már nem érezthette hatását.

² Kenéz Béla (1874–1916) statisztikus, egyetemi tanár, szakíró. A statisztika tanára a kolozsvári, majd 1917-től a budapesti egyetemen. 1931-ben az átmeneti gr. Károlyi Gyula-féle kormány kereskedelem-ügyi minisztere, majd a Magyar Statisztikai Társaság elnöke.

³ A közölt részlet lelőhelye: Kenéz Béla: „Javaslatok a nemzetiségi kérdés megoldására. Bp. 1913, Pesti Könyvny. 1–17. l. (Klny. a Társadalomtud. Szemléből.)

⁴ Amint ezt pl. Otto Bauer jósolja. Die „Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie. Wien 1908, 372. l.” (A szerző jegyzete.)

B

[1913 ápr.?]¹*Részlet dr. Horváth Emil „A választójogi reform és Erdély” című röpiratából*²

Az általános választójog, mint egyetemes emberi és politikai ideál, hazánkban azon ellenvetéseken kívül, melyek diadalmas útjában a művelt világon megállítani igyekeznek, még egyet szemben talál magával, s ez: a hazafias aggodalom Erdély jövő sorsa és magyarságának fennmaradása felett.

Tagadhatatlan, hogy talán országunk egyik veszélyeztetett része sem oly becses történeti szempontból, mint éppen a régi önálló erdélyi fejedelemség földje, de viszont hangsúlyoznunk kell azt is, hogy nem Erdély az a része hazánkknak, hol legjobban van veszélyeztetve a magyar szuperemácia.

Úgy a Tisza–Maros szögében, mint a Duna bal partján lényegesen kisebb lesz a magyarság arányszáma egy általános választójog behozatala esetében. Amott 24,8 százalék, itt 37,5 százalék, holott Erdélyben átlag 47,9 százalék.

Abból a méltánylandó hazafias aggodalomból, mely hazánk e régi becses alkotó részének magyar voltát félti az új idők sebesen rohanó korszellemének e politikai reneszánszától, sok oly terv fakadt, mely a magyarság számarányát mesterséges intézmények, apró politikai fogások árán óhajta növelni, s ezáltal relatíve bár, az erdélyi magyarság politikai fajsúlyát emelni.

Ilyen tervek: a különleges értelmi és anyagi cenzusok egész sorozata, a magyar írni-olvasni tudás, a középiskolai végzettség, a többes szavazat, magas földadócenzus etc., etc., melyek mind célra vezethetnek, ha az volna az egyetlen elérendő cél, hogy az erdélyi magyarságot kell védeni, s nem pedig az, hogy korszerű és általános választójogi reform készüljön, mely ezen intézmény nyugat-európai jellegével összhangzó, igazságos és e haza minden lakóját lehetőleg kielégítő legyen.

Tekintettel arra, hogy a szövetkezett ellenzék, a szociáldemokraták és minden illetékes politikai, gazdasági és társadalmi tényező megegyezett abban, hogy e reform csupán az általános és egyenlő választói jog megvalósítása mellett képzelhető el, szerény nézetünk szerint más alapelve helyelkedni Erdély kedvéért sem lehet, mivel ez is éppoly integráns része az államnak, mint az ország bármely más területe, s reá nézve is kiterjed a szövetkezett ellenzék ígérete.

Ettől eltekintve jól megfontolandó, hogy sokkal inkább okos dolog összhangzásba hozni az általános jogfejlődéssel faji, sovén törekvéseinket, mint azokat szembehelyezni oly elvekkel, amelyeket a művelt nyugat már általában bevett, és helyesnek elfogadott, nemcsak a népek rokonszenve miatt, de azért is, mert a nemzeti erők is csak az általános jogfejlődés irányával párhuzamosan bírnak hatni, azoknak törekvése sohasem lehet ezekkel ellentétes, ha sikerre és haladásra akarnak számítani.

Oly megoldási módot kell tehát keresnünk, mely nem ellentétes a nyugat-európai jogfejlődés irányával, de amely mégis csak eléri azt a nagy célt, mely mindnyájunk lelkében közös: Erdély magyarságának lehető védelme és politikai vezetőszerének biztosítása. E nagy célt [a] következőképpen tudjuk biztosítani:

1. Az önálló, ún. városi kerületek kialakításával,
2. a vidéki kerületeknek a magyarság geográfiai helyzetével összhangzásba hozatalával,
3. az analfabéta választók kirekesztésével,
4. a városi kerületekben a titkos szavazás behozásával,
5. a magyarság és szászág lehetőleg együttes politikai akciója megteremtésével.

A röpirat befejező részében a szerző részletesen ismerteti az erdélyi és erdélyrészi választókerületekre vonatkozó „választási geometriáját”. – Az elképzelés érdekessége, hogy ebben a kevés szakszerűséggel és közelebbi statisztikai-etnikai indokolás nélkül megírt fejtegetésben merül fel ismét – ellenkező előjellel ugyan – a „nemzetiség szerinti kikerekítés”-nek az 1867. évi nemzetiségi (ún. kisebbségi) törvényjavaslatban (I. Iratok I. 1. sz. irat) körvonalazott elve.

¹ A röpirat szövegéből következtetve, a választójogi ellenzék jobbszárnyához sorolható szerző már a szövetkezett ellenzék létrejötté s közvetlenül a Lukács–Tisza-féle választójogi törvényjavaslat benyújtása közötti időben írta „politikai tanulmánynak” minősített fejtegetését. A röpirat minden bizonnyal 1913. április elején, még az ellenzék kivonulása és az általános sztrájk visszavonása előtt jelenhetett meg.

² A közölt részlet lelőhelye: *A választójogi reform és Erdély*. Politikai tanulmány. Dés, 1913. Horgos és Medgyesi ny. 3–10. l.

C

1913 máj. 5

Részlet gr. Bethlen Istvánnak az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) közgazdasági szakosztálya 1913. máj. 5-i ülésén elhangzott előadásából¹

Az OMGE az 1908. évi tusnádi kongresszuson már állást foglalt Erdélyt érintő gazdasági ügyben, a székelyföld és a székelység gazdasági megsegítése ügyében. A kezdeményezést azóta több pozitív kormányzati intézkedés követte. Most Erdély többi részéről is szólnia kell, mert az itt élő magyarság [é. nagy-, közép- és kisbirtokosság] önerejéből nem tud nehéz helyzetén segíteni. Az előadó köszönetet mond az OMGE igazgatóválasztmányának, hogy módot adott a közgazdasági szakosztály keretében elhangzó előadása megtartására. – Beszámolóját „statisztikai áttekintéssel” kezdi. Adatai szerint Erdély összterülete 9.947.428 kat. hold, ebből a székely megyékre 2.759.087 kat. hold, az összterület 27 százaléka esik. Erdély erdőterületének 33 százaléka van a Székelyföldön, de a gazdasági művelés alá vont területnek csak 23 százaléka jut a Székelyföldre. Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint ekkor 2.678.367 lakosa volt Erdélynek. Ennek 24 százaléka, 636 977 lakos él a négy székely vármegyében és Marosvásárhelyt, azaz a lakosság 24 százaléka a gazdaságilag megművelt terület 23 százalékán, de ebbe a nagy kiterjedésű havasi legelőterületek is beleszámítanak, tehát a székelység aránytalanul kisebb és rosszabb minőségű mezőgazdasági területtel rendelkezik, mint Erdély többi népessége. – Bethlen ezután a lakosság nemzetiségi megoszlásával, továbbá a városi és falusi lakosság arányszámaival foglalkozott.

Erdély 2.678.367 lakosának 34 százaléka (918.217 lélek) magyar; 8,7 százaléka (234.085) német és 55 százaléka (1.472.021) román² nemzetiségű. Az összlakosságból 14,6 százalék (393.205 lélek) lakik a szabad királyi és a rendezett tanácsú városokban. Ezekben a lakosság 57 százaléka magyar, 15 százaléka szász és német, és csak 25 százaléka román. Ezen számok azonban a székely területen egyfelől, a magyar-szász területen másfelől³ igen lényegesen módosulnak. Mert míg a Székelyföld 637 ezer lakója közül 502.030, tehát 78 százalék magyar, 12.207 német, és csak 115.744 a román, addig a régi vármegyei és szász területen 2.040.390 lélekből 1.356.277, azaz 60 százalék a román, 11 százalék, vagyis 221.878 a német, és csak 28 százalék, vagyis 416.187 lélek a magyar. Ezen 416 ezernyi magyarságnak 41 százaléka vagyis 183.667 lélek a városokban él, s falun csak 252 ezer magyar lakik. A vármegyei területen a falusi lakosoknak 75,1 százaléka román, 9,9 százaléka német, s csak 15 százaléka magyar.

A városi lakosoknak ellenben ugyanezen a területen 52 százaléka magyar, 17 százaléka német, és 30 százaléka román.

Székelyföldön csak 11 százaléka (70.421 lélek) lakik a népnek városokban. Ebből 62 ezer magyar, 4167 német, s 3500 román.

Ezen számok összehasonlításából kitűnik az, hogy ámbár a vármegyei magyarság nem marad messze mögötte a székelység számának, mégis a vármegyékben falun lakó magyarság alig van, mert ezen a területen a magyar lakosság 41 százaléka városban él. Székelyföldön viszont a székely paraszt- és kisgazdaosztály képezi a magyarság zömét, és a városok fejlettsége csekély. A fejlődés, úgy látszik, ezen aránytalanságot még fokozza, mert amíg az utolsó tíz évben a vármegyék városai-ban a magyar anyanyelvű lakosság 28 százalékkal növekedett, addig a falun lakó magyarság majdnem csak stagnált.

Székelyföldön a városok magyarsága 26 százalékkal szaporodott az utolsó tíz évben, a falvaké csak 6,5 százalékkal.

Ezen számokból megállapítható, hogy Erdély 11 vármegyéjében alig van magyar parasztosztály, a magyarságnak nagyobb részét a városi elem alkotja. A falusi elemnek is jelentékeny részét a lateinereken kívül gazdasági cselédek és birtok nélküli munkások alkotják, és a fejlődés folyamán ezen osztályt is napról napra mind jobban szívják magukhoz az erősödő városok...

Előadása további részében a birtokmegoszlás számarányait ismerteti. Kijelenti, hogy a Statisztikai Hivatal nem mutatja ki „a különböző nemzetiségek által bírt birtokterületek nagyságát”, csupán az 1910. évi népszámlálás alkalmával – a választójogi statisztikával kapcsolatban – közli „a különféle nemzetiségekhez tartozó, 24 éven felüli birtokosok számát”, de az általuk birtokolt összterület kimutatása

¹ A kiadvány eredeti címe és a közölt részletek lelhelye: *A magyar birtokpolitika feladatai Erdélyben*. Bp. 1913, Pátria. 3–19. l.

² Az eredeti szövegben itt és a továbbiakban: oláh.

³ *Bethlen* a régi rendi-közjogi közigazgatási felosztást veszi alapul.

nélkül. Viszont az 1911-ben az OMGE megbízásából megjelent *Magyarország Gazdacímtára* kiadvány már vármegyénként csoportosított részletes adatokat közöl, igaz – a 100 holdon felüli birtokosok vonatkozásában. – A közölt birtokpolitikai adatokat ebből a két forrásból, az 1910. évi népszámlálásból és az említett gazdacímtárból meríti.

...Ezen adatokból mindenekelőtt kitűnik az, hogy a román nemzetiségnek Erdélyben túlnyomó ereje erős kisgazda-társadalmában rejlik, mert a régi vármegyei és szász területen 207.091 huszonnégy évet betöltött férfitulajnosok közül 163.224, vagyis 79 százalék volt román nemzetiségű, 24.579 (12 százalék) szász, és csak 19.288 (9 százalék) magyar.

Ezen terület összlakosságának 28 százalékát kitevő magyarság között az összbirtokosoknak csak 9 százaléka volt tehát található, míg a 60 százaléknyi románságra 79 százalék, és a 11 százaléknyi szászokra 12 százaléka jutott a birtokosoknak.

A legtöbb magyar birtokos aránylag a következő vármegyékben volt: Brassó megyében 1880 (az ottani birtokosok 33 százaléka). Kolozs megyében 5448 (a birtokosok 23 százaléka). Kisküküllőben 19 százalék, Torda-Aranyos-ban 12 százalék, Szolnok-Dobokában 11 százalék, míg Szeben, Beszterce-Naszód, Hunyad megyékben még 3 százalékot sem ért el. Alsófehérben 6 százalékot, Nagyüküllőben 7 százalékot. A szász birtokosok többségben voltak (55 százalékkal) Nagy-Küküllőben, számottevő kisebbségben (48 százalékkal) Brassóban, 27 százalékkal Kisküküllőben, 26 százalékkal Szebenben és 20 százalékkal Besztercenaszódban.

A románság abszolút többségben volt mindenütt, kivéve Brassó és Nagyüküllő megyéket, ahol elsősorban a szász birtokos elem dominált.

Székelyföldön mind a négy vármegyében a székely birtokosság van abszolút többségben. 68.586 huszonnégy évet betöltött férfitulajnosok közül 49.906 a magyar anyanyelvű, 11.771 román, és 909 a német. A románság tehát a Székelyföldön is a birtokosok közül 18 százalékkal, kétszer akkora számaránnyal van képviselve, mint a magyarság a régi vármegyei és szász területen.

A birtokosok nemzetiségi eloszlásából az egyes nemzetiségek által bírt területek nagyságára következtetést vonni még nem lehet, de ebben a tekintetben is nyújt némi tájékoztatást az említett statisztika, mert miután ez külön tünteti fel a különféle nagysággal bíró birtokosok számát, külön a 2–3–4 stb. holddal bírót, ha következetesen vezetné keresztül ezt az elvet, a birtokosok száma s az általuk bírt holdszámok szorzatából a terület nagyságát is pontosan meg lehetne határozni. A baj csak az, hogy ez a statisztika a 10 holddal bíró és 10 holdon felüli birtokosokat egy rovatba vonta, úgyhogy ezek között 10 holdas, de 2 ezer holdas birtokosok is szerepelnek. Mindenesetre megállapítható azonban az, hogy a magyar és a szász birtokosok között aránylag több a 10 holdon felüli birtokos, mint a románoknál, mert míg például a 2 holdas birtokosok között 84 százalék a román, 8,6 százalék a magyar és 7,1 százalék a szász, addig a 10 holdon felüli birtokosok között 75,0 százalék a román, majdnem 10 százalék a magyar, és 15 százalék a szász...

Az előadó a továbbiakban kimutatja, hogy Erdélyben elenyésző a magyar *nagybirtok*; Fogarasban és Hunyadban az összbirtokterület 2–3 százaléka. A mezőgazdasági magyar közép- és nagybirtok már csak az Erdélyi Medence középső részein foglal el jelentősebb területet. – Ugyanakkor elismeri, hogy az összes erdőség mintegy 17 százaléka van „nagyobb magyar birtokosok” kezén. – Az előadásnak ezen a középső részén még egyszer visszatér a székelységnek a sivár minőségű földterületből is következő elnyomódása okaira, majd az utóbbi évek erdélyi román földbirtokvásárlásaival foglalkozik.

...Székelyföldön a nép megélhetésének alapul szolgáló mezőgazdasági földbirtok rosszabb minőségű, és a kedvezőtlenebb klimatikus, közlekedési és értékesítési viszonyoknál fogva a nép csekélyebb tömegét tudja eltartani. Ezen a vidéken túlnyomó a kisbirtok, sőt a törpebirtok; egy gazdaságra kevesebb szántóföld jut, mint Erdély más vidékein. Nem csoda tehát, hogy a székely parasztság nehezebb megélhetési viszonyokkal küzd, mint Erdély más vidékein; a nép ma sokhelyt úgyszólván a faiparból él, és azt a tőkét fogyasztja, melyet ősei a rossz közlekedési és pénzügyi viszonyok folytán felemészteni nem tudtak. A városi fejlődés a területen csekély, az ipar teljesen hiányzik.

*A románok birtokvásárlása az utolsó években*⁴

A régi vármegyék területén a magyarságnak nagy része a városokba költözött, a falusi magyar parasztsztyál úgyszólván a megsemmisülés felé halad, maradványait felszívják egyfelől a városok, másfelől a román asszimiláció. Ezen a területen tengerként bontakozik ki a román kis-

⁴ Az előadó a következőkben megismétli a korábban már szóban és nyomtatásban közölt, az 1907–1911. évekre vonatkozó számításait.

gazdaosztály. 163 ezer önálló román gazda, szemben 19 ezer magyarral, túlnyomó erőt képviselne még akkor is, ha a viszonyok stabilitására lenne kilátás. Sajnos azonban az erőviszonyokba magyarság hátrányára állandóan romlanak. Éppen ezen vármegyékben apad nap nap után a magyar közép- és nagybirtok, amely eddig egyedül vetett gátat; a román parasztság terjeszkedésének, amely a falvakban elszórtan lakó magyar parasztságnak támaszul és hátvédül szolgált. Amely eddig megakadályozta azt, hogy maga a román nép is teljesen a nemzetiségi izgatók, a nemzetiségi vezetők kezébe kerüljön, és amely néppel való mindennapi érintkezés folytán eddig a természetes kapocs volt a román nemzetiség és a magyar állameszme között.

Ma már közismert tény, hogy különösen az utolsó tíz évben Erdély ezen legveszélyeztetettebb pontjain számos közép- és magyar nagybirtok került román kézre. A központi statisztikai hivatal, sajnos ezek mennyiségéről egyáltalán nem tájékoztat. Az országgyűlés közgazdasági bizottsága egy ízben utasítást adott ugyan a statisztikai hivatalnak, hogy erre vonatkozólag felvételeket eszközöljön, s azok eredményeit a törvényhozás elé terjessze, mind ez ideig azonban ez nem történt meg. Hogy a kormányzat közbelépése vagy más okok játszottak-e itt közre, megítélni nem áll módomban. Semmi esetre sem találok azonban helytállónak azt az igen gyakran hangoztatott és széles körökben elterjedt felfogást, mely egyenesen azt követeli, hogy a magyarságra nézve kedvezőtlen jelentések titokban tartassanak, vagy homályba burkoltassanak. Ez a felfogás csakis a magyarságra nézve hátrányos, mert amíg az egyik oldalon eredménye az, hogy a közvélemény kellően tájékoztatva nincs, és az Erdélyben gyakran felhangzó panaszokat üres és tartalmatlan okvetetlenkedésnek minősíti, addig a másik oldalon célját el nem éri, mert a nemzetiségek vezetői gyengéinkről sokkal jobban és kimerítőbben vannak informálva, semhogy őket hallgatással vagy titkolózással félrevezetni lehetne. Az eredmény tehát csakis az, hogy a kormányzat, amely Magyarországon úgyszólván csak akkor mozdul meg, ha végső kényszerítő szükség előtt áll, vagy oly társadalmi nyomásnak van kitéve, amelynek ellenállni nem képes, a közvélemény követelő parancsszavától mentesül és úgyszólván tétlenül nézi azon nagy nemzeti érdekek pusztulását, amelyek gondjaira vannak bízva.⁵

Ily körülmények között a múlt év folyamán magam tettem kísérletet arra, hogy a magyar birtoknak román kézre való kerüléséről statisztikai adatokat gyűjtsek. Természetes, hogy az ily privát gyűjtés sem teljesen kimerítő, sem egész megbízható nem lehet. Az utolsó öt év változásaira kellett szorítkoznom, mert mentől régebbiek az adatok, annál nehezebben lettek volna felkutathatók. Az eredménytől magam is megdöbbentem, mert valóban nem voltam elkészülve, hogy a szóban forgó folyamat ily nagy arányokat öltött.

Adatai szerint – ezek többsége két közelebről vizsgált megyére, az Erdélyi Gazdasági Egyesület titkára, Tokaji László által már korábban vizsgált Alsófehér és Kisküküllő megyére vonatkozik, s még e két megye tekintetében is adós marad a községenként és birtoktestenként való részletes kimutatással – „Erdélyben az utolsó öt évben [értsd 1907. januárjától 1911 decemberéig bezárólag] körülbelül 44 ezer kat. hold mezőgazdasági és 20 ezer kat. hold erdőbirtok, összesen tehát 64 ezer kat. hold föld, körülbelül 24–25 millió korona összértékben” került felvásárlás útján román nemzetiségű földtulajdonosok kezére. Ez a terület – a szerző szerint, – az Erdélyben levő 100 holdon felüli magánkézben levő magyar mezőgazdasági birtoknak körülbelül *nyolc* százalékát teszi ki. – Vármegyékre bontva a földtulajdonban bekövetkezett nemzetiségi tulajdonjogi változás „a legnagyobb Kolozs, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos, Kisküküllő, Alsófehér és Marostorda megyékben. Tehát ott – közli –, ahol a magyar nagybirtok a legnagyobb arányszámmal van a területekben képviselve, de ahol viszont magyar parasztsztyály vagy egyáltalában nincs, vagy csak gyér szigeteken, elszórtan él.” – Az előadás befejező részében állításai támogatására idézi Tokaji László számításait. Tokaji szerint a közelebbi vizsgálat tárgyává tett két megyében, Alsófehér és Kisküküllő vármegyékben a magyar kisbirtok is rendkívüli veszteséget szenvedett. Az utóbbi tíz év alatt a két megyében élő magyar kisbirtokosok összesen 3 ezer holdat vesztek mintegy 1 millió 200 ezer korona értékben.

...Ha ezt átszámítjuk az egész Erdélyre (Szilágy megyével együtt), úgy kijön, hogy tíz év alatt 950–1140 magyar birtok, 300–360 ezer kat. hold terjedelemben és 150–180 millió k[orona] értékben ment át román kézre. Nincs semmi okunk olyan irányú optimizmusra, hogy talán az összes feldolgozás alatt álló adatok majd kedvezőbb képet fognak szolgáltatni!

Így fest tehát az erdélyi magyar föld mobilizációjának kérdése és mai állapota!

⁵ Az előadó ellenzéki hangvételét indokolja, hogy a korábban szabadelvű képviselő, ekkor már a szintén ellenzéki, Andrassy-féle 67-es alapon álló alkotmánypárt képviselőjeként bírálja a munkapárti kormányt.

Ezekben voltam bátor a t[iszelt] Szakosztály figyelmét felhívni az erdélyi gazdasági egyesület eddig kialakult véleményére, és ehhez a magam részéről igazolásul csak annyit kell hozzáfűznöm, hogy miután az egyesület adatgyűjtése nem öt, hanem az utolsó 10 évre, nemcsak a románok, hanem a szászok birtokszerzéseire is, s a 100 holdnál kisebb birtokra is kiterjed, természetes, hogy sokkal nagyobb számok szerepelnek kimutatásában, mint az enyémben. Másfelől azonban azt a módszert, mely két vármegye adataiból egész Erdélyre kíván következtetést levonni, nem tartom teljesen helytállónak, és inkább bevárom az adatgyűjtés összeredményeinek közzétételét, mielőtt határozott ítéletet mondanék. Mindenesetre konstatalható az, hogy itt a magyar földbirtoknak a nemzetiségek javára lavinaszerűen megindult mozgósításáról van szó, mely lavinát feltartóztatni, gördülésében megállítani a magyar állam, valamint az egész magyar társadalomnak tovább egy percig sem halasztható kötelessége.

Az előadásban felmerült kérdésekkel *Bethlen István és Tokaji László*, az Erdélyi Gazdasági Egyesület titkára, az egyesület 1913. szept. 7-i, Kolozsvárt tartott országos földbirtokpolitikai nagygyűlésén is foglalkozott. – Az itt elhangzott előadások szövegét közli: *Az Erdélyi Gazdasági Egyesület által Kolozsvárt, 1913. évi szeptember hó 7-én rendezett országos földbirtokpolitikai nagygyűlés jegyzőkönyve*. Összeállította: *Török Bálint*, az Erdélyi Gazdasági Egyesület segédtitkára, mint a nagygyűlés jegyzője. Kolozsvár, 1913, Gombos ny. 3–38. l.

Melléklet:

1913 nov. 28

Teleszky János pénzügyminiszter előterjesztése a minisztertanácsban az erdélyi középbirtokosság gazdasági felemelését célzó segélyakció tárgyában

MT 1913:22/89

A pénzügyminiszter úr előadja, hogy az erdélyi középbirtokosság helyzete az utolsó évek elemi csapásai, az egyes vidékek rossz terméseredményei s a nyomasztó pénzviszonyok következtében rendkívül súlyossá vált, s tekintettel azokra a nagy érdekekre, melyek általában birtokpolitikai, de különösen nemzetiségi szempontokból az erdélyi középbirtokosság fenntartásához fűződnek, elsőrangú állami érdeket képez, hogy az erdélyi középbirtokos osztály részére birtokainak további megtartása lehetővé tétessék. Erre az osztályra – a birtokok erős megterhelése folytán – különösen súlyosan nehezednek a jelenlegi kamatviszonyok, s amennyiben a nagy kamatterher nem csökkentetik, előreláthatólag már a legközelebbi időben sem lesz magakadályozható a középbirtokok tömeges árverése, ami egész Erdélyben a földérték devalvációját idézné elő. Ezekre való tekintettel a kormány nem zárkozhatik el az erdélyi középbirtokosság támogatása elől, s a legcélravezetőbbnek látszik az annuitásos kölcsönökön kívüli jelzálogos és függő tartozások nyomasztó kamatterheinek, ezen kölcsönöknek az állam támogatásával olcsóbb kamatlábú kölcsönökre való konvertálása útján leendő csökkentése, ami azt is elő fogja idézni, hogy az erdélyi pénzügyintézetek ezeket az immobil követeléseket megkapván, ez által az erdélyi pénzügyi helyzetük is lényegesen könnyebbülni fog.

A kormány által megjelölt birtokpolitikai feladatok megvalósításával az 1911. évi XV. tc.¹ alapján létesült Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége foglalkozik, s így ez az intézet van hivatva az erdélyi középbirtokosság fenntartására irányuló akció lebonyolítására.

A segítséget az intézet az egyes támogatásra szoruló eladósodottságának mérvéhez képest különböző formában nyújtáná, nevezetesen a következő három módozat szerint:

1. Az első módozat a vétel formája lenne, mely a nagyon eladósodott birtokosoknál alkalmaztatnék. Ily esetekben az intézet a birtokot megvásárolja, s haszonbérlet formájában tíz évre a birtokosnak visszabocsátja, s neki egyszersmind ezen tíz év tartamára visszavásárlási jogot engedélyez, viszont esetleg elővásárlási jogot köt ki az intézet javára a visszavásárlás megtörténtét követő tíz esztendőre, mi által megakadályozhatja, hogy az eladó visszavásárlási jogával csak azért éljen, hogy a birtokot nyereszkedéssel valamely meg nem felelő vevőnek juttassa. A haszonbér évi összege az intézet által megvett birtokon megmaradó jelzálogkölcsönök után fizetendő évi

¹ „A Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségéről és az 1894. évi V. törvénycikk némely rendelkezéseinek módosításáról, illetve kiegészítéséről.” (I. M. Törvénytar, 1911. évi törvénycikkek, 477–489. l.)

annuitások összege, továbbá az annuitásos kölcsönök értékén felül az intézet által kifizetett vételár 5%-a lesz; visszavásárlás esetére pedig mint vételár az az összeg állapíttatik meg, melybe az intézetnek a birtok a visszavásárlás idejében tényleg van. Ez a forma lehetetlenné teszi a birtok további megterhelését, és megakadályozza, hogy a birtok meg nem felelő kézre kerüljön, másrészt pedig lehetővé teszi az eladónak birtoka megtartását és esetleges visszavásárlását.

2. A második módozat a kevésbé eladósodott birtokosoknál fog alkalmaztatni. Ily esetekben telekkönyvileg biztosított opcióval kapcsolatos kölcsön nyújtatik oly módon, hogy az intézet az esetben, ha az adós kötelezettségeinek nem tesz eleget, az opcióval élhet.

3. A harmadik módozat a legkevésbé eladósodott birtokosoknál fog alkalmaztatni. Ily esetekben a kölcsön opció nélkül nyújtatik, miután egyelőre nem forog fenn a birtokok elidegenítésének veszélye.

A 2. és 3. pontok szerint nyújtandó kölcsönök a legtöbb esetben az annuitásos kölcsönökön kívül fennálló jelzálogos és függő kölcsönök kifizetésére szolgálnak; a kölcsönök tartama tíz év, mely időtartamon belül az adósok a kölcsönöket fél évre bármikor felmondhatják, viszont az intézet e kölcsönöket nem mondhatja fel, s ezek tíz éven belül csak akkor válnak esedékessé, ha a pénzügyintézetek gyakorlata szerint kikötni szokott esetek (kamatfizetés elmulasztása, az intézet hozzájárulása nélküli tulajdonátruházás stb.) következnek be. A kölcsönök kamatlába legalább évi $5\frac{1}{2}\%$.

Tekintettel arra, hogy a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségének ez idő szerint nem áll kellő anyagi erő rendelkezésére, az állam közreműködése egyrészt abban az irányban lenne szükséges, hogy az intézetnek megfelelő tőke bocsáttassék rendelkezésére, másrészt abban az irányban, hogy az intézet biztosíttassék az iránt, hogy az akció folyamán esetleg nagy mennyiségben megvásárlandó erdélyi birtokokat nem kell állandóan megtartania.

A Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségénél tehát 3% kamatra, a tényleges szükséghez képest legfeljebb 12.000.000 korona betét lenne a pénztári készletekből elhelyezendő, mely összeg felhasználásával az intézet a nyomasztó helyzetben levő birtokosságon már lényegesen segíthetne.

Ezen felül az akció elősegítése céljából a telepítési alap és az intézet között oly megállapodások lennének minden egyes szanálendő birtokra nézve létesítendő, hogy amennyiben az illető birtok az intézet tulajdonává válik, ezt a telepítési alap az intézettől az eredeti vételáron az időközi kamatok és költségek megtérítése mellett, legfeljebb azonban egy előre meghatározandó fix áron átveszi. Ily módon a telepítési alap egyes esetekben a birtok értékét esetleg túlfizeti, de eltekintve attól, hogy ez az eset ritkán fog beállni, a telepítési alap károsodása még sem következik be, mert a tapasztalat szerint a birtok értékemelkedésével a túlfizetett összeg megtérülést nyer. Különben is kétségtelen, hogy elsősorban az állam hivatott arra, hogy az erdélyi birtokokat esetleges időközi haszonvesztéssel is, hosszabb ideig birtokában tartsa.

Abban az esetben, ha valamely birtokosnak sikerülne birtokát visszavásárlási joga alapján visszaszereznie, a birtokátruházásokkal járó illetékek a telepítési alap terhére lesznek megtérítendő. Ily esetben ugyanis a vétel formája tulajdonképpen a kölcsönügyleti formát helyettesítette, s a támogatásban részesülő birtokosnak az átruházási illetékek alóli felmentése kétségtelenül indokolt.

Az előadottak alapján kéri a minisztertanácsnak a fentiekben ismertetett akcióhoz való hozzájárulását és felhatalmazást arra, hogy:

1. a pénzügyminiszter a pénztári készletekből arra az időre, míg az akció lebonyolítása azt szükségessé teszi, a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségénél legfeljebb 12.000.000 K-t évi 3%-os kamat megtérítése ellenében – megjegyezvén, hogy a tőkekamatadó az intézetet nem terheli – gyümölcsöző betétként elhelyezhesse, s az átfutó kezelésben kiadásként elszámolhassa;

2. a földművelésügyi miniszter a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségével oly megállapodásokat létesíthessen, melyek szerint az akcióból kifolyólag az intézet által megvásárolt birtokokat az eredeti vételáron, az időközi kamatok és költségek megtérítése mellett legfeljebb azonban egy előre meghatározandó fix áron a telepítési alap részére megvásárolhassa, a pénzügyminiszter pedig az e végből szükséges vételári összegeket, illetőleg a birtokon netán megmaradó kölcsönök értékét meghaladó összegeket a telepítési alap rendelkezésére bocsáthassa, ami elsősorban természetesen azon összegek átszámolása útján fog történni, amely összegeket a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége az államkincstár által rendelkezésére bocsátott 12 millió koronából az illető birtok szanálására folyósított;

3. a földművelésügyi miniszter azokban az esetekben, melyekben a birtokosok a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségének visszavásárlási joggal eladott birtokokat visszavásá-

rolják, a vagyonátruházási illeteket a telepítési alap terhére megtéríthesse, s a pénzügyminiszter az e végből szükséges összegeket a telepítési alap rendelkezésére bocsáthassa, végül hogy

4. a földművelésügyi miniszter a fenti 2. és pontok szerint a telepítési alap rendelkezésére bocsátandó összegeket a földművelésügyi tárca „Állami jószágok és telepítési szolgálat” címénél előirányzat nélküli átmeneti kiadásként számolhassa el.

A minisztertanács ezen előterjesztéshez hozzájárulván: a pénzügy- és földművelésügyi miniszter urak részére a kért felhatalmazásokat megadja.

131

Iratok a magyarországi kivándoroltak ügyével foglalkozó 1913. évi kormányhatározatok és intézkedések köréből¹

A

1913 máj. 1

Belügyminiszteri körrendelet (72.503/XI 913. sz.) a megyei és városi törvényhatóságokhoz a „Vereinigte Österreichische Schiffahrts Actiengesellschaft, vormals Austro- Americana & Fratelli Cosulich” gőzhajótársaság részére kivándorlók szállítására adott engedély tárgyában
Magyarországi Rendeletek Tára 1913. 737–738. l.

A kivándorlásról szóló 1909:11. törvénycikk 6. §-a alapján a „Vereinigte Österreichische Schiffahrts Actiengesellschaft, vormals Austro-Americana & Fratelli Cosulich” trieszti gőzhajótársaságnak engedélyt adtam arra, hogy Magyarországból kivándorlókat Triesztbe és onnan az Északamerikai Egyesült Államokba és Canadába, New-York, illetve Quebec, Montreal és Portland kikötőkön keresztül szállíthasson.

¹ A Magyarországról kivándoroltak sokszázezres tömegét rendszeres támogatásban részesíteni, helyzetüket, körülményeiket, visszatérési lehetőségeiket felmérni, az egész magyar kivándorlásügyet a maga valóságában áttekinteni a világháború előtti magyar kormányoknak nem állott szándékában, igaz, jórészt módjában sem. A tengerentúli nemzetiségi mozgalmak szervezettségéről, valódi arányairól mitsem tudva, e kormányok szakértői úgy vélték, hogy a nagy tömegű nemzetiségi kivándorlás következtében veszít majd élességéből a hazai nemzetiségi kérdés, a kivándorlók által hazaküldött pénzügyösszegek pedig nemcsak a hozzátartozókon segítenek, de erősítik az ország valutaalapját is. Nem több gondot fordítottak a kérdésben illetékes minisztériumi tényezők a magyar kivándorlókra sem, mignem a tengerentúlra irányuló század eleji kivándorlási láz ijesztő számadatai rákényszerítik a szakminisztériumot, a miniszterelnökséget, a kérdés közelebbi vizsgálatára.

Az 1899 és 1913 közötti másfél évtizedben – Széll Kálmán kormányra kerülésétől Tisza István második kormányalakításáig – minisztériumi vonalon kettős irányú hivatalos tevékenység figyelhető meg. Az első a külső szervezéshez („nemzeti actiók”, I. Iratok III. és IV. köt., valamint e kötet 84. sz. iratát), a másik a kivándorlás adminisztratív, gazdasági megszervezéséhez kapcsolódik. A „külföldi actiók” és a külföldi (kivándorlási) alap megszervezése Széll kormányzati éveiben, kisebb mérvben Tisza István első kormánya idején zajlik le, de korlátozott mértékben az idetartozó szervező munka költségvetési kihatásaival együtt felkísérhető az első világháborúig. A kérdés szervezője és egyik irányítója a század elejétől – kisebb megszakítással – a világháborúig gr. Klebelsberg Kuno volt. Az ő kezdeményezésére ezekben az években számos, a külföldre szakadtak „nemzeti gondozását” célzó, összhatásában az amerikai nemzetiségi mozgalmak tevékenységét felszító „akció” indult meg és futott zátonyra, mint arról az előző kötetekben beszámoltunk. Ezekkel az „átfogó akciókkal” párhuzamosan kisebb hatóerejű, de annál hasznosabb részakciók is indultak. Ilyen volt többek között az elvándoroltak ún. kivándorlási könyvtár-akciója. Ez a könyvtárakció társadalmi egyesületek, majd a könyvkereskedelem (Franklin Társulat) révén a tízes évek elején kiszélesedett. A Franklin Társulat által megszervezett akcióhoz egész sor amerikai magyar egyesület és egyházi központ csatlakozott. A New Jersey államban levő Passaic magyar egyletei és egyházi részére a földművelésügyi minisztérium küld a miniszterelnökség közbenjöttével, magyar nyelvű népkönyvtárakat, és hasonló támogatásban részesült a pittsburgi Carnegie-Intézet és a trentoni Magyar Amerikai Polgári Klub könyvtára is. (ME 1913–XXII–378) – Miközben ez a valóban közérdekű, de igen kismérvű kultúrakció folyt, a külföldi (kivándorlási) alap jelentős összegeit a továbbra is teljesen meddő, az ún. „nemzeti gondozás” jelszavával operáló, valójában a különböző nemzetiségű kivándorolt csoportok (kolóniák) közti nemzetiségi ellentéteket elmélyítő, a politikai antagonizmus szolgál-

Az engedélyezett gőzhajóstársaság az 1909: II. tc. 7. §-a alapján jóváhagyásom mellett mint helyettest, Zerkovitz Emil budapesti lakost alkalmazta, aki a gőzhajóstársaságot kivándorlási ügyekben, úgy a hatóságok, mint egyesek irányában teljes joggal és felelősséggel képviseli.

Az 1909:II. tc. 11. §-a alapján nevezett társaságnak engedélyt adtam, hogy budapesti irodáján kívül Csáktornyán és Fiumében kivándorlási irodát állíthasson fel, egyúttal az 1909:II. tc. 20. §-a alapján megengedtem azt is, hogy a társaság a Triesztben jelentkező, szabályszerű útlellettel ellátott kivándorlókkal trieszti irodájában is köthessen szerződést.

A Trieszt felé irányuló kivándorlás tekintetében mindazok a rendelkezések alkalmazandók, amelyek a Nordatlantischer Dampferlinien Verbandban (Continental Pool) egyesült Gőzhajóstársaságok részére kivándorlók szállítására adott engedélyek tárgyában a 45.000/1911. B.M. számú körrendeletben megállapítottak.

Erről Címedet tudomás és mihez tartás végett értesítem.

Budapesten, 1913. évi május hó 1-én.

Lukács sk.

B

1913 jún. 3

Miniszterelnökségi feljegyzés a Horvát-Szlavonországokból az Egyesült Államokba irányuló kivándorlás ügyében a miniszterelnökség és a belügyminisztérium között folytatott tárgyalásokról

MB 1914–XIV–2810 (3540/913)

(Gépfírásos fogalmazvány)

Tárgy: I. b. ügyosztály. Hivatalból.

A horvát kivándorlás ügyében a horvát országos kormány és a m. kir. belügyminisztérium között folytatott tárgyalások ügyében.

Pro domo:

Az 1909. évi 3522.M.E. szám szerint a belügyminisztérium panaszt tett amiatt, hogy a horvát autonóm kormány a kivándorlási ügyet úgy óhajtja rendezni, hogy tisztán csak a horvát érdekeket fogja egyoldalúan érvényesíteni, s külön horvát amerikai bank felállítására és külön horvát menház létesítésére törekszik stb...

latába állított „nemzeti actiók” emésztik fel. Ezek most már az amerikai nemzetiségi sajtó és mozgalmak belső kérdéseivel is foglalkoznak, anélkül azonban, hogy – a külső megbízottak és a hazai előadók – felismernék e mozgalmak valódi, a hazai szeparatistikus törekvésekkel való kapcsolatát, a magyarországi nemzetiségi mozgalmakra döntően kiható jelentőségét. – Az akció külföldi ügynökeit még 1913-ban is csak a kevésbé lényeges részletkérdések kötik le. Így a már 1912-ben szereplő „Lumea Libera”-ügy, melynek lényege az, hogy az Ohio állambeli Cincinnati-ben megjelenő román nemzetiségi hírlap egyik cikke a román kormánytól az Egyesült Államokban élő románok érdekvédelmére konzulátus felállítását kéri. (L. ME 1913–XXV–629.) – Az akciók által felbolygatott légkörre jellemző, hogy amikor 1912 őszén a bécsi amerikai főkonzul az ausztriai tanulmányúton levő Joel B. Hayden és Kenneth Dexter Miller amerikai lelkészek ügyében támogatást kér az illetékes osztrák minisztériumi tényezőktől – a magyar miniszterelnökség bizalmas átiratban ajánlja a belügyminisztérium és a ref. egyetemes konvent figyelmébe az esetleg Magyarországra látogató amerikai presbiteriánus lelkészeket, mivel – a miniszterelnökségi pro domo szerint – ez az egyház „a kivándorolt magyarok között állandó élénk propagandát fejt ki a hazai egyházhoz tartozó amerikai magyar ref. egyházközségek ellen”. (ME 1913–XXII–5082) – A kivándorlottakkal való foglalkozás másik vonala a kivándorlók után pontos *fejkvótát* fizető nemzetközi hajóstársaságokat érintő nemzetközi szerződésekhez kapcsolódik. (Vö. 84/B. sz. irat.) Ezekhez most a közölt belügyminiszteri rendelet (A) értelmében egy olasz-osztrák érdekeltségű trieszti gőzhajóstársaság csatlakozik, az előzőkhöz feltehetően hasonló feltételekkel. – A kivándorlásügynek ezen a szakaszán a kormányzatot közelebbről a nagyarányú horvátországi kivándorlás (B–C) és az Amerikába kivándoroltak hadkötelezettségi („védkötelezettség”) ügyei érdekelték (D). – A vigasztalan csódtömegeből megemlítjük még Szabó István Zala megyei tanítónak „az Amerikába vándorolt magyarok gyermekei iskoláztatásáról” tett előterjesztését. Szerzője öt-hat évre szóló megbízatással tanítókat küldene a tengerentúli magyar kolóniákra, a kivándoroltak gyermekei nyelvi és kulturális gondozása és a hazatelepülési propaganda elmélyítése érdekében. Sajnos ez az alapjában reális tervezet sem mentes az asszimilációs illúzióktól. A tervezet szerzője ugyanis úgy véli, hogy a tengerentúlról hazatelepülő magyarokat nemzetiségi vidékeken kellene tömegesen elhelyezni, hogy ezentúl – maguk asszimiláljanak. (L. ME 1914–XXII–1596 (7921/1913).

A belügyminisztériumnak tehát az volt az óhaja, hogy a bán a kivándorlási politika egységének és hatályosságának megóvását biztosítandó, ne folytasson külön kivándorlási politikát, hanem minden fontosabb kérdésben a magyar kormány intenciói szerint járjon el stb...

E panasz az akkori horvát politikai viszonyokra való tekintettel nem intéztetett el, később pedig az új horvát bán kezdeményezésére ez ügyben a belügyminisztériumban értekezlet tartott – hol a miniszterelnökség is képviseltetett –, s hol a követendő közös eljárásra nézve bizonyos megállapodások történtek.

Hogy milyenek ezek a megállapodások, azokról sem hivatalos, sem magán értesüléseink nincsenek, s a részletekre már a miniszterelnökség akkori képviselője sem emlékszik.

Az 1910. évi április havában ez ügyre a belügyminisztérium figyelme r. u. felhívott, s ekkor szintén r. u. azt az értesülést nyertük, hogy az értekezletről majd akkor fogunk jegyzőkönyvet kapni, ha ennek határozmányai ügyében a horvát bán állást foglal, míg ez azonban megtörténik, addig várakozó álláspontot kell elfoglalnunk.

A kilátásba helyezett válasz, illetve jegyzőkönyv ide azóta sem érkezett meg.

Itteni szempontból pedig nagyon szükséges volna annak megállapíthatása, hogy milyen megállapodások jöttek létre.

A horvát országos kormány belügyi osztálya időközben ugyanis úgynevezett kivándorlási alosztályt létesített, mely alosztály r. u. nyert értesüléseink szerint igen élénk tevékenységet fejt ki. Például az összes amerikai horvát lapokat ellenőrzi, jogvédelmi tevékenységet fejt ki sokkal szélesebb alapokon, mint a magyar kir. kormány, s ezen ügyekben a konzulátusokkal és a cs. és kir. közös külügyminisztériummal is közvetlenül érintkezik.

Mivel horvát kivándorlási ügyekkel a magyar királyi miniszterelnökség is foglalkozik (szerencsétlenül járt horvát kivándorlók hozzátartozói részére kártérítés kieszközlése, bűnvádi eljárás alatt álló horvát illetőségű egyéneknek ügyvéddel, segéllyel való támogatása, az úgynevezett délszláv mozgalmak, a horvát viszonyokat tárgyaló gyűlések figyelemmel kísérése stb...) ezért már zavarok elkerülése végett is célszerű volna megállapítani, hogy milyen ügyek intéztessenek e helyütt, s milyen ügyek bízzanak az országos kormány jelzett alosztályára.

Mielőtt azonban e tárgyban lépéseket tennénk, ez ügyben a belügyminisztérium és a horvát országos kormány között folyt tárgyalások eredményéről kellene tájékozódnunk.

Terveztetik:

M. kir. belügyminisztériumnak

Hivatkozással az 1909. évi június hó 18-án, 3864. sz. a. kelt ottani átiratra, van szerencsém Címmel közölni, hogy a horvát országos kormány által követett külön kivándorlási politika ügyében emelt ottani panasz e helyütt külön nem tárgyalatott, mert az 1910. év április havában a t. belügyminisztériumban tartott értekezleten r. u. nyert értesüléseim szerint a horvát autonóm kormánnyal követendő egységes kivándorlási politika tárgyában a t. belügyminisztérium, a miniszterelnökség és a báni kormány kiküldöttei között megállapodások jöttek létre.

Mivel nincs tudomásom afelől, hogy ezen megállapodásokat az autonóm kormány a maga részéről is jóváhagyta-e, s mivel az értekezlet jegyzőkönyve nem állván rendelkezésemre, a megegyezés részletei felől sem vagyok tájékozódva, tisztelettel kérem Címet, hogy ezen kérdésben valamint az esetleges további fejleményekről is engem tájékoztatni méltóztassék.

Itteni szempontból – általános elvi szempontoktól eltekintve – azért is szükség volna értesüléseket beszerezni arra vonatkozólag, hogy a horvát országos kormánynak a kivándorlási ügyben kifejtett tevékenysége mily irányú, mert ez ideig a miniszterelnökség is foglalkozott horvát kivándorlási kérdésekkel, s ezért már kétirányú intézkedések elkerülése végett is szükséges volna annak megállapítása, hogy mily ügyek intéztessenek a magyar királyi kormány által, és milyen ügyek intézése bízzék a jelzett horvát országos kormány belügyi osztályának úgynevezett kivándorlási alosztályára.

Budapest 1913. június hó 3.

Petry [Pál] s.k.

Olvashatatlan aláírás s.k,

VI/14 [?]

C

1913 okt. 29

Ministerelnökségi átirat-fogalmazvány a belügyminiszterhez a horvát-szlavonországi kivándorlás és az ez ügyben még 1909. dec. 7-én tartott értekezlet tárgyában, Tisza István miniszterelnök megjegyzéseivel¹

ME 1913–XIV–3540 (6403/913)

(Gépírásos fogalmazvány)

Tárgy:

Belügyminiszter úr a horvát kivándorlás ügyében 1909. évi december hó 7-én tartott értekezlet jegyzőkönyvét megküldi.

Pro domo!

Amint az itt fekvő belügyminiszteri átiratból és a mellékelt jegyzőkönyvből kitűnik, a tartott értekezlet nem foglalkozott a belügyminisztérium azon panaszával, hogy a horvát országos kormány a kivándorlási ügyet a horvát érdekek egyoldalú érvényesítésével óhajtja rendezni, s hogy külön horvát amerikai bank s horvát menház felállítására törekszik, hanem az értekezlet csak a Horvát-Szlavonországon átvonuló magyarországi illetőségű jogosulatlan kivándorlók feltartóztatásának kérdését tárgyalta.

Ezen értekezlet tehát a horvát kivándorlási kérdés rendezésére nem nyújt alapot.

A horvát-szlavonországi kivándorlás kérdése három részre osztható.

I. Először, ami a kivándorlás csökkentésére itthon teendő szociális és gazdasági kérdéseket illeti, továbbá ami a kivándorlók ügyében hajóra szállásuk előtt teendő főleg rendőri természetű intézkedésekre vonatkozik, ezek vagy autonóm ügyek, vagy, ha mint az útlevelelügy is, a törvényhozás közös, a végrehajtás a horvát országos kormány feladatát képezi.

II. Mindaz azonban, ami a kivándorlóknak mikénti Amerikába való kiszállítására vonatkozik, tehát a hajós társulatokkal kötendő szerződések ügye, ezek részére az engedély kiadása stb... azaz – mivel a hajózás az 1868 XXX. tc. 9. §-a értelmében a magyar korona összes országainak közös ügyét képezi – tulajdonképpen szintén közös ügy, s így itt a végrehajtást valamely az egész birodalomra kiterjedő joghatósággal bíró hatóságnak kellene intéznie, s nem a horvát országos kormánynak.² [s a jelen állapot, hogy e kérdésekben a horvát országos kormány teljesen önállóan intézkedik a fent idézett törvényszakasznak nem felel meg.] Jelenleg azonban a hajózási ügyekben az 1909. évi II. a kivándorlási törvény értelmében azonban a szorosabb értelemben vett Magyarországon ezen ügyekben a belügyminisztérium van hivatva határozni, s e minisztérium joghatósága csak a szorosabb értelemben vett Magyarországra terjed ki, s így ezen az állapoton jelenleg nem áll módunkban változtatni.

III. [A már kivándorlott Horvát-Szlavonországból származó lakosok gondozása szempontjából követendő eljárás szintén nem képezhet autonóm ügyet. A monarchia külpolitikájával ugyanis szoros összefüggésben van az a politika, amelyet a monarchia egyes államai a már kivándorlott állampolgárok kulturális, egyházi s nemzeti gondozása szempontjából követnek. Nem lehetne például békés és előnyös kereskedelempolitikai (intézkedéseket) terveket megvalósítanunk, ha a kinn élő állampolgárok gondozása tekintetében nyíltan agresszív s az Egyesült Államok kormányának intencióival kifejezett ellentétben álló intézkedéseket tennénk stb.... Ezért a magyar kormány minden (ilyen) az Egyesült Államokban élő magyar állampolgárok nemzeti gondozására irányuló akciót csak a külügyminisztériummal egyetértőleg kezdeményez. Ezzel a közös egyetértéssel megindult akcióval nem lehet ellentétes a horvát országos kormány kivándorlási³ politikája se, s ezért kívánatos volna, hogy legalább is főbb vonalaiban ez is az itteni akciókkal egyetértőleg intéztessek, vagyis minden fontosabb s az Egyesült Államokban élő horvátokra vonatkozó intézkedés itteni közvetítés mellett, de legalább is a miniszterelnökség meghallgatásával és [velünk] értőleg eszközöltessék.

¹ Az irat fontossága megkívánja, hogy a kihúzott részeket is közöljük, annál is inkább, mert a Tisza István horvát politikáját megvilágító megjegyzései ezek közlése nélkül nem lennének érthetők. (A kihagyásokat természetesen mindenütt [] jelek közt feltüntetjük.)

² E mondatot a lapszálon tintával jelölve, sajátkező megjegyzés: „nem áll – Tisza”.

³ E keresztülhúzott rész sk. széljegyzete: „Nagyon téves és veszélyes theoria. Hiszen e szerint mi is kötte volnánk, e kérdésekben Ausztriához! Tisza”

Régebben a báni kormány egyáltalában nem törődött a már kivándorolt horvátok ügyeivel, s ezek érdekében minden intézkedés szintén a miniszterelnökség által fogatosított, – újabban azonban a báni kormány a belügyi osztályban külön kivándorlási alosztályt létesített, melynek egyik célja már kivándorlott Horvát–Szlavonországból származó magyar állampolgárok ügyeinek figyelemmel kísérése s ezek támogatása. R. u. nyert értesülések szerint, továbbá az itteni ügyiratokból kitűnően azonban úgy látszik, hogy ez az alosztály főleg a kint élő horvátoknak jogvédelemben való részesítésével foglalkozik, s nagyobb szabású s politikai jellegű intézkedéseket nem tett, s így a kivándorlottak gondozása szempontjából az itt irányadóul tekintett elvekkel ellentétbe nem került.

Erre való tekintettel, az ügyosztály t. nézete szerint, ez ügyben csak akkor kellene közbelépünk,⁴ ha a báni kormány a régebben sokat emlegetett tervet, ti. külön kivándorlási törvény hozatalát meg akarná valósítani, vagy akkor, ha esetleg a magyar kivándorlási törvénynek újabb módosítására kerülne a sor.

Jelen ügyirat ad acta teendő.

Budapest 1913. október hó 29.

Petry sk.

f.v. Olvashatatlan kézjel

X/30

Beavatkozásra most nincs szükség. – Fenti előadmányból csak annyi helyes, hogy külföldön eszközözendő hatékonyabb akciónak természetesen külképviseleti szerveink útján vagy azokkal egyetértőleg kellene történnie.

Tisza⁵
XI/7.

D

1913 nov. 7

Br. Hazai Samu honvédelmi miniszter minisztertanácsi előterjesztése az „Északamerikai Egyesült Államokkal 1870-ben a kivándorló egyének állampolgárságának szabályozása tárgyában kötött szerződés kiterjesztése, illetve felmondása” tárgyában

MT 1913:20/42

A honvédelmi miniszter úr előadja, hogy az Északamerikai Egyesült Államokkal 1870. évi szeptember hó 20-án a kivándorló egyének állampolgárságának szabályozása tárgyában kötött s az 1871. évi XLIII, törvénycikkbe iktatott államszerződés – miként azt hivatali elődei ismételt kimutatták – reánk nézve a véderő szempontjából határozottan károsnak bizonyult, mert a szóban levő szerződés biztosítja a védkötelezettségük teljesítése előtt kivándorolt egyének részére nemcsak a büntetlen visszatérhetést, hanem még azt is, hogy az ilyen egyének védkötelezettségük utólagos teljesítésére nem szoríthatók, miáltal egyenesen csábít a védkötelezettség alól való kibúvársra.

A szerződés ezenfelül csakis a másik félre jár előnyökkel, mert nekünk ilyeneket nem biztosít; hisz az Amerikába kivándorlók ismert nagy száma, az Amerikából ide bevándorlók elenyészőleg csekély számával össze sem hasonlítható.

Mindezeknél fogva eme szerződés módosításának megkísérlése iránt már a kilencvenes évek elején történtek kezdeményező lépések, ezek a tárgyalások azonban nem vezetvén eredményre, hivatali elődei – az osztrák kormánnyal egyértelműleg – több ízben kérték és két ízben (1901. évi november 6-án és 1907. évi december 27-én) kaptak is felhatalmazást a minisztertanácstól, hogy a magyar kormány nevében a szerződés végleges felmondását kívánhassák, mely felhatalmazások alapján a külügyminiszter úr meg is kerestetett az államszerződés felmondása iránti lépések megtétele iránt.

A külügyminiszter úr azonban külpolitikai okokból egy alkalommal sem tartotta időszerűnek az államszerződés felmondását. Mindazonáltal, az előzőleg a washingtoni diplomáciai képviselőnk útján megindított bizalmas puhatolások eredményeként, a külügyminiszter úr akkoriban

⁴ Itt a lapszálon piros ceruzával (eltérő írással): „Helyes!”

⁵ A záradék szövege (Tisza kezeírása) sajátkezű aláírással.

megküldötte volt az amerikai állami ügyosztály által szerkesztett „aidememoire”-t, mely a szövetséghatalomnak ide vonatkozó felfogását ismerteti.

Ebben arra történik utalás, hogy az amerikai törvényhozás rövid idővel előbb oly rendelkezéseket léptetett életbe, melyek – amerikai felfogás szerint – alkalmasoknak látszanak az általunk sérelmesnek talált s többször említett szerződésben gyökerező visszaélések megszüntetésére.

Ezek a rendelkezések az 1906. évi június 29-én kelt amerikai honossági törvényben és az 1907. március 2-án kelt kivándorlási törvényben foglaltatnak, s főbb vonásokban a következőket tartalmazzák:

a) Ha az Amerikában honosított egyén honosításától számított öt év alatt állandóan külföldre költözködik: az államkötelékbe való felvétele nem jóhiszeműleg eszközöltettnak tekintendő, és a részére kiállított honossági okmány – ha csak az ellenkezőjét be nem igazolja – csalárdul szerzettnek, hamisnak és érvénytelennek nyilvánítatik.

b) Ha az Amerikában honosított egyén két évig abban az idegen államban lakik, ahonnan annak idején Amerikába bevándorolt, vagy pedig öt éven keresztül valamely más idegen államban tartózkodik: az teendő fel róla, hogy megszűnt amerikai állampolgár lenni, s azon hely lesz ezen időre lakhelyének tekintendő, ahol az illető ezen idő alatt rendszeresen tartózkodott.

Ez a vélelem azonban megdönthető az által, hogy az Egyesült Államoknak valamely diplomáciai vagy konzuli képviselője előtt elegendő ellenbizonyítékok érvényesítetnek.

A közös külügyminiszter úr, akit az amerikai kormánynek eme kijelentései megnyugtattak, annak a felfogásnak adott kifejezést, hogy ilyen előzékenységre nem lehet a szerződés felmondásával válaszolni, hanem inkább azt kellene követelnünk, hogy a fent érintett törvényes rendelkezések részünkre szerződésileg biztosítsanak, mi által elhárítható volna az a visszás helyzet is, hogy míg a jelenlegi szerződés minket feltétlenül kötelez minden honosítás elismerésére, addig az az amerikai törvény szerint csalárdul szerzettnek tekintetik abban az esetben, ha a honosított egyén bizonyos idő elteltével állandó tartózkodás végett származási országába tér vissza.

A közös külügyminiszter úr továbbá annak a nézetének is adott kifejezést, hogy abban az esetben, ha az idevágó tárgyalások eredményre nem vezetnének, még mindig módunkban állandó a felmondáshoz folyamodni, mely lépés akkor természetesebbnek fog tűnni, és könnyebben is lesz megtehető.

A külügyminiszter úrnak ezen véleménye folytán a magyar kormány hajlandó volt a szerződés felmondásától az említett szerződés szerű biztosítása ellenében egyelőre eltekinteni, mely álláspont a külügyminiszter úrral közöltetett is.

Az osztrák honvédelmi miniszter úr azonban, az osztrák kormány többi tagjával egyetértőleg, a folyó évi június havában kelt átirata szerint kétségbe vonja azt, hogy az idézett két amerikai törvény alkalmas volna arra, hogy az általunk sérelmesnek minősített állapotban javulást idézzen elő. Fejtegetései során kimutatja, hogy mily könnyű a törvények kijátszása, s hogy az államhatalom az amerikai honosítást csalárdul kijátszani törekvőkkel szemben mily lehetetlen helyzetben van, mert az új törvények alapján az állampolgársági hovatartozás összes kérdései, valamint az ebből folyó kötelezések mindaddig függőben vannak, míg egy amerikai bíróság az amerikai állampolgárság kérdésében nem döntött, s így implicite nem döntött abban a tekintetben sem, vajon az illető egyén osztrák, illetőleg magyar állampolgár-e vagy sem?

Miután pedig addig, míg e döntés meg nem történt, a jelenlegi szerződés alapján nincs módunkban az illető egyének ellen eljárni: az osztrák honvédelmi miniszter úr nézete szerint az új amerikai honossági törvények az azok előtti állapottal szemben javulást alig jelentenek, mert bár kétségtelen, hogy egy oly nemzetközi megállapodás, mely az autonóm törvény rendelkezéseit nemzetközi szerződésben lekötné, megvédene bennünket ugyan a meglévő jogállapotnak egyoldalú megváltoztatása ellen – ily nemzetközi megállapodás még nem jelentené azt is, hogy feloldattunk az alól a szerződés szerű kötelezettségünk alól, hogy a honosított amerikai állampolgárokat ilyenekül tekinteni s ennek megfelelő elbánásban részesíteni tartozunk.

Hogy ez eléressék, az osztrák honvédelmi miniszter úr felfogása szerint az említett két amerikai törvényben lefektetett alapelvek szerződésbe foglalásán kívül szükséges volna oly irányú megállapodás létesítése is, hogy az Amerikában honosított osztrák, illetve magyar állampolgárok osztrák, illetve magyar részről csak az esetben legyenek amerikai állampolgároknak tekintendők és ilyenekként kezelendők, ha honosításuk semmissé nyilvánítás, illetőleg megsemmisítés alá többé nem eshetik.

A közös külügyminiszter úr azonban kizártnak tartja, hogy ezen utóbbi követelés amerikai részről elfogadtassék, mert minden egyéb szemponttól eltekintve, a bontó feltételhez kötött jogviszony mindaddig létezőnek tekintendő, míg a bontó feltétel be nem áll. Ehhez képest az Unióban

honosított egyén ezentúl is mindaddig amerikai állampolgárnak lesz tekintendő, míg az új amerikai törvények szerint bontó feltétel be nem következik.

Az osztrák kormány a külügyminiszter úr ezen felfogása helyességét nem is vonja kétségbe, s azt a mai jogállapotnak megfelelőnek ismeri el, mindazonáltal abban a nézetben van, hogy egy meglevő jogállapot nem szolgálhat akadályául annak, hogy ugyanez a jogállapot szerződési úton meg ne változtassék.

Az osztrák kormány felfogása szerint teljesen megokoltnak is mondható, ha a jövőben a bontó feltételhez kötött amerikai honosságnak a nemzetközi érintkezésben nem biztosíthatnák ugyanazon joghatály, mint a feltétlen és végleges honosságnak, mely az eredeti szerződés megkötésekor egyedül vétetett tekintetbe.

Abból kiindulva, hogy ezen utóbbi körülmény a megfelelő felszólalásnak szolgálhatna jogos bevezetéseül, az osztrák kormány azt kívánja, hogy a közös külügyminiszter úr az Unió kormányánál az osztrák honvédelmi miniszter úr javaslata értelmében járjon el, s utasítsa a washingtoni nagykövetséget, hogy a szükséges lépéseket az amerikai kormányánál kellő nyomatékkal tegye meg, nem hallgatván el azt sem, hogy szükség esetén a szerződés – annak V-ik cikke értelmében – fel fog mondatni.

Miután előadó miniszter úr azokat az okokat, melyek az osztrák kormányt ezen állásfoglalásra készítették, a magyar viszonyok szempontjából és a véderő érdekéből a maga részéről is igen fontosnak és figyelembe veendőnek tartja, az osztrák honvédelmi miniszter úr álláspontját magáévá teszi, illetve javaslatához teljes mértékben csatlakozik.

Ennélfogva kéri a minisztertanácsot, hogy ezen állásponthoz a maga részéről is járuljon hozzá, s ez által tegye lehetővé azt, hogy az Unió kormányánál teendő lépések a magyar kormány részéről is megfelelő támogatásban részesüljenek.

A minisztertanács a honvédelmi miniszter úr által előterjesztett javaslatot beható tárgyalás alá vévén, azt – tekintettel az igen nagy fontosságú katonai és egyéb állami érdekekre – egyhangúlag magáévá teszi, s egyuttal felhatalmazza a nevezett miniszter urat, hogy a fentiekhez képest a további szükséges lépéseket megtegye.

Az elfogadott miniszteri előterjesztést követő hetekben – a miniszterelnöki iratok tanúsága szerint – a kivándorolt *hadkötelesek* ügye tovább foglalkoztatta a kormányzatot. Br. *Skerlecz* Iván horvát bán 1913. dec. 27-én ez ügyben átiratot intéz gr. *Tisza* István miniszterelnökhöz, s az iratnál a báni átirattal kapcsolatos, Sándor János belügyminiszterhez szóló miniszterelnöki átirat-fogalmazványt találunk az Egyesült Államokba kivándorolt horvát-szlavonországi hadkötelesek visszavándorlásának elősegítése tárgyában. Ezt – az irat-fogalmazvány szerint – a gyakorlatban úgy kívánják megoldani, hogy a „hadköteles visszavándorlónak, ha meghatározott idő múlva katonakötelezettségének eleget tesz, a véderőtörvények megsértése miatt való megbüntetése, legmagasabb kegyelmi ténnyel elengedtessek”. (ME 1913-XXII-8595.)

A hajdúdorogi görög katolikus püspökség felállításáról szóló törvénycikk (1913:XXXV. tc.) országgyűlési vitája és irományai¹

A

1913 máj. 5

A hajdúdorogi gör. kat. püspökség felállításáról szóló törvényjavaslat és indokolása, 1 melléklettel

1

1913 máj. 5

A hajdúdorogi gör. kat. püspökség felállításáról szóló törvényjavaslat²

Képv. Ir., 1910–15, XXVI. 398. l.

A hajdúdorogi görög katolikus egyházmegyének felállítása törvénybe iktattatik, és ezen egyházmegyének mindenkori püspöke az 1885. évi VII. törvénycikk 7. §-a értelmében a főrendiházi tagság jogával ruháztatik fel.

Budapest, 1913. évi május hó 5-én.

Jankovich Béla s. k.
m. kir. vallás- és közoktatásügyi
miniszter

¹ Az 1913:XXXV. törvénycikkbe foglalt hajdúdorogi gör. kat. püspökség, vagy ahogy a magyar és a nemzetiségi közvélemény elnevezte: a hajdúdorogi gör. kat. magyar püspökség létrehívása közel két évre visszanyúló előzményeivel e kötet több előző iratában részletesen foglalkoztunk. Közzöltük Rákosi Viktornek az ellenzék nevében elhangzó 1911. dec. 18-i képviselőházi sürgető felszólalását, és az 1912. máj. 6-a előtti hetekben készült magyar kormányzati emlékirat szövegét (l. 99. sz. irat). Foglalkoztunk a törvényjavaslat ellen megnyilvánult nemzetiségi nyilatkozatokkal, és bemutattuk ezek legfontosabbját, a gyulafehérvári gör. kat., román egyházi kongresszus 1912. máj. 31-i, a törvényjavaslat és a hajdúdorogi gör. kat. püspökség felállítása ellen tiltakozó határozatát (l. 110/B. sz. irat). Ezekhez a széles tömegeket, megmozgató és heves indulatokat kiváltó előzményekhez viszonyítva a törvényjavaslat vitája, különösen annak képviselőházi része (B) nagyobb ellenállás nélkül zajlott le, mint ez Pop Csicsó István felszólalásából és Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter válaszából (mindkét beszéd 1913. jún. 14-én hangzott el) kitűnik. A törvényjavaslat szövege (A/1. sz. irat) máj. 5-én jelent meg az Irományokban, a törvényjavaslatot a következő napon nyújtotta be Jankovich kultuszminiszter (1913. máj. 6. vö. Képv. Napló, 1910–15, XIX. 11. l.), szinte egyidejűleg a Pop Cs. István, Vajda Sándor és Serbán Miklós román nemzetiségi képviselők mentelmi joguk megsértését közlő távirati bejelentésével, melyet Tisza István házelnöki minőségében hozott a Ház tudomására. (L. Képv. Napló, 1910–15, XIX. 7. l.) A kormányzat és az országgyűlési többség – a kérdésben nem volt véleménykülönbség kormány és ellenzék között – véleményét, a törvényjavaslat indokolásán (A/2. sz. irat) és a közoktatásügyi bizottság máj. 29-i jelentésén kívül (A 12. sz. irat mell.) az egykorú sajtóhangok is tükrözik. Ezek sorából kiemelkedik Bonkáló Sándornak, az új egyházmegye szertartási nyelve, és területi beosztása védelmében a *Magyar Figyelőben* írt cikke. (A hajdúdorogi püspökség és a románok – Magyar Figyelő 1913. II. köt. 220–222. l.) – A szemben álló felek kiegyenlíthetetlen elvi és gyakorlati ellentéte ez alkalommal – a nemzetiségi publicisztikán kívül – a törvényjavaslat főrendiházi vitájában mutatkozott meg (C). – Az elmondottakkal egyidőben, illetőleg – mint jeleztük – már korábban is, egyre szélesebb körben zajlik a romániai sajtóban és a politikai publicisztikában a kérdés körüli vita. (Vö. Iorga Nicolae: L' évêché de Hajdúdorogh et les droits de l'Église roumaine unie de Hongrie, Buc. 1915, Liga Culturală 26 p. – ill. Encore une fois l' évêché de Hajdúdorogh et les droits des Roumains. Buc. 1914, Stetea, 15, 5 l.)

² Az Irományokban közölt Szöveg eredeti címe: *Törvényjavaslat a hajdúdorogi görög katolikus püspökségről*. – A törvényjavaslat alapján elfogadott törvénycikk címe és lelőhelye: 1913:XXXV. tc. *A hajdúdorogi görög katolikus püspökségről*. – M. Törvénytár 1913. évi törv. 399–400. l.

1913 máj. 5

*A hajdúdorogi görög katolikus püspökségről szóló törvényjavaslat indokolása*¹
Képv. Ir., 1910–15, XXVI. 399–400. l.

Egy új görög katolikus püspökség létesítése a görög szertartású magyarságnak régi szükséglete volt.

Az 1900. évi népszámlálás az egész ország területén 246.628 görög katolikus vallású magyart talált. Ezen görög katolikus magyar anyanyelvűek közül 168.756 a munkácsi és eperjesi rutén szertartású görög katolikus püspökök joghatósága alatt állván, az ó-orosz liturgikus nyelvű istentiszteletekben volt kénytelen részt venni; 70.597 görög katolikus vallású magyar anyanyelvűre pedig, akik a balásfalvi görög katolikus érsek, [a] nagyváradai és [a] szamosújvári görög katolikus püspökök joghatóságaihoz tartoztak, a román liturgikus nyelv volt a kötelező. E nagyszámú görög katolikus magyarság egyre jobban sérelmesnek érezte az ó-orosz, illetőleg a román liturgikus nyelv használatát, mivel ezen liturgikus nyelvek miatt nem magyarnak, hanem rutén vagy román nemzetiségűnek tartotta a közvélemény. Ilyen körülmények között a görög katolikus magyarság mindinkább elidegenedett istentiszteleteitől, és oly helyzetbe jutott, hogy lelki szükségletei a saját görög katolikus ritusa szerint kielégítésre nem találtak.

A görög katolikus magyarság e hitéleti bajának orvoslását egy új görög katolikus egyházmegye felállítása által többször sürgették a törvényhozás előtt elhangzott felszólalások.

A nehézségek azonban, melyek ezen kíváncsi megvalósulása elé gördültek, csak akkor váltak elháríthatókká, midőn a kormány az ó-görög nyelvnek, mint az új egyházmegyében használandó liturgikus nyelvnek alapjára helyezkedve kezdte meg a tárgyalásokat az Apostoli Szentszékkal. Az ó-görög nyelvnek mint holt nyelvnek éppen úgy nincs nemzeti jellege, mint nincs a latinnak, és liturgikus nyelv gyanánt való használata megszüntetvén a görög katolikus magyarság eddigi nemzeti sérelmét, teljesen alkalmas arra, hogy a görög katolikus vallás gyakorlását a görög katolikus magyarságnál ismét kedveltté, elevenebbé tegye.

Az Apostoli Szentszék az ó-görög nyelvnek liturgikus ténykedésében való használatához hozzájárulván, Ő császári és apostoli királyi Felsége hivatali elődöm javaslatára 1912. évi május hó 6-án kelt legfelsőbb elhatározásával a hajdúdorogi görög katolikus egyházmegyet felállította.

Az Apostoli Szentszék az egyházmegye felállítására nézve a Christi Fideles kezdetű bullát szintén kibocsátotta.

Ennélfogva az új görög katolikus püspökség kánonjogilag és közjogilag létesített.

Az új egyházmegye 190.097 görög katolikus hívőt számláló 162 plébániából áll, amelyek az esztergomi érsekségből, a gyulafehérvári-fogarasi görög katolikus érsekségből s a munkácsi, eperjesi, nagyváradai és szamosújvári görög katolikus püspökségekből hasítottak ki.

Hogy ezen új egyházmegye mindenkor püspöke a többi felekezetek egyháznagyjaihoz hasonlóan hivatala nemzeti jelentőségének és méltóságának megfelelően a főrendiházban helyet foglalhasson, az 1885. évi VII. törvénycikk 7. §-a értelmében a törvényhozás külön intézkedése szükséges.

Budapest, 1913. évi május hó 5-én.

Jankovich Béla sk.
m. kir. vallás- és közoktatásügyi
miniszter

¹ Az Irományokban közölt eredeti szöveg címe: *Indokolás „a hajdúdorogi görög katolikus püspökségről” szóló törvényjavaslathoz.* – A hajdúdorogi görög katolikus püspökségről szóló törvénycikket 1913. júl. 29-én szentesítették, a törvény szövege 1913. aug. 7-én jelent meg az Orsz. Törvénytarban.

Melléklet:

1913 máj. 29

*A közoktatásügyi bizottság jelentése a beterjesztett törvényjavaslat tárgyában*¹
Képv. Ir., 1910–15, XXVI. 577. l.

A bizottság egész terjedelmében magáévá teszi a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak ezen új püspökség becikkelyezését kísérő indoklását, és hazafias lelkesedéssel fogadja az Apostoli Király Ő Felségének azon bölcs intézkedését, mellyel a római Szentszék kedvező döntését kieroszakolni méltóztatott ezen görög katolikus magyar püspökség felállításához.

Körülbelül 200 ezer magyar görög katolikus vallású egyénnek régi vágya nyert ezen intézkedéssel megvalósulást, akik hálatelt szívvel fogják vallásos életténykedéseikben és hazafias munkásságukban megerősödve és megizmosodva egyházuk és magyar hazánk igaz javát szolgálni.

Ezeknek nyomatékos hangsúlyozása után a bizottság kimondja, hogy miután az 1885. évi VII. törvénycikk² 7. §-a világosan elrendeli, miszerint: „Ha bármikor újabb méltóságok vagy hivatalok létesíttetnek, vagy bármelyik a 4. §-ban említett hitfelekezet kebelében újabb püspökségek, illetőleg egyházkerületek szerveztetnének, az így keletkezett méltóságok vagy hivatalok csak az esetben adhatnak a főrendiházi tagságra jogot, ha azt a törvényhozás világosan elrendeli”, ennek folytán, hogy a hajdúdorogi görög katolikus püspök főrendiházi tagsága törvényszerűleg biztosíttassék, a hivatkozott törvényjavaslat a képviselőháznak tárgyalás és elfogadás végett tisztelettel bemutatatik.

Budapest, 1913. évi május hó 29-én.

Mártonffy Márton s.k.

a közoktatásügyi bizottság előadója

Zsilinszky Mihály s.k.

a közoktatásügyi bizottság elnöke

B**1913 jún. 14**

Pop Cs. István román nemzetiségi képviselő felszólalása és Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter válasza a hajdúdorogi gör. kat. püspökségről szóló törvényjavaslat képviselőházi általános vitájában

Képv. Napló, 1910–15, XIX. 106–113. l.

T. Képviselőház! Múlt évben a vallás- és közoktatásügyi tárca költségvetésének tárgyalásánál felszólaltam ezen tárgynál, de kötelességemnek tartom most is felszólalni, midőn a hajdúdorogi görög katolikus egyházmegye törvénybe szándékoltatik iktattatni Ő Felsége elhatározása és a pápai bulla alapján.

Parancsolja nekem ezt a felszólalást a tárgy nagy fontossága és azon körülmény, hogy amilyen egyszerűnek látszik ezen törvényjavaslat, éppoly mélyre ható kihatásai vannak, és éppoly nagy érdekeket érint, amelyek évszázados harcok eredményei, és ez eredmények törvénybe is lettek iktatva. Ezen törvényjavaslat alapján megdönti az 1868: XXXIX. t.-cikket¹, mert a fogarasi és gyulafehérvári metropoliához tartozó egyházmegyék territoriális integritását mélyen megsérti.

...Fontos, évszázadok harcaiból kifejlődött jogokat érint ez a törvényjavaslat. A románság, amely nemcsak a szerzett jogokra, hanem szerződésekre is támaszkodott, a legnagyobb megdöbbenéssel vette ezt a hírt, hogy püspökeink és érsekeink megkérdőjelezése nélkül Hajdú-Dorogon

¹ Az Irományokban közölt eredeti szöveg címe: *A közoktatásügyi bizottság jelentése a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr által „a hajdúdorogi gör. kat. magyar püspökségről” szóló és a Ház elé terjesztett törvényjavaslatra vonatkozólag.*

² „A főrendiház szervezetének módosításáról” (I. M. Törvénytár 1884–1886. évi törvénycikkek, 187–195. l.)

¹ Ez biztosította a gyulafehérvári és fogarasi püspökség függetlenségét (vö. Iratok, II. 592. l.). 1868: XXXIX. tc. A gyulafehérvári görög katolikus érsekség s a lugosi és szamosújvári görög katolikus püspökségek iránt. – Mo-i Törv. és Rend. Tára, Pest 1868. 641. l.

egyházmegye fog felállítani, ami több mint 70 ezer léleknek, akik eddig a román provinciához tartoztak, elszakítását fogja maga után vonni. Es nagyon természetes, hogy már csupán a hír is óriási megdöbbenést keltett az összes románok között, s 1912 május havában az ún. „Christi fideles Graeci” című bulla kiadása előtt egy nagy kongresszust tartottunk Gyulafehérvárott a kormány engedélyezésével.²

Ez alkalommal több mint 15 ezer kongresszusi tag, akik különösen az érdekelt községekből jelentek meg, tiltakozott ezen egyházmegye felállítása ellen, s egy 50 tagú bizottságot választottak azon misszióval, hogy jelenjenek meg az érsek előtt memorandummal, és kérjék, hogy járjon el, miszerint ezen bulla ki ne bocsáttassék, vagy ha kibocsáttatik, ez csakis [a] szerzett jogok sérelme nélkül történjék...

A „Christi fideles Graeci” kezdetű egyházi bulla mégis megjelent, a Szentszék hozzájárult a gör. kat. magyar egyházmegye felállításához és az ó-görög liturgikus nyelv bevezetéséhez. A törvényjavaslat indoklása viszont helytelenül jár el, amikor nagy tömegű román gör. kat. hívót csatol a felállítandó új egyházmegyéhez. S hogy mennyire birtokon belül érzik magukat az illetékesek, a felállítandó új egyházmegye püspökhelyettese máris kiadott egy rendeletet, miszerint az egyházmegyéhez tartozó községekben mindenféle érintkezés és előadás, oktatás és felterjesztés nyelve kizárólag a magyar.

...Aki ismeri az 1868-iki törvényt, az 1907-iki úgynevezett Apponyi-féle törvényt³, tudja, hogy ez nem tartozik a hajdúdorogi püspökség hatáskörébe, mert a tannyelvet, az előadási nyelvet az iskolafenntartó, vagy amint sok helyen a felekezetre nézve a törvény kijelenti, az egyházközség határozza meg, mert ez az iskolafenntartó...

T. képviselőház! Nem akarom tovább untatni a t. képviselőházat ezen kérdés bővebb fejtegetésével. Azt hiszem, talán sikerült meggyőzőnöm a t. Házat, és bátor vagyok azt állítani, talán objektíve tényekkel és bizonyítékokkal, hogy ez a helyzet tűrhetetlen, ezt a helyzetet szanálni kell és pedig minél előbb, hogy annál kevésbé mérgesedhessék el. Megvan az alap. A mélyen tisztelt kormány megígérte hajlandóságát a békés állapotok helyreállítására; a t. miniszterelnök úr⁴ már mutatott beszédében erre hajlandóságot. Lássuk a tényeket; ezek beszéljenek inkább, mint a fényes beszédek; akkor csakugyan beállhat talán az az állapot, hogy közösen működjunk közre, és nagy célokat közös akarattal érhessünk el.

En belőlem ezt a beszédet éppen az a körülmény váltotta ki, mert nagy veszedelmet látok abban, hogy ha ez nem orvosoltatnék; ismerem a viszonyokat, és aki ismeri a szatmármegyei viszonyokat, az tudja, hogy a föld kerekégén olyan vallásos nép mint az, nincsen, és ha kizöklentik az eddigi gyakorlatból és eddigi szokásaiból, Isten tudja mire képes.

Azt hiszem befejezhetem beszédemet. Az előadott indokokból talán meggyőződhetek róla, hogy nem lehetek abban a kellemes helyzetben, hogy én is örvendjek ennek a törvényjavaslatnak. A törvényjavaslatot nem fogadhatom el, ily szanálás nélkül azt végzetesnek tartom.

Elnök: Kíván még valaki szólni?

Ha szólni senki sem kíván, a vitát bezárom.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr kíván szólni.

Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter⁵: (Halljuk! Halljuk!) T. képviselőház! Amint már a t. előadó úr is hangsúlyozta volt beszédében, ezen törvény tulajdonképpen csak az új püspöknek a főrendiházban való részvételét biztosítja. Az egyházmegyének felállítása szintén nem tartozik a törvényhozás hatáskörébe, miután az tisztán hitéletre vonatkozó ügy. Az egyházmegye felállításánál kizárólag egyházi tekintetek voltak irányadók, s csak megnyugvásunkra szolgált az, hogy sikerült hivatali elődömnök [é. gr. Zichy Jánosnak] ezen egyházmegye felállítása által az egyházi főhatóságok jogainak fönntartása mellett a korona mint főkegyúrnak jogait is kellőleg biztosítani és érvényre juttatni.

Statisztikai adatokat idéz annak bizonyítására, hogy a hajdúdorogi görög szertartású („magyar”) gör. kat. püspökség felállítása – Pop Cs. István érvelésével szemben – nem okoz nemzetiségi sérelmet. Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint az új egyházmegye 215.498 görög katolikusa közül 183.575 magyar

² L. 110/B. sz. iratot.

³ Értsd: 1868:XLIV. és 1907:XXVII. tc.

⁴ Értsd: Tisza István. – L. 1913. jún. 12-i képviselőházi bemutatkozó beszéde nemzetiségi vonatkozásait és a program-nyilatkozat feletti vitát.

⁵ 1910-től az ipolysági kerület munkapárti képviselője, a képviselőház alelnöke, 1913-ban miniszterséget megelőzően uo. államtitkár; sokoldalúan képzett közigazdász; nemzetiségi kérdésekben méltányos magatartású.

anyanyelvű, azaz az itteni görög katolikusok 85,2 százaléka. A 31.923 nem magyar anyanyelvű görög katolikus közül 24.097 tud magyarul. Összesen tehát csak 7826 olyan nem magyar görög katolikus lesz az új egyházmegyében, aki egyáltalában nem beszél magyarul.

...A felállítás [é. az új egyházmegye kialakítása] tényleg kizárólag a statisztikai adatok alapján történt.⁶

Amennyiben azonban tényleg fordultak volna elő sérelmek, és figyelmünket ezekre felhívnák, a magam részéről bármikor kész vagyok ezt az illetékes tényezőknek újabb megfontolásra ajánlani, és nagyon örülnék, ha sikerülne ezt a kérdést is közmegnyugvásra megoldani. (*Élénk helyeslés.*)

Kérem a t. Házat, méltóztassék a törvényjavaslatot változatlanul elfogadni. (*Élénk helyeslés.*)

Elnök: Az előadó úr kíván szólni?

Mártonffy Márton előadó: Nem!

Elnök: Akkor a tanácskozást befejezettnek nyilvánítom. Következik a határozathozatal.

Felteszem a kérdést: elfogadja-e a Ház a hajdúdorogi görög katolikus püspökségről szóló törvényjavaslatot általánosságban a részletes tárgyalás alapjául, igen vagy nem? (*Igen!*) A Ház a törvényjavaslatot általánosságban elfogadja.

C

1913 jún. 20

A „hajdúdorogi gör. kat. magyar püspökség” felállításáról szóló törvényjavaslat főrendiházi vitája Szabó Jenő munkapárti főrendiházi tag, Várady Lipót Árpád győri róm. kat. püspök, Hosszú Vazul lugosi román gör. kat. püspök, Csernoch János esztergomi érsek, hercegprímás, Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter, valamint gr. Tisza István miniszterelnök felszólalása a hajdúdorogi gör. kat. püspökségről szóló törvényjavaslat főrendiházi tárgyalásakor¹

Főrend. Napló, 1910–15, III. 34–36. l.

Elnök: ...Következik a hajdúdorogi görög katolikus püspökségről szóló törvényjavaslat. Kérem a bizottsági jelentés felolvasását.

Csekonics Sándor gr. jegyző: (olvassa a bizottsági jelentést.)

Radvánszky Albert br. jegyző: Szabó Jenő!

Szabó Jenő²: Nagyméltóságú elnök úr! Méltóságos főrendek! Szándékomban volt tüzetes jogtörténeti kifejtéssel kimutatni és igazolni, hogy a hazai görög katolikus egyházban a különböző anyanyelvű görög katolikusok között ösidőktől fogva egész a mai napig a teljes hit- és szertartási egység és elvileg az egyháznyelvi téren is a teljes reciprocitás állott fenn és áll fenn. Csak mint az egyháznyelvi türelmességnek egy lélekemelő példáját vagyok bátor itt kiemelni azt, hogy pl. a munkácsi egyházmegyében egészen 1885-ig, ti. a szamosújvári egyházmegye kihasításáig, amidőn ti. az egyházmegyének joghatósága alatt számos román egyházközség állott, az ungvári katedrális templomban rendszerint románul is miséztek.

Hasonló egyháznyelvi türelmesség állott fenn az ó-szláv egyháznyelvvel szemben is a balázsfalvi érsekség alá tartozó egyházközségekben, tudniillik az ún., szám szerint mintegy húszra rúgott, rutén parókiákon, amelyekre nézve az ó-szláv nyelv volt a kötelező. Igaz ugyan, hogy az idők folytán ezek egy részéből az ó-szláv nyelvet kiszorította a román nyelv, de ez nem egyháznyelvi türelmetlenségből történt, hanem csak azért, mert a hívők románok voltak, és ennél fogva az ó-szláv nyelvet nem volt okuk használni.

A szertartásos egység alól egyedül itt Budapesten csak néhány év óta áll fenn kivétel. Itt ti. a görög katolikus hívek egyháznyelvi különbség nélkül 1905-ig az illetékes római katolikus plébá-

⁶ L. a von. miniszterelnökségi pro domo-t és a Magyar Statisztikai Hivatal igazgatóságához intézendő (1913. ápr. 19-én kelt) átirat-fogalmazványt a püspökségre vonatkozó adatok 1910. évi népszámlálási adatokkal való kiegészítése tárgyában – ME 1915–XXV–2855 (143/2616–1913).

¹ A felszólalások idején a házelnökséget br. *Jósika* Samu látta el.

² Nyug. közlekedésügyi miniszteri tanácsos, a vasútügyek szakértője. 1898-ban megszervezte a „görög katolikus magyarok országos bizottságát”, és ennek nevében 1900-ban emlékiratot nyújtott át a Curiának a magyar szertartási nyelv engedélyezése érdekében. (Vö. még Iratok II. 625. l.)

niák alá tartoztak. Külön görög katolikus egyházközség nem volt. 1905-ben az itteni görög katolikus egyházközség erigáltatván, akkor az itteni görög katolikusok szintén minden egyháznyelvi különbség nélkül ezen új egyház plébániájának joghatósága alá kerültek. De kevés idő múlva különbség tétetett a rutén és [a] román rítus között, és a román rítusúak kikapcsoltattak és visszahelyeztettek az illetékes római katolikus plébániák alá.

Ez a visszahelyezés, amint jelezni voltam bátor, rítusbeli különbséggel okoltatott meg, de a valódi indok nem az volt, hogy az akkor még görög katolikus magyarság egyháznyelvi ügye törvényesen rendezve nem lévén, emiatt és a főváros mint kegyúr részéről történt nyelvi kikötések miatt, az egyháznyelvi reciprocitást betartani nem lehetett...

Most a hajdúdorogi püspökség létrehívásakor is csak meddő nemzetiségi vitát okoz az „egyháznyelvi reciprocitás”, és az új egyházmegyébe beosztott egyes egyházközségek revíziójának követelése.

Én mindenesetre kötelességemnek tartottam ezeket itt elmondani, nemcsak a görög katolikus hívek közti hittestvéri viszony és szeretet fennmaradása érdekében, hanem – és ezt hangsúlyoznom kell – a régi egyházmegyékben bentmaradt s a legújabb népszámlálás szerint, úgy tudom, több mint 120 ezer lélekszámot tevő magyar hittestvéreink érdekében is. A törvényhozás alapos tájékozása végett is szükségesnek láttam, ezen számadattal kiegészíteni a kultuszminiszter úr ő nagyméltósága által részint a képviselőházban, részint az illetékes bizottságban előterjesztett statisztikai anyagot, s én csak sajnálhatom, hogy mindezek a magyar hittestvéreink nem vonattak be az új egyházmegyébe, minthogy emiatt már a vidéken is több helyütt, pl. Krassóban és Aradon is, megnyilatkozott a nyugtalanság, amiről bizonyára már tudomása van a kultuszminiszter úr ő excellenciájának is.

Méltóságos főrendek! Az egyházi és nemzeti békének minden barátja csak őszintén sajnálhatja, hogy ezen minden jogos és méltányos igényt felölelő egyháznyelvi reciprocitás sürgetése helyett román hittestvéreink és mások is igazán gyűlöletes és izgató modorban tárgyalják a görög katolikusok magyar nyelvű csoportjára nézve megállapított ó-görög liturgiát, mintha csak azt akarnák nekünk szuggerálni, hogy térjünk vissza a s[k]izmához, mert hiszen, nem is szólva a keleti egyházban az oltáron levő avult, de a nép által még megértett nyelvről, íme a román nyelvnek, de nemcsak a román, hanem az arab nyelvnek, ennek a két élő nyelvnek is teret adott a római szentszék az oltáron, de magtagadta ezt a magyartól.

Nos hát, méltóságos főrendek, mi ezt a szuggerálást követni nem fogjuk, sőt határozottan visszautasítjuk, mert az ógörög liturgikus nyelv mellett máris megtaláltuk magyarságunkat, és teljes mértékben bízunk abban, hogy a római Szentszék nagy jóságából és bölcsességéből meg fogjuk találni lelki szükségünket is. Ha pedig megfontoljuk, hogy a magyar nemzet túlnyomó része a római katolikus egyházhoz tartozik, akkor nem is találunk semmi megszegyenítőt a magyar nyelv megtagadásában, és nem ismerhetjük ezt el sérelmesnek, amint sokan állítják, hogy sérelmes, a keleti egyházra nézve sem, mert hiszen már érintettem, és az általam érintett esetben, íme, a délszláv katolikusok egy részénél, igenis, létezik egy hasonló kivétel még a szigorúbb nyelvi fegyelem alatt álló nyugati egyházban is. Az ily kivételek nem döntenek meg a szabályt, hanem csak megerősítik.

Sajnálkozását fejezi ki, hogy a magyarországi román nemzetiségi politika nem járult hozzá ehhez a megoldáshoz, hogy *Pop Cs.* István 16 egyházközségről külön statisztikát csinált (s ezt be is mutatta az 1913. jún. 14-i ülés keretében) – mint azt a gör. kat. magyar egyházmegye mozgalom világi hangadója és szervezője kifejti –, „az ismeretes horvát recept szerint, hogy a románul beszélő magyar anyanyelvűeket egyszerűen románoknak számította és csak azokat ismerte el magyaroknak, de ezeket is elmagyarosodott oláhoknak [így!], akik egy szót sem tudnak oláhu”. Szükségesnek tartja hangsúlyozni, hogy a törvényjavaslat ad hoc indokolása „kifejezetten csakis a gör. kat. magyarság eddigi tarthatatlan helyzetének megvilágítására használta fel az eddigi nemzetiségi jellegű megkülönböztetést”. Ilyen megkülönböztetés azonban – a felszólaló szerint – az országgyűlés egyik házában sem hangzott el. Végül köszönetet mond a kultuszminiszternek, az uralkodónak, a pápának „a görög katolikus magyarság emancipációjának nagy tényéért”. – A törvényjavaslatot elfogadja. – Az utána felszólaló *Várady* Lipót Árpád győri püspök, később kalocsai érsek – mint mondotta – az ügynek ezt a fázisát, amelyet ezen törvényjavaslat benyújtása megjelöl, örömmel és a megnyugvás érzetével üdvözli, mert úgy véli, hogy a törvényjavaslatban kifejezett álláspont következtében egy régi törekvés nyert kielégítést. Szerinte a magyar görög katolikusok mozgalmának megvan a jogosultsága annál is inkább, mert a görög szertartású egyházak beléletében a liturgiájának sajátos szerkezeténél fogva a nemzeti szempontok erősen kidomborodnak. S ha ez így van egyfelől, nem lehet rossz néven venni másrésztől azt sem, hogy „ott [é. a görög katolikus egyházon belül] előállott egy magyarság, amely a maga kielégítését keresi”. A törvényjavaslatot elfogadásra ajánlja.

Radvánszky Albert br. jegyző: Hosszu Vazul püspök!

Hosszu Vazul püspök: Nagyméltóságú elnök úr! Méltóságos főrendek! Az előttem szólott mélyen t. püspöktársam örömmel és megnyugvással üdvözölte a szőnyegen levő törvényjavaslatot, mint amely egy régi küzdelemnek a határ- és bezáró pontja. Őszintén megvallom, én is úgy szerettem volna üdvözölni részemről és úgy is üdvözölném, ha lehetne a mai helyzetben, amelyről azonban remélem, hogy nem fog örökké így tartani, ahogy ma van; ismétlem, én is úgy üdvözölném, ha tehetném, de a lelkek mai állapota mellett és a mai helyzetben ezt nem tehetem.

Az a mód ugyanis, ahogy ezen püspökség felállítása végrehajtott, felzavarta a görög katolikusok nyugalma, és egészen őszintén mondom, méltóságos főrendek, hogy az elmúlt esztendő egyházunk történetében és a mi saját magánéletünkben, mint püspökök életében is a legmélyebb, a legszomorúbb nyomokat hagyta hátra, mert annyi küzdelmes, annyi gyötrelmes pillanatot kellett átélnünk a félelemben, hogy egyházunk, amely kétszáz és több évvel ezelőtt a magyarországi katolicizmus erősítésére alapított meg, tönkre fog menni az izgatások és izgalmak következtében, amelyek a püspökség felállításának módozatai következtében előállottak.

Szabó Jenő méltóságos főrendet nem kívánom fejtegetéseiben követni, mert felfogásom az, méltóságos főrendek, hogy ez a törvényjavaslat egyszerűen egy oly tény van hivatva regisztrálni, melyet két illetékes faktor, a pápa ő szentsége mint a katolikus egyház feje és az apostoli magyar király végzett, amihez nekik joguk volt; ezt a ténytet tehát egyszerűen regisztrálja ez a törvényjavaslat, úgy, amint annak idején regisztrálta és inartikulálta a szamosújvári és lugosi román görög katolikus egyházmegyék felállítását és a gyulafehérvári és fogarasi görög katolikus szertartású román provincia inartikulálását.

Így tehát tulajdonképpen felszólalásnak helye sem volna. Hiszen arról van szó, hogy az új püspök, mint a többi katolikus püspök, a főrendiházban szavazati jogot nyerjen, de e törvényjavaslatban sem az egyházmegye elhatárolásáról, sem a ritusról, sem a liturgikus nyelvről, sem egyébről nincs szó, egyszerűen arról van szó, ismétlem, hogy becikkelyezzünk egy ténytet, amelynél fogva apostoli királyunk, jogával élve, ő szentségével, a pápával mint a katolikus egyház fejével, ebben az országban, Mária országában, Magyarországon, egy új katolikus püspökséget létesített, és nekem nem is volna kifogásom ez ellen, nem is lehet, mert ez a jog nem engem illet, hanem az apostoli királyt és a pápa ő szentségét.

Ezért nem kívánom tehát fejtegetéseiben követni Szabó Jenő t. tagtársamat, mert ő itt ritusreciprocitásról beszél, beszél alritusokról, más intézményekről, amikhez, azt hiszem, sem neki, sem nekem jogunk nincs, mert ezek tisztán és kizárólag az apostoli Szentszék jogkörébe tartoznak.

Amiért mégis felszólal, az ennek az egyházmegyének az alapítási előzményeihez kapcsolódik. Az előzetes szervezés egyes mozzanatait ugyanis a nemzetiségi ellentétek kielezésével „mélyen feldúlták a görög katolikus magyarság békéjét”. Részletesen foglalkozik a magyar egyházmegye és a liturgiai mozgalom előzményeivel, Szabó Jenő és a vezetésével működő országos magyar görög katolikus bizottság munkájával. – Közli, hogy amikor 1911. nov. 9- és 10-én a magyar katolikus püspöki kar ezt a kérdés tárgyalta, román részről nem merült fel ellenvetés, „hogy a magyar görög katolikusok saját püspököt kapjanak, de azt kértük, hogy amennyiben ezen püspökségbe bekebelezni szándékoznak a mi provinciánkhoz tartozó egyházközségeket, ez iránt kéressék ki nyilatkozatunk és beleegyezésünk”... „A kérésünk csak az volt, hogy egyházközségünk integritása ne szenvedjen csorbát, hogy birtokállományunk maradjon sértetlen...” „Ismétlem – folytatja –, én a hibát ott találom az executiónál, hogy oly principium vétetett alapelvük az új püspökség keretében, amelyet elfogadni nem lehet, mert ismétlem, valamely nyelv beszélése, valamely nyelv tudása nem lehet egy nemzetiség kritériuma.” Annál kevésbé, hiszen ő úgy tudta, hogy 40–50 ezer magyar görög katolikusról van szó, s most kiderül, hogy egyszerre 250 ezren felül vannak. (Szabó Jenő közbeszól: 250 ezer volt akkor is.)

...És ezen ponthoz érve, mély tisztelettel és bizalommal fordulok a kultuszminiszter úrhoz és elsősorban a miniszterelnök úr őexcellenciájához. Őexcellenciája már többször tanújelét adta annak, hogy bármily nehéz kérdéshez fog hozzá, van bátorsága, van hozzá erélye, s hogy azt meg is tudja oldani.

Őexcellenciája többször kijelentette, hogy a román nemzetiségi kérdés megoldását az ország érdekében valónak, e haza létkérdésének tartja. Őexcellenciájának ezen rég vallott meggyőződése, azt hiszem, át fog hatolni az egész ország köztudatába, s ha eddig még nem hatolt volna át, a legutóbbi események, a Balkánon történtek, megtanítottak mindenkit arra, mennyire egymásra vagyunk utalva, és mennyire érdeke az országnak, hogy a román nép ebben a hazában kielégítve lássa a maga kulturális érdekeit, és nyugodtan, szeretetteljesen, karöltve halad a magyar egységes politikai nemzet összes fiaival, hasznosan működhessek, s tehesse értékessé magát országunkban

ügy, amint a múltban is történt, s amint történelmünk nagy alakjai a múltban is egyetértéssel, kart karba öltve védették hazánkat. Így kell ennek történnie a jövőben is.

A magyar politikai nemzet nagyságát és biztonságát én nem abban látom, hogy mindnyájan egy nyelvet beszéljünk. Szerintem az a lényeges, hogy érzésben legyünk egyek, és mindegy, ha különböző nyelven fogunk is beszélni, és nyugodtan fogjuk Istenünket imádni román nyelvünkkel, liturgiáinkkal, amint azt megtehetik magyar testvéreink is, a maguk szertartása szerint. Erre hasson a mélyen t. kormány és a miniszterelnök úr, és akkor igazán egy aere perennius emléket fog magának Magyarország történetében állítani, ha azt a célt szolgálja; s ezzel az intézkedéssel az ország nagyságát és biztonságát fogja növelni, erősíteni, s egyben hasznos szolgálatot tesz a dinasztíának, az egyháznak és a hazának egyaránt. Erre kérem ő excellenciáját.

Félretéve minden mellétekintetet, vizsgáltsa meg ő nagyméltósága ezt a dolgot. Adja vissza azokat a plébániákat, amelyek románoknak vallják magukat...

...Arra kérem ő excellenciáját és a kultuskormányt, hogy ilyen irányban oldják meg a kérdést.

Végül óhajtanám, hogy az én szerény szavaim úgy ítélessenek meg, amint azok igaz, érző szívből jöttek, amelynek egyedüli vágya az ország nyugalma, testvéries egyetértés és hazánknak boldogulása és felvirágzása. (*Helyeslés.*)

Elnök: Kíván még valaki szólni?

Csernoch János³ esztergomi érsek, hercegprímás: Nagyméltóságú elnök úr, méltóságos főrendek! Sérténém a szamosújvári püspök urat, ha azt mondanám, hogy előadása, ami a tárgynak történetét illeti, csak a legkisebb részben is eltért volna a valóságtól. Igenis úgy történt a dolog, amint ő előadta, és ha történt valamely tévedés az illető plébániák kijelölésében, ez a tévedés sem az akkor eljáró bizottságnak a rovására nem írható, sem pedig az ő mulasztásuknak be nem tudható.

Nem tudom, van-e tévedés. Az egész a statisztikai kimutatáson múlik, azon kimutatás pedig, amely előttünk feküdt akkor, midőn e fontos tárgyról tanácskoztunk, azokat a községeket jelölte meg mint magyar községeket, amelyek a „Christi fideles” című bullába belekerültek. Nekünk a priori annyival is inkább el kellett fogadnunk a statisztikai hivatal által készített kimutatás hitelességét, mert hiszen ez egy országos hivatal, amelyről mindenkinek fel kell tennie, és fel is tesszük, hogy teljes valósággal állítja össze a statisztikai kimutatásokat, és kimutatásai addig megállanak, és azokat el kell fogadni, míg az ellenkező teljes bizonyossággal kimutatva nincs.

Én azóta is érdeklődtem az ügy iránt; folytonos figyelemmel kísértem azt, és azóta két ellentétes statisztikai kimutatást láttam éppen azokra a vitás községekre vonatkozólag. Az egyik Szabó Jenő főrendiházi tag úr öméltóságának kezéből került ki; ez egészen másképpen mutatja ki a magyar nyelvű lakosság számarányát, mint az a másik, amely a román nemzetiségű politikusok kezéből került ki, és mind a kettő félig-meddig eltér attól a kimutatástól, amelyet az tett, és így okvetlenül szükséges volt, hogy onnan kiszakítsanak bizonyos paróchiákat, és ne maradjon – hogy a püspök úr szavaival éljek – sértetlenül és csonkítatlanul az ő provinciájuk.

Természetesen kellő tapintatossággal kellett volna tárgyalni e kérdést és a végrehajtás módozatait. Maga is elismeri, hogy a Szatmár megyei Kismajtényban például a püspöki vikárius „nem egészen úgy járt el... mint ahogy lehetett volna”. A vitát, miután a pápa már döntött, fölöslegesnek tartja. – A törvényjavaslatot „örömmel” elfogadja.

Elnök: Kíván valaki még általánosságban szólni a törvényjavaslatához? (*Nem!*) Ha szólni senki sem kíván, az általános vitát bezárom.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr kíván szólani.

Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter: Nagyméltóságú elnök úr! Méltóságos főrendek! Őszinte hálával tartozom a méltóságos főrendeknek, hogy kegyesek voltak a kérdést ily részletesen és oly jóakarattal tárgyalni, amint azt megtették. Elsősorban is őszinte hálával tartozom Szabó Jenő úr ő méltóságának, hogy szíves volt a dolog történelmi előzményeit kifejteni, amire nézve – és ezt mindenki elismeri – igen nagy munkásságot fejtett ki. Ezt kiegészítette Várady Lipót Árpád püspök úr ő méltósága, aki szíves volt az ügyet mint oly történelmi fejleményt feltüntetni, amely természetes folyománya az egyházi fejlődésnek, ami más alkalommal sem adott okot zavarra, és mindig békét eredményezett. (*Halljuk! Halljuk!*)

Ennek folytán bátor vagyok e történelmi távlatból tekinteni a dolgot, bízva abban, hogy

³ *Csernoch János* (1852–1927) esztergomi érsek, hercegprímás, a főrendiház tagja. Tisza Istvánnal szoros kapcsolatban állt.

ebben az esetben is a kedélyek teljesen meg fognak nyugodni, és hogy a jövőben egyik vagy másik anyanyelvű egyháztags sem fog az egyikkel vagy a másikkal szemben fegyvert kovácsolni, hanem közösen, az egyházmegyében és a közös vallásban meg fogják találni a felebaráti szeretet érzelmeit. *(Helyeslés.)* Annál inkább vagyok erről meggyőződve, mert éppen Hosszu Vazul püspök úr ő méltóságának minden szavából a hazafias törekvés világott ki, amennyiben ő ezt a dolgot teljes tárgyilagossággal a nemzet érdekében fejtette ki. Ezért igen köszönöm azt a felvilágosítást is, hogy éppen a görög katolikus püspökök voltak azok, akik a maguk részéről egyhangúan hozzájárultak ahhoz, hogy az egyházmegye felállítása javaslatba hozassék. *(Halljuk! Halljuk!)*...

Megismétli a hajdúdorogi egyházmegye görög katolikusaira vonatkozó, a vitában már felmerült, az 1910. évi népszámlálás alapján kiszámított adatokat, amihez hozzáfűzi, hogy az egyházmegyén kívül maradt anyanyelvű görög katolikusok száma közel 82 ezer, közelebből 81 896 fő. De elismeri Hosszu Vazul lugosi román gör. kat. püspök érvelését is, hogy „kizárólag statisztikai adatokra az ilyen dolgot alapítani nem lehet”.

...Ami Hosszu Vazul püspök úr ő méltóságának azt a megjegyzését illeti, hogy a hazafiság nemcsak a nyelvben, hanem más körülményekben is rejlik, ezt teljesen magamévá teszem, és magam is mindenkor abban a meggyőződésben voltam, hogy az anyanyelv csak egyik része a kultúránknak, amelyhez még együttélésünk, történelmi tradícióink, bizonyos anyagi érdekek s a hosszú történelmi együttes fejlődés is hozzájárulnak. Ez nem zárja ki azt, hogy a nem magyar anyanyelvűek a legjobb állampolgárok legyenek, s velük a legjobb egyetértésben éljünk *(Halljuk! Halljuk!)*, ez volt a meggyőződésem mindig, s amennyiben kultusz-tárcám keretében alkalmam lesz ezen a téren meggyőződésemet megvalósítani, arra fogok törekedni, hogy ezt az elvet mindig szem előtt tartsam. *(Helyeslés.)*

Hogy az új egyházmegye felállítása nem volt lehetséges anélkül, hogy egyes községek más egyházmegyéből is odacsatoltassanak, erre vonatkozólag a hercegprímás úr ő eminenciája volt szíves utalni. Magam is ugyanezt vagyok bátor kiemelni. Nem mulasztom tehát el újból megjegyezni, hogy amennyiben tényleg tévedések fordultak volna elő, és akár egyes magyar községek kimaradtak volna, vagy egyes román községek odacsatoltattak volna, a kormány nem fog elzárkózni az elől, hogy egyetértésben az illetékes közegekkel, oly megoldást találjon, mely minden érdeket egyaránt kielégít.

Ezt voltam bátor elmondani a tett megjegyzésekre, s kérem a méltóságos főrendeket, méltóztassanak a törvényjavaslatot részleteiben is elfogadni. *(Helyeslés.)*

Elnök: A miniszterelnök úr kíván szólni!

Tisza István gr. miniszterelnök: Nagyméltóságú elnök úr! Méltóságos főrendek! A dolog természeténél fogva t. barátomat, a kultuszminiszter urat illetve a feladat, hogy e törvényjavaslatnál, a hajdúdorogi püspökség felállítására vonatkozólag, az érdemleges kérdésekre a választ megadja. Én tisztán azon szempontból szólalok fel, mert nem szeretném, hogyha azzal a mintegy felhívással szemben, melyet a szamosújvári püspök ő méltósága hozzám intézett, hallgatásom félreértésekre adna alkalmat.

Ő méltósága megemlékezett arról az akcióról, melyet idestova két évtized óta folytatok a Magyarországon lakó románságnak a mai politikai viszonyokba való harmonikus beolvadása tekintetében és felszólított, hogy folytassam és igyekezzem sikerre vinni ezt az akciót. Én biztosíthatom ő méltóságát, hogy kevés ügy fekszik annyira szívemen, mint a hazában élő románok és a magyar nemzet közötti teljes harmónia elérésének nagy ügye, mert meg vagyok győződve arról, hogy ez a kérdés eminens nemzeti érdek a magyar nemzetre nézve, és legalábbis olyan fontos létérdeke nemcsak a hazában lakó románságnak, de a haza határain kívül élő független Romániának is, amellyel teljes szolidaritást látok a jövő nagy problémáival szemben, amely nagy problémákat csak akkor tudjuk sikerrel megoldani, ha kiküszöböljük azokat a félreértéseket, amelyek teljes harmonikus működésünknek útjában állanak. *(Helyeslés.)*

Biztosíthatom őméltóságát, hogy ebben a tekintetben az én komoly igyekezetemen nem fog múlni a dolog, és csak arra kérem, hogy azokat a hazafias érzelmeket, amelyeket egész életén át szóval és tettel kifejezésre juttatott, és azt a nagy befolyást, amelyet joggal szerzett magának hitsorsosai körében, használja fel ő is, használja fel egyáltalában a magas klérus, használja fel mindenki, akinek módjában áll irányító, vezető befolyást gyakorolni hitsorsosaira és fajrokonaira, s akkor meg vagyok győződve, hogy mindnyájunk vállvetett törekvésével – de csak így – el fogjuk a célt érni. *(Élénk helyeslés és éljenzés.)*

Elnök: Az általános vita be lévén zárva, következik a határozathozatal.

Kérdem, méltóztatnak-e a törvényjavaslatot általánosságban a részletes tárgyalás alapjául elfogadni, igen vagy nem? (*Igen!*)

A törvényjavaslatot általánosságban a részletes tárgyalás alapjául elfogadottnak jelentem ki. Következik a részletes tárgyalás. Kérem a cím és szakasz felolvasását.

Radvánszky Albert br. jegyző (olvassa a törvényjavaslat elmét és szakaszát, amelyek észrevétel nélkül elfogadottnak).

Elnök: A törvényjavaslat ekképp részleteiben is elfogadottnak, felkérem azokat, akik azt végszerkezetben elfogadják, méltóztassanak felállani. (*Megtörténik.*) A törvényjavaslatot a képviselőház szövegezése szerint végszerkezetben elfogadottnak jelentem ki, miről a képviselőház értesíttetni fog.

133

Iratok a horvát-szlavonországi rendkívüli állapot megszűnésével és az alkotmányosság helyreállításával kapcsolatban¹

A

1913 máj. 5–6

Josipovich Géza horvát-szlavon-dalmátországi miniszter bejelentése a minisztertanácsban a társországok „belügyi önkormányzata rendkívüli szükségletéről szóló törvényjavaslat” horvát-szlavon-dalmát országgyűlési tárgyalása ügyében teendő uralkodói felterjesztése tárgyában
MT 1913:7/77

A horvát-szlavon-dalmát miniszter úr előadja, hogy a kir. horvát-szlavon-dalmát országos kormány belügyi osztályfőnöke legfelsőbb helyre való terjesztés céljából eljuttatta hozzá hódolat teljes felterjesztését, melyben legfelsőbb felhatalmazást kér arra, hogy a Horvát-Szlavonországek belügyi önkormányzatának rendkívüli szükségletéről szóló törvényjavaslatot alkotmányos tárgyalás végett annak idején a horvát-szlavon-dalmát országgyűlés elé terjeszthesse.

A horvát-szlavon-dalmát miniszter úr kéri a minisztertanács hozzájárulását ahhoz, hogy ezen hódolat teljes felterjesztést legfelsőbb helyre terjeszthesse.

A minisztertanács a kért hozzájárulást megadja.

¹ A Lukács-kormány állandó és fokozódó, belső válságoktól (munkapárton belüli ellentétek, „választási panama-ügy” felmerülése stb.) kísért utolsó heteiben és az 1912. jún. 12-én az országgyűlés két házában bemutatkozó Tisza-kormány első hónapjaiban lassan, de feltarthatatlanul végbemegy Horvátországban a konszolidációs folyamat, létrejön a kormánzatnak a horvát-szerb koalícióval teremtett utolsó „horvát paktuma”. A konszolidálódás egyes szakaszai egyfelől a *Josipovich* horvát-szlavon miniszter által a társországi belügyi önkormányzat rendkívüli szükségletéről benyújtott törvényjavaslat (A) majd – Tisza kormányalakítása után – *Cuvaj* leváltása és a királyi biztosság megszüntetése, illetve másfelől a horvát-szlavon-dalmát minisztérium 1907. előtti jellegének visszaállítása, a vasúti pragmatika törvény horvát részről sérelmezett nyelvi rendelkezéseinek módosítása, végül a horvát szabor összehívása (D) voltak. – Nyilvánvaló, hogy a horvát-szerb koalícióval a szerb radikálisok „feje felett” megegyező Tisza nem jelentéktelen belpolitikai eredményt könyvelhetett el, még akkor is, ha ez az egyezmény, melyet államközi gazdasági viszonylatban „a horvát-szlavon pénzügyi egyezmény becikkelyezéséről szóló 1906. évi X. tc. hatályának meghosszabbításáról készült törvényjavaslat” (L. Képv. Ir. 1910–15, XXXV. 419. l.) is jelez, nem volt időtálló, s főképp nem volt őszinte egyezség a megállapodó felek között. Ezt az átmeneti kényszer egyezményt, melyet a világháborús szakaszon jórészt az emigrációba vonuló koalíciós politikusok borítanak fel végképp, mindkét fél részéről az a kényszerű belátás sugalmazta, hogy bármiféle, a konszolidálódás útját megnyitó egyezmény jobb a társországokban immár hosszú hónapok óta fennálló önkényuralomnál, a *Cuvaj*-féle királyi biztosság törvény- és alkotmányellenes uralmánál. – Fontos előzményként és kísérő jelenségként kell számontartanunk, hogy a bizalmas tárgyalásokon hónapokon át készülő egyezményt mind *Cuvajék*, mind a horvát-szerb koalíción kívül álló pártok, így a *horvát jogpárt* és a *szlovén néppárt* is meg akarták akadályozni. A horvát önállóság programjával porondra lépő két „trialista” párt az 1913 március végi *abbáziai kongresszus* után kiadott kommunikében Horvát-Szlavonországok önállósága, a horvátok és a szlovének egyesülése mellett foglalt állást. A két párt a kommuniké szellemében állítólag emlékiratot is szerkesztett, melyről a fővárosi sajtó tudni véli, hogy annak szövegét

B

1913 júl. 19

*Gr. Tisza István miniszterelnök minisztertanácsi előterjesztése Cuvaj Ede horvát-szlavon-dalmátországi bán felmentése és Skerlec Iván horvát-szlavonországi királyi biztossá való kinevezése tárgyában*¹

MT 1913:15/1

(Fogalmazvány)

A miniszterelnök úr előadja, hogy Cuvaj Ede, horvát-szlavon-dalmátországi bán és királyi biztos, még hivatali elődjéhez benyújtott beadványában, egészségi állapotára való tekintettel ezen állás alól való felmentését kérte.

Ferenc Ferdinándhoz juttatták el. Kifejezve ezzel azt a nézetüket, hogy a horvát és szlovén közvéleménynek e pártok politikáját valló része „az utolsó olyan nemzedék, mely a horvát kérdés megoldását a monarchia keretein belül akarja elérni”, s amelyben ekkor volt is némi igazság. (Vö. *Két politikai memorandum. A horvát jogpárt és a „magyarón” horvát képviselők emlékirata.* – Népszava 1913. ápr. 5; 81. sz.) – Az idézett cikkben jelzett másik emlékiratot Cuvaj környezetében készítették. A „magyaron horvát képviselők” emlékiratát a horvát kérdés újabb fejleményei váltották ki. Josipovich Géza horvát-szlavon-dalmátországi miniszter (a máj. 5–6-i minisztertanácson a horvát belügyi önkormányzati törvényjavaslat betérjesztője) március folyamán – a horvát-szerb koalíció hathatós közreműködésével – ideiglenes szabadságra küldte Cuvajt. Ez törvényellenes pozíciója visszaszerzése ügyében néhány hívével (Nikolić, Jović, Radičević Lőrinc) szintén emlékiratot szerkesztett. Ebben a Cuvaj-féle, minden közéleti háttérrel és támogatást nélkülöző, elenyésző számú politikai töredék arra kérte Lukács miniszterelnököt, hívja vissza kényszerszabadságáról, erősítse meg pozíciójában Cuvaj bánt és királyi biztost, és erősítse meg – a sajtócenzúra teljes fenntartása mellett – a kormánybiztosi intézményt. Nevezze ki belügyi osztályfőnöki poszton Cuvaj helyettesévé Nikolićot, akadályozza meg Josipovich miniszter további tárgyalásait a horvát-szerb koalícióval és főképp akadályozza meg ez utóbbi uralomra kerülését. A magát unionista pártnak tekintő érdekszövetség a horvát parasztpárt (Radićék) megnyerése és a horvátországi szociáldemokraták (kiáltványuk (C.) jól tükrözi álláspontjukat) visszaszorítása érdekében ígéretet tesz, hogy a jövőben foglalkozni fog az itteni agrárkérdésekkel. A Cuvaj-csoport emlékirata arról is említést tesz, hogy a továbbiakban oda akar hatni, miszerint a szerb radikálisokkal szövetségre (!?) lépjen – a koalíció és a jogpárt szétválásztása érdekében. Cuvaj és csoportja – az emlékirat tanúsága szerint – ezenkívül rendkívüli pénzügyi és katonai támogatást is kívánt, hogy a választásokat még Cuvaj királyi biztosi megbízatása időszakában „a lehető legnagyobb szigorral és nagy katonai segédlettel lefolytathassa”. – Tisza és a horvát-szerb koalíció paktuma mind a horvát jogpártnak és a szlovén néppártnak az abbáziai kongresszuson jelentkező „trialista” akcióegysége, mind a Cuvaj-féle további önkényuralmi tervezgetés útját berekesztette. Elejtve egyszersmind a még Lukács által kinevezett Josipovich horvát-szlavon-dalmát minisztert is, hogy – a kormányalakítás alkalmával – saját jelöltjét, a nem kevésbé konzervatív gr. Pejacsevich Tivadart ültesse a horvát-szlavon miniszteri székbe. A „horvát paktum” végképp visszaszorította az újabb súlyos reputáció-vesztéséget szenvedő radikálisokat, akik ettől kezdve a világháború végéig mellérendelt szerepet játszottak a magyarországi délszláv politikában. Ez magyarázza az iregi radikális képviselőjelöltnek a „horvát paktum” elleni kirohanását (1. Balić M. 1913. nov. 25-i programbeszéde Iregen a Tisza és a horvát-szerb koalíció között fennálló „horvát paktumról”: *Pakt hrvatsko-srpske koalicije sa grekom Tisom* – A horvát-szerb koalíció paktuma Tisza gróffal – Zastava, 1913. nov. 29; (regg. kiad.) 267. sz.), aki nyilván pártja álláspontjaként – kivált azt a „vadat” igyekezett a radikálisokról elhárítani, mintha az ő forradalmi magatartásuk és az 1868. évi horvát kiegyezési törvénnyel szemben tanúsított ellenállásuk okozta volna a horvátországi királyi biztosság felállítását. – De Tisza maga sem ismerte fel valójában a „horvát paktum” ideiglenes jellegét, amikor a kétségtelen kezdeti eredményt nov. 21-i képviselőházi beszédében a konszolidáció szilárd alapjának minősítette, és alaposan túlértékelte. A kormány tárgyalásai, a horvát-szerb koalíció taktikai hozzájárulása megbuktatták ugyan Cuvajt és elsöpörték az önkényuralmi kormánybiztosságot, de korántsem tették szabaddá – mint Tisza mondotta – a horvát nemzet előtt az utat, és nem is nyitották meg számára „az alkotmányos élet sorompóit”. A horvát közvélemény ekkor már véglegesen leszámolt az unionista politika minden válfajával, s nem vállalkozott a „trialista” elképzelések követésére sem. Az új társországi kormányzatnak: gr. Pejacsevich Tivadar horvát-szlavon miniszternek és br. Skerlec Iván horvát bánnak és (nov. 30-ig) ideiglenes királyi biztosnak nem sikerült megnyernie a vezető horvátországi pártok egyikét sem. Ezek új akcióegysége a délszláv egységmozgalom körül alakul majd ki az elkövetkező években. Ez pedig Pribičević Szvetozár és a horvátországi szerb önálló párt előtérbe lépését jelenti a horvátországi politikában.

¹ Tisza minisztertanácsi bejelentésének végrehajtása aránylag hosszú időt vett igénybe. Br. Jósika Samu, a főrendiház házelnöki tisztjét ellátó alelnöke például – az uralkodó 1913. júl. 21-én kelt elhatározására hivatkozva – csak az év okt. 8-án jelenti be – végső állomásként – a főrendiházban Pejacsevich és Skerlec kinevezését. (Főrend. Napló, 1910–15, III. 76. l.)

Miután nevezettnek ezen, előadó miniszterelnök úr előtt is ismételt szorgalmazott kérését, indokainál fogva méltányolnia kell: a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy Cuvaj Edének horvát-szlavon-dalmátországi báni és királyi biztosi állása alól legkegyelmesebb felmentését és részére ez alkalomból hű és buzgó szolgálata elismeréséül a magyar bárói méltóság díjmentes legkegyelmesebb adományozását hozhassa legfelsőbb helyen javaslatba.

Ez alkalommal egyúttal megjegyzi, hogy horvát-szlavonországi mérvadó politikai körökkel való értekezések során azt a meggyőződést nyerte, hogy Horvát–Szlavonországokban a királyi biztosság egyelőre még fenntartandó.

Mindazonáltal a kormány kötelességének ismeri, hogy a normális állapotok mielőbbi helyreállításának előfeltételeit minden rendelkezésre álló eszközzel megteremteni igyekezzen, és az illető körökkel való érintkezés nyomán azt a reményt táplálja, hogy ezen annyira kívánatos cél elérésére irányuló, megfelelően bevezetett akció aránylag nem hosszú idő alatt némi kilátást nyújthat a sikerre.

Ennélfogva a horvát-szlavonországi közhangulat megnyugtató és a kibontakozási folyamat előmozdítása érdekében kívánatosnak látszik, hogy az újonnan kinevezendő királyi biztoshoz intézendő legmagasabb királyi kéziratban határozottan kifejezésre jusson az, hogy az újonnan kinevezendő királyi biztos feladatát az fogja képezni, hogy a normális állapotoknak Horvát–Szlavonországokban oly annyira kívánatos mielőbbi helyreállítását készítse elő, és erre vonatkozó javaslatait legmagasabb helyen terjessze elő.

Amidőn előadó miniszterelnök úr ezen legmagasabb kézirat tervezetét bemutatja, egyúttal a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy báró Skerlecz Iván miniszteri tanácsost tisztviselői jellegének fenntartása mellett, a horvát-szlavon-dalmátországi bán részére rendszeresített összes illetményekkel és a bánt megillető nyugdíjigénnyel Horvát–Szlavonországokba királyi biztossá leendő legkegyelmesebb kinevezésre és részére ez alkalomból a belső titkos tanácsosi méltóság díjmentes legkegyelmesebb adományozását hozhassa legfelsőbb helyen javaslatba.

A minisztertanács ezen előterjesztéshez hozzájárul.

C

1913 dec. 6

*A horvát-szlavonországi szociáldemokrata párt főbizottságának felhívása a társországok népéhez*¹

Horvátország és Szlavonia dolgozó népéhez!

November 30-án végleg megszűnt az önkényuralom Horvátországban, és kiirták a horvát szabor választásait. A választókat felszólították, hogy az urnák előtt döntsenek arról, kit ajánldékoznak meg bizalmukkal, hogy az országgyűlésen képviselje őket. A horvátországi önkényuralom súlyos csapást mért a nép jogaira és szabadságára. Bebizonyosodott [azonban], hogy a nép nem játékszer a hatalmon levők kezén, amellyel kényük-kedvük szerint bánhatnak, és amelynek törvényben biztosított jogait lábbal tiporhatják. Bebizonyosodott, hogy nem olyan országban élünk, ahol tiszteletben tartanak a politikai erkölcsöt, és ahol a legegységesebb tekintettel lennének arra, hogy végképp ne lepleződjék le ez a rendszer, amely a néptömegek felett uralkodik és azokat kormányozza. Húsz hónapon át nehezedett ránk a brutális és kíméletlen önkényuralom nyomása, amely valósággal nevetséges módon provokált és zaklatott bennünket. S vajon miért? Azért, hogy a választók, még ha az elnyomás súlya alatt is, a nép megbízottainak ismerjék el a politikai konclesők kis csoportját, akiket mintegy bizalmával ajándékoz meg a nép. De most már ennek is vége. Az önkényuralmat, legalábbis annak erőszakos és leleplezett formáját elhárították, és nálunk is visszaállították az alkotmányt, és a választókat választóhelyeikre szólították, hogy szabadon és háborítatlanul adják le szavazatukat bármely jelöltre.

Dolgozó népünk!

Vajon a te számodra is felvirradt-e az alkotmányosság ideje? Nem, [bizony] még nem. A széles néprétegeknek nem lesz módjukban, hogy az urnák előtt szabadon megnyilatkozzanak. Őket meg sem kérdezik, mintha nem is az ő bőrükről lenne szó. [Pedig] a legszélesebb rétegek tartják

¹ A közlemény eredeti címe és leőhelye: *Radnom narodu Hrvatske i Slavonije* – Horvátország és Szlavonia dolgozó népéhez. – Sloboda 1913. dec. 6; 49. sz.

fenn az államot nemcsak fáradságos és keserves munkájukkal, de az állami, községi és egyéb adók legnagyobb részét is ők viselik nyomorúságos, kicsiny keresetükből. Az elmúlt balkáni háború, az Európában tartott nagyszámú értekezlet időszakában, amelyeken annyiszor üztek emberi főkre menő játékot, a széles néptömegeket annak a veszélynek tették ki, hogy bármely pillanatban a félelmetes modern harciesszközök elé vetik őket, hogy vérükkel öntözzék a hegysek mély szorosait és szakadékait, testükkel borítsák a termő és megművelt síkságokat. Az elmúlt háborús veszély ideje alatt a nép fiainak százezreit mozgósították és az országhatárookra állították, hónapokon át megfosztották keresetüktől, családjaik pedig irgalmatlan nyomorba, inségbe és nélkülözésbe jutottak. Ezrek és ezrek vesztették el megélhetésüket, és kerültek koldusbotra. Ezrek vannak ma is kitéve az éhségnek, a munkanélküliségnek, a betegségeknek és a hidegnek. Mindezzel kapcsolatban pedig még súlyosabban garázdálkodott minálunk a súlyos gazdasági válság, amely a magyarországi, horvátországi, ausztriai, boszniai és hercegovinai uralkodó osztályok és klikkek vám- és kereskedelmi politikája következtében csak fokozódott. S most dolgozó népünk, mit szólna te mindehhez? Vajon elégedett vagy-e, és egyetértés-e ezzel? Senki sem kérdezi ezt tőled, mert senki sincs tekintettel panaszaidra és bajaidra. *Ezért önmagad gondoskodj arról, hogy hangodat meghallják, hogy megtudják, elégedetlen vagy, és nem tőröd tovább ezt az eljárást!*

Választóink!

Egyedül csak néktek van jogotok annak kimondására, vajon elégedettek vagytok-e ezzel a politikával. Miután pedig kétségkívül elégedetlenek vagytok, szükséges, hogy ezt az urnák előtt tettekkel is bebizonyítsátok azzal, hogy a hatalmon levők káros politikája elleni tiltakozás jelül a szociáldemokrácia jelöltjeire szavaztok.

Minden szavazat, amelyet a szociáldemokrata jelöltek kapnak, azt jelenti, hogy hangot adunk [jelszavainknak]: *Le az önkényuralommal! Le a militarizmussal! Le a munkástömegek jogfosztottságával! Éljen a politikai egyenjogúság!*

De nemcsak erről van szó! A szociáldemokrácia jelöltjei olyan programmal jönnek közéték, amely program megvalósítása *a munkásosztály teljes gazdasági és politikai felszabadulását jelenti.* A szociáldemokrácia nem az a párt, mely apró politikai üzelmekkel és fortélyokkal foglalkozik. A szociáldemokrácia programja és az egész társadalmi helyzet alapjaiban való megváltoztatását célzó munkája egyes-egyedül az, mely a dolgozó nép érdekeit kielégítheti. Nem feladatunk, hogy ebben a kiáltványban felsoroljunk minden szocialista követelést, a küszöbön álló választási küzdelmek előestéjén csupán egyes, legsürgősebb programpontjainkat óhajtjuk kiemelni, amelyeket minden párt képviselőjének mint legsürgősebb és halaszthatatlanul szükséges reformot ki kellene emelnie. Így például a közeledő parlamenti ülés legürgősebb feladata elsősorban a választójogi reform keresztülvitele, és pedig *az általános, egyenlő és titkos választójog alapján.* Tomašić választási reformját a kormány és az országgyűlés egyaránt ideiglenesnek mondotta. A király 1906. évi trónbeszédében nekünk is megígérte az általános választójog bevezetését, amint ezt Magyarországon is behozták. A királyt és a kormányt tehát adott szavuk köti, hogy népünknek megadják az általános választójogot, és minden polgári párt választási kiáltványában megígérte ennek a reformnak keresztülvitelét. A szociáldemokrata képviselők kötelessége és feladata az lesz, hogy állandóan ösztökéljék a kormányt és az országgyűlést a népnek adott szavuk beváltására, hogy az állam minden nagykorú polgárának megadják az állami életben való közreműködés jogát. A kormánybiztosság² és a bürokrata-feudális önkényuralom rendszere bizonyítja legjobban számunkra, hogy az alkotmány épületét alapjaitól kezdve kell kiépítenünk további reformok meghozatalával, különben csak silány kunyhó marad száz réssel, melyeken a reakció taktikafogásai egerutat vehetnek. Így például *az esküdtszékeknek a bírásokba való bevonása* egyike azoknak a mulhatatlanul szükséges biztosítékoknak, azokkal a szégyenletes igazságszolgáltatási botrányokkal szemben, melyekben az utóbbi időben közéletünk bővelkedett. Szabad polgárok bírásokban a polgárok felett, nem pedig függő helyzetben levő bírák és törtetők, és akkor bíróságaink nem lesznek többé színterei a visszaéléseknek és aljasságoknak. Alkotmányos életünk helyreállításához mulhatatlanul szükséges további biztosítók a közigazgatási gépezet önkényének korlátozása az állampolgárokkal szemben. Itt mindenekelett meg kell hozni *a személyi szabadság, a titkos választás és az otthon védelméről szóló törvényeket.* Az egészséges politikai fejlődés és élet biztosítása érde-

² Az eredeti szövegben: komisszáriátus.

kében meg kell javítani, illetőleg el kell háritani mindazon törvényeket, amelyek a *teljes gyülekezési, egyesülési, szólás- és sajtószabadságot gátolják*. Csakis ezeknek a legsürgősebb reformoknak bevezetése után lehet a többi, gazdasági, kulturális és társadalmi fejlődésünk szempontjából igen sürgős és fontos törvény megalkotására térni. Itt mindenekelőtt szükséges, hogy különös figyelmet fordítsanak a munkásság és a parasztság szükségleteire. Így munkásságunk alig várja már a *haladó szociális védő intézkedéseket* a betegségi, baleseti, munkanélküliségi, aggkori és rokkantsági munkásbiztosítás terén, a munkahely változtatással kapcsolatban, a biztosított maximális munkaidő és a vasárnapi munkaszünet terén. Száborunk szempontjából különösen fontosak azok a törvények, amelyek a *parasztság kiuzsorázása és kifosztása elleni védelmet szolgálják*. A parasztságot érintő törvényhozásunk még mindig feudális jellegű, ezért halaszthatatlanul szükséges a községi és az összes közigazgatási törvények oly irányú megváltoztatását célzó reformok behozatala, amelyek a *községek, járások és vármegyék teljes önkormányzatát* valóra váltják. Továbbá különösképp be kellene hozni a (paraszti) földhitelügyek rendezésére vonatkozólag modern törvényeket, az elavult vadászati törvény és a házközösségi törvény reformját, a községi adótörvényt, a mezei rendészetre vonatkozó törvény reformját, valamint a községi fogyasztási adóról, a gazdasági szakoktatás emeléséről és fejlesztéséről, a mintagazdaságok kialakításáról, a parasztgazdaságok előbbreviteléről stb. szóló törvényeket.

Nem kívánjuk folytatni ez irányú további felsorolásunkat, bár még igen sok és mindennapi életünkbe vágó kívánalmunk lenne. Ezért a szociáldemokrata párt képviselői működésüket a fentiekben megjelölt irányban fejtik ki, és mindenfajta államjogi vitát és okfejtést arra az időre halasztanak, amikor Magyarországon is győzött már a demokratizmus, és Magyarország népei között a *teljes egyenjogúság alapján* lehetséges lesz a *teljes és világos megegyezés*. A szociáldemokrácia

úgy látja, hogy a fent megjelölt irányban működve *teljes mértékben és engesztelhetetlen ellenzékben* kell maradnia nemcsak Tisza gróf oligarchikus kormányzatával szemben, hanem ennek zágrábi fiókkormányával szemben is. Ezek szerint pártunk továbbra is ellenzékben marad Skerlecz báró uralmával szemben, mégpedig nemcsak szociáldemokrata elvi okok következtében, hanem azért is, mert az a meggyőződésünk, hogy Skerlecz báró kormányzata minden erejével ellenzi a fentiekben vázolt program keresztülvitelét.

Választóink! Dolgozó népünk! Szociáldemokraták! Mindenki, aki népünknek a haladás és művelődés jegyében való egészséges és szabad fejlődését kívánja, az nemcsak a közelgő választási küzdelemben, hanem mindenkorai politikai megnyilatkozásával is őszintén és egyetértőleg támogassa majd a szociáldemokrata párt munkáját.¹ Elvárjuk tehát mindnyájuk minden téren megnyilvánuló és őszinte segítségét, hogy mielőbb behegesszük a húsz hónapos önkényuralom által okozott sajnó sebeinket.

Ezért a szociáldemokrata eszmék iránti odaadással szólítunk benneteket küzdelemre, jelszavunkkal: *Éljen a nemzetközi szociáldemokrácia!*

Zágráb, 1913. december 2.

A horvát-szlavonországi
szociáldemokrata párt
főbizottsága

¹ Ez a kölcsönös támogatás azonban csak a társországi párt keretében volt megfigyelhető. A magyarországi szociáldemokrata pártvezetőség ugyanakkor elhanyagolta és elejtette a budapesti horvát anarchista-szocialista csoportot, melyet a horvátországi önkényuralom kezdetén átmenetileg felkarolt, de amelynek forradalmi irányzatával akkor is szemben állott. Ez okozta, hogy a Budapesten megjelenő *Nova Borba* horvát politikai havi szemle – hosszabb kényszerszünetelés után – 1913 májusában kiadott utolsó számában gazdasági okokra hivatkozva bejelenti megszűnését. (*Zašto tako kašno?* – Miért ily későn? – Nova Borba 1913. máj. 1; 1. sz.)

D

1913 dec. 20

Gr. Pejacsevich Tivadar horvát–szlapon–dalmát miniszter előterjesztése a minisztertanácsban a horvát–szlapon országgyűlés egybehívása tárgyában¹

MT 1913:24/6

A horvát–szlapon–dalmát miniszter úr előterjesztést tesz a horvát–szlapon országgyűlés egybehívása iránt, s ez alkalomból bemutatja a Horvát–Szlavon és Dalmátországok bánjához intézendő legfelső királyi leirat tervezetét, mely szerint a horvát–szlapon országgyűlés folyó évi december hó 27-ére hivatnék egybe, valamint a horvát–szlapon országgyűléshez intézendő, megnyitó királyi leirat tervezetét, melyben felsoroltnak azok a törvényhozási munkák, amelyek az új országgyűlés által elintézendők lesznek.

Végül kéri a minisztertanács felhatalmazását arra, hogy a fentiek szerint szükséges lépéseket megtehesse.

A minisztertanács a kért felhatalmazást megadja.

134

Iratok az annektált tartományok „alkotmányos önkormányzata” bevezetését akadályozó helyi közigazgatási, közgazdasági és nyelvi problémák vizsgálatához¹

A

1913 jún. 2

Törvényjavaslat az uralkodó szuverén jogainak Bosznia és Hercegovinára való kiterjesztéséről, indokolással²

Képv. Ir., 1910–15, XXVIII. 286–289. l.

1. §

Az országgyűlés tudomásul veszi, hogy ő császári és apostoli királyi Felsége Boszniának és Hercegovinának alkotmányos autonómiát adandó, tekintettel azokra az ősi kötelekekre, melyek dicső elődeit a magyar trónon ezen országhoz fűzték, szuverén jogait ezen országokra kiterjeszti.

¹ Egy nappal a minisztertanácsi előterjesztés előtt *Hegedüs* Loránt mint szakbizottsági előadó betérjeszti a képviselőházban a „Magyarország és Horvát–Szlavonországok között létrejött pénzügyi egyezmény becikkelyezéséről szóló 1906. évi. X. tc. hatályának meghosszabbításáról” készült pénzügyminiszteri javaslatot. – A képviselőház a törvényjavaslatot elfogadta. (Képv. Napló, 1910–15, XX. 523–524. l.) – A javaslat előterjesztéséhez l. még a vonatkozó pénzügyi bizottsági jelentés (Képv. Ir., 1910–15, XXXV. 437. l.) és a szóban levő törvényjavaslat (uo., 419. l.) szövegét. (Mindkét irat időpontja: 1913. dec. 6.)

² Az annektált tartományok gazdasági és politikai viszonyaiban végbement változásokkal a Bosznia–Hercegovinával foglalkozó egykorú magyar röpiratok bemutatásakor szóltunk (l. 100. sz. irat). Az itt közölt iratok a korábbiakkal összefüggnek. Így az ott jelzett törvényjavaslat – a betérjesztés előtti végleges formájában – a javaslat indokolásával együtt, közel egy évvel később megjelenik az Irományokban (A). Ebben az időben már megindult a tartományok értelmiségi köreinek megnyerésére irányuló, gazdasági vagy politikai előnyöket kínáló propagandaakció a közönségi politika intézői részéről. Ez az akció azonban, mint az a bosznia-hercegovinai nyelvtörvény tartománygyűlési vitájából is kiténik, nem járt sikerrel. A gazdasági eszközökkel megnyert szereplők – köztük a Julián-Egylet útján szubvencionált mosztári püspök (B) és mások – nem voltak többé hatással a helyi ellenzéki nemzetiségi politikusokra, akik, kivált a nyelvkérdésben, mindenféle vasúti vagy iskolai pragmatika-kísérletet élesen elutasítottak. A nyelvtörvény-tervezet drámai feszültségű vita után – egykorú tudósítása fennmaradt a *Sarajevoer Tagblatt*-ban (D) – történt megszavazása a helyi kormányzat pirrhusi győzelme volt, mert a törvénytervezettel egyidejűleg a bosnyák tartománygyűlés megszavazta az elvi jelentőségű ellenzéki határozati javaslatokat is. Ezek legfontosabbjáról, a *Džamonja-féle iskolai javaslatról* rövidesen érdekes levélváltás

2. §

A trónöröklésre vonatkozó 1723. évi I. és II. [örvény]cikknek rendelkezései ezen országokra nézve is hatályba léptek.

3. §

Tekintettel arra, hogy Boszniának és Hercegovinának viszonya a magyar államhoz sem régiebb, sem újabb törvényeinkben megállapítva nincsen, s hogy e tekintetben az 1880-ik évi VI. tc. 5. §-ának rendelkezései érvényben vannak, utasítatik a kormány, hogy addig, míg ez iránt a magyar szent korona országai és birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok törvényhozásainak egyetértő jóváhagyásával változás történik, az idézett 1880. évi VI. tc. rendelkezései értelmében járjon el.

4. §

Jelen törvény azon feltétel alatt, hogy annak megfelelő határozmányok a birodalmi tanácsban képviselt királyságokban és országokban is törvényerőre emelkednek, kihirdetése napján lép életbe.

Budapest, 1913. június hó 2-án.

Lukács László s.k.
m. kir. miniszterelnök

Indoklás

Érdekeink megóvása és maradandó biztosítása Boszniára és Hercegovinára nézve újabb intézkedéseket tesz szükségessé.

Eldöntöttnek kell tekintenem azt a kérdést, hogy annak a nyugtalanságnak és bizonytalanságnak, amelyet a balkáni események visszahatásukban déli határaink megvédésénél korábban felidéztek, csakis Bosznia és Hercegovina birtokolásával vehetjük elejét, s hogy épp ezért e tartományok a berlini szerződéssel magunkra vállalt megszállását és kormányzását nem ideiglenesnek, hanem állandó jellegűnek kell tekintenünk.

Állandó jellegűnek tekintheti e birtoklást Európa egész közvéleménye, állandónak tekintheti azt saját jól felfogott érdekében maga a Törökbirodalom, de mindenesetre állandónak kell azt tekintenie Bosznia és Hercegovina lakosságának.

A berlini szerződéssel magunkra vállalt megszállás és kormányzás egyáltalán nincs ugyan időhatárhoz kötve, de maga az a körülmény, hogy állandó jellege határozottan megállapítva

folyik a miniszterelnökség (feltehetően maga Tisza) és a közös minisztérium bosnyák szakértője, *Thallóczy*, a neves történész, ez idő tájt a közös pénzügyminisztérium osztályfőnöke között (*E-F*). *Thallóczy* fennmaradt válaszeveléből kitűnik, hogy a maga korábban ismertetett (l. 100/C. sz. irat) történeti-politikai álláspontjára korlátozva a kérdést, indokolatlanul leértékeli, illetőleg nem ismeri fel az ekkor már forradalmi feszültségben levő, a délszláv egységmozgalom szálaival átszőtt valódi bosznia-hercegovinai problémát. *Thallóczy* alaptalan optimizmusa s a helyzet teljes félreismerése egyébként általában jellemző a kérdéssel foglalkozó egykorú magyar intézkedésekre, iratokra és rendeletekre. Így a magyar igazságügyi hatóságok és az annektált tartományok igazságügyi hatóságai közötti „hivatali érintkezés leegyszerűsítéséről” szóló igazságügyminiszteri rendelet (Magyarországi Rendeletek Tára 1913. 1748–1754. l., 1913. nov. 27-i kelettel) még 1913 késő őszen is megkívánja, hogy a tartományok igazságügyi hatóságainak megkeresései s ezek mellékletei csakis fordításban terjeszthetők fel, s hasonlóképp kell eljárni a válasziratok s azok mellékleteivel kapcsolatban. Hasonló hangnemben és felfogásban tájékoztatja a magyar delegációt br. *Pap Géza* előadó előterjesztése és *Thallóczy Lajos* felszólalása az annektált tartományok közigazgatási és közgazdasági viszonyairól, a közös hadsereg 1914. első félévi bosznia-hercegovinai költségvetése tárgyalásakor. (Vö. Közsügyi Biz. Naplója, 1913. 274–278. l.) Ezekből a rendeletekből és felszólalásokból határozottan kirajzolódik a Monarchia vezető politikai és gazdasági köreinek az annektált tartományokkal kapcsolatos érdekköre, hiányzik azonban a kérdés a délszláv egységmozgalmon belüli szerepének, a bosnyák kérdés és politikai mozgalom valódi jelentőségének felismerése. *Thallóczy* indokolatlan optimizmusa és felszínes politikai tárgyismeretére jellemző, hogy az annektált tartományok történeti, néprajzi stb. ismereteinek kiváló szakértője a gyakorlati helyzet megítélésében ismételtelen csődöt mondott. Így említett delegációs felszólalásában annak a véleményének ad kifejezést, hogy az általa is háromszázra becsült politikai eljárás ellenére – Bosznia-Hercegovinára nem hatottak ki különösebben a Balkán-háborúk: „...a rend nem zavartatott meg különösebben... a nép lelkületében visszatükröződik az eddigi kormányzatnak az eredménye”.

² A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Törvényjavaslat Ő császári és apostoli királyi Felsége souverain jogainak Bosznia és Hercegovinára való kiterjesztéséről.*

nincsen, a bizonytalanság elemét rejti magában, s kétségtelenül bénítólag hat nagy áldozatok árán létesített civilizatorius működésük hatályának teljes érvényesülésére. Sokban alkalmas arra, hogy az ideiglenesség bélyegét süsse alapvető intézkedéseinkre is, fogékonnyá tegye a lakosságnak egy részét érdekeinkkel ellenkező politikai törekvésekre, és tért engedjen kalandos politikai tervezéseknek és külbefolyásoknak.

Ezekkel a jelenségekkel szemben nem érhetjük be azzal, hogy egyedül az Osztrák–Magyar Monarchiának a megszállott tartományokra nehezedő súlyában keressük a viszonyok konszolidáltságának biztosítékát. Az ottani lakosság belső érzületére kell a súlyt fektetnünk, s a biztosítékot abban keresnünk, hogy önerejével álljon ellent az érdekeinkkel ellenkező politikai törekvéseknek.

Ennek a célnak elérésére indított bennünket az egyházi autonómiákra, a községi és városi rendtartásoknak és a kerületi tanácsoknak engedélyezésére, és ezek által az országok egészére kiterjedő alkotmányos autonómiának előkészítésére.

Ha a lakosság vágyódásának és érzületének megfelelni kívánunk, ma, midőn a Törökbirodalom is alkotmányos alapokra helyezkedik, gyorsabb ütemben kell ezt az alkotmányos autonómiát megadnunk.

A lakosságnak alkotmányos intézmények iránti vágyódása oly mértékben fel van keltve, hogy valóban közszükségletet képez annak mielőbbi kielégítése. Ennek azonban mellőzhetetlen előfeltételét képezi az uralkodó szuverenitásának kimondása és ezáltal a birtoklás ideiglenes jellegének állandóvá tétele.

Csak ez adhatja meg az intézmények állandóságába vetett bizalmat, ez irányíthatja határozottan a lakosság politikai érzületét, ez vethet véget a kalandos politikai terveknek, ez szabhat határt annak, hogy a megszállott tartományok lakói vágyainak és törekvéseinek kielégítését itt és ne kívülről keressék. Csak a kapcsolat állandósága képes rendes viszonyokat biztosítani és előidézni azt, hogy a megszállott tartományok ne hatalmunk kifejtésének lekötöttséggel és folytonos áldozatokkal járó nehezékei legyenek, hanem nemzetközi helyzetünk újabb erőforrásaivá váljanak.

A tétel tehát úgy áll, hogy a megszállott tartományok birtoklásának állandó jellegét elodázhatatlanul megkívánja érdekeink megóvása, sürgőssé teszi az alkotmányos intézmények megadhatása. A birtoklás állandó jellegének kimondására ez a kényszerűség adja meg a jogcímet, de az erkölcsi jogosultságot is megadja az a körülmény, hogy csak ilyképpen vagyunk képesek annak a magunkra vállalt feladatnak megfelelni, hogy Európának ebben a szögletében a rendet fenntartva s a kulturális fejlődést biztosítva, ezáltal a többi balkán tartományok helyzetének békés kibontakozását is elősegítsük.

Erkölcsi jogosultságot vélek meríthetni még abból az ősi kötelékből is, mely ezeket a tartományokat a magyar szent korona országaihoz fűzte. Ez a kötelék csak a hadijog által lett megbontva, de igényünket azokra nemcsak hallgatag, hanem a királyi címben nyilván is fenntartottuk, s a királyi hitlevelekben és a koronázási esküben biztosítottuk. A koronázás és [a] hasonló nyilvános ünnepek alkalmával a címert és zászlót elővitetjük, a régi egyházi méltóságok címét királyunk adományozza. Ezek a biztosítékok adják meg a jogcímet, hogy azt a megszállott tartományok viszonyának végleges rendezésénél a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országokkal szemben érvényesítsük.

Az a régi jogállapot és kötelék, mely ezeket a tartományokat a magyar szent korona országaihoz fűzte, királyaink ott gyakorolt szuverén jogában állott. Azok nem voltak kapcsolt részek (*partes adnexae*), hanem a régi Horvátországhoz tartozó északnyugati rész kivételével – alávetett részek (*partes subjectae*), amelyek váltakozva, külön kormányzattal, fejedelmekkel, bánokkal bírtak, egy és több tagban kezeltettek, részben elszakadtak, majd ismét a magyar szent korona fennhatósága alá kerültek, de alávetettségük mindig a magyar királyok szuverén jogának ottani gyakorlásából s ebből folyó rendelkezéseiből állott.

Ezeknek a jogviszonyoknak megfelelőleg Ő Felsege szuverén jogainak Boszniára és Hercegovinára való kiterjesztését állapítja meg a javaslat 1. §-a.

A javaslat 2-ik §-a a trónörökös rendjét lépteti hatályba a megszállott tartományokban. Folyománya ez az 1723. évi II. tc. 5. §-ában foglalt annak a rendelkezésnek is, hogy a trónöröklés rendje nemcsak Magyarországra és kapcsolt részeire, hanem a visszaszerzendő tartományokra is érvénnyel bír, úgyhogy az állandó kapocs létesítése alkalmával ezen virtuális jognak hatálybalépését kell csak a törvényben kimondani. Bosznia és Hercegovinának viszonya a magyar korona országaihoz sem régebb, sem újabb törvények által szabályozva nincsen, úgyhogy önmagában véve is szabályozást igényel Ausztriával való viszonyunk szempontjából is. Mégpedig annál a

lekötöttségénél fogva, amelyet az 1880. évi VI. tc. 5. §-a állapít meg, e szabályozás csak Magyarország és Ausztria törvényhozásainak egyetértésével történhetik. Miután az Ausztriával e tekintetben folytatandó tárgyalások kétségtelenül évekig el fognak húzódni, a Boszniával való állandó kapcsolat kimondása pedig a fentebb kifejtett indokokból halasztást nem tűr, de mivel másfelől is, különösen, ha az alkotmányos intézményekre térünk át – a kormányzás folytonossága zökkenéseket, megfelelő előkészítés nélküli változásokat nem bír el –, a viszony újabb szabályozásáig arra kell a kormányt utasítani, hogy az 1880. évi VI. tc. rendelkezései értelmében járjon el.

A törvényjavaslattal kapcsolatos intézkedések ismertetése végett, még a Boszniának és Hercegovinának adandó alkotmányos intézkedésekről s a novi-bazári szandzsák megszállásának felhagyásáról kell megemlékezniem.

A Boszniának és Hercegovinának adandó alkotmányos jogok csak a belkormányzati ügyekre fognak szorítkozni.

A novi-bazári szandzsák megszállásának felhagyásánál az a szempont volt irányadó, hogy érdekeink megóvása nem teszi a megszállást szükségessé.

A novi-bazári szandzsák megszállását annak idején az tette indokolttá, hogy kelet felé irányuló összeköttetéseinket biztosítsuk, s a berlini szerződés végrehajtását az akkori viszonyok közt ez által is elősegítsük.

Miután a kelet felé irányuló összeköttetéseink jelenleg a megszállás nélkül is biztosíthatók, azok a jelentékeny áldozatok, amelyekkel ez a megszállás immár közel 30 éve jár, s még inkább az a lekötöttség, amellyel az reánk nehezedik, arra kell, hogy indítsanak, hogy a megszállással felhagyva kézzel fogható bizonyítékát szolgáltatassuk annak, hogy Bosznia és Hercegovina bírlalásán túl messzebb menő területi aspirációink nincsenek. Habár ennek a mindig hangoztatott politikai álláspontnak ily kétségbe nem vonható ténnyel való igazolása nem is veheti elejét egyes félreértéseknek, s még kevésbé a célzatos félremagyarázásoknak, de kétségkívül közre fog hatni a Törökbirodalom megerősödésére s a balkáni viszonyok konszolidációjára irányuló békés politikánk őszinteségébe, s determinált külpolitikánk határozottságába vetett hitnek megerősítésére.

Budapest, 1913. június hó 2-án.

Lukács László s.k.

B

1913 aug. 5

*Vargha Gyula, a Julián-Egyesület igazgatósági tagjának felterjesztése gr. Tisza István miniszterelnökhöz Misics Alajos mosztári róm. kat. püspök bizalmas állami támogatása tárgyában*¹

ME 1913–XVI–2802 (5283)*

(Gépirásos eredeti irat)

3042-1913. J. szám.

Bizalmas.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Nagyméltóságod hivatali előde folyó évi május hó 13-án 2802. szám alatt kelt iratával Misics Alajos mosztári róm. kat. püspök számára évi 2000 K[orona] szubvenciót méltóztatott engedelmezni. Ezt az összeget az eredetiben idezárt nyugta tanúsága szerint a nevezett püspöknek kifizettük és ez alapon mély tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat, méltóztatásuk az előlegezett 2000 K[oron]ját egyesületünknek megtéríteni.

A nyert utasítástól annyiban bátrak voltunk eltérni, hogy az első évi szubvenciót egy összegben fizettük ki a püspöknek, minek indoka az, hogy a vele való összeköttetés kezdetén egészen kis összeget a püspöknek alig lehetett volna átadni.

¹ Az irat felzetén levő válaszfogalmazvány tanúsága szerint Misics püspök meghitelezett támogatásának visszatérítése 1914. máj. 31-ig bezárólag megtörtént. – Ami a további támogatást illeti, aligha elképzelhető, hogy ennek folyósítására 1914 első félévének végén, tehát a sarajevói merénylet után sor kerülhetett. A bosznia-hercegovinai felsőklérus olcsó, félgyarmati eszközökkel való „megnyerése” éppúgy csődöt mondott, mint az Osztrák–Magyar Monarchia kezdettől elhibázott egész bosznia-hercegovinai politikája.

* *Julián Egyesület Budapest 1904*” feliratú, szintelen dombornyomású levélpapíron.

Bátrak vagyunk tisztelettel kiemelni, hogy Misisics püspök a legnagyobb súlyt helyezi arra, hogy a szubvenció dolga titokban maradjon, s éppen ezért a szubvenciót külön megbízottunkkal adattuk át neki, s a diszkréció felől kezességet is vállaltunk.

A legközelebbi szubvenciót, természetesen megfelelő magatartás esetén, jövő évi június hó végén szándékozunk a püspöknek kifizetni, s ez érdemben lesz szerencsénk Excellenciádnak annak idején előterjesztést tenni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1913. évi augusztus hó 5-én.

Az elnökség megbízásából
Vargha Gyula s. k.
igazgatósági tag

C

1913 dec. 5

Minisztertanácsi határozatok „a hivatalos és a tanítási nyelv szabályozásáról” szóló bosznia-hercegovinai törvényjavaslat, illetve az ottani vasúthálózat kiegészítéséről szóló magyar törvényjavaslat életbeléptetése tárgyában

MT 1913:23/2–3

A

A miniszterelnök úr bemutatja a közös pénzügyminiszter úr átiratát, melyben nevezett miniszter úr kéri, járuljon hozzá a m. kir. kormány ahhoz, hogy a hivatalos és a tanítási nyelv szabályozásáról szóló bosnyák-hercegovinai törvényjavaslatot előzetes legfelsőbb szentesítés végett Ő Felségéhez felterjeszthesse és hogy ezen törvény életbelépésével egyidejűleg Ő Felsége legmagasabb hozzájárulásával az idevonatkozó végrehajtási rendelet kibocsáttassák.

A nevezett miniszter úr kérését azzal indokolja, hogy a bosnyák-hercegovinai tartománygyűlés munkaképessé tételének elengedhetetlen előfeltétele, hogy ezen törvényjavaslat a tartománygyűlés tanácskozásainak újrafelvételekor már a tartományi kormány által benyújtassék.

A minisztertanács ezen törvényjavaslatot és a hozzá tartozó végrehajtási rendeletet beható tanácskozás alá vévén, ezen jogszabályok kibocsátásához általánosságban hozzájárul.

A részletekre nézve azonban a következő módosításokat tartja szükségesnek:

1. A törvény 1. §-ának a bosnyák-hercegovinai vasutak szolgálati nyelvére vonatkozó rendelkezései nincsenek összhangban a végrehajtási rendelet 5. §-ának idevágó rendelkezéseivel.

Miután pedig a rendelet 5. §-ának szövegezése sokkal világosabban biztosítja az idevágó indokolás szerint itt elérni kívánt azt a célt, hogy a bosnyák-hercegovinai tartományi vasutak belső szolgálatában a szolgálati nyelv a német legyen, amely mellett a szerb-horvát nyelv csak annyiban alkalmazható, amennyiben azt a katonai érdekek, illetve a tartományi vasutak három éven belül átdolgozandó szolgálati rendtartása megengedi: a minisztertanács szükségesnek tartja, hogy a törvény 1. §-ának a tartományi vasutak szolgálati nyelvére vonatkozó része a rendelet 5. §-ának megfelelőleg módosíttassék.

Ugyancsak a rendelet 5. §-a 2. bekezdésének következő végszavai: „sowie der vorherigen Zustimmung des Kriegsministeriums”¹ törlendő volna, miután ez az utóbbi kitétel közjogilag aggályos, és teljesen felesleges, mert az itt említett szabályozás jóváhagyásához nem egyedül a cs. és kir. hadügyminisztérium, hanem magának a rendelet 5. §-ának szavai szerint a bosnyák-hercegovinai közigazgatás vezetésével megbízott közös minisztérium hozzájárulása szükséges. Ebben pedig már bennfoglaltatik a hadügyminisztérium hozzájárulása is.

2. A törvény 4. §-ának második bekezdése, mely a bosnyák-hercegovinai tartományi szolgálatban alkalmazásért folyamodóknak a szerb-horvát nyelv nem tudása miatt való ideiglenes alkalmazásáról szól, enyhítendő a rendelet 7. §-a második bekezdésének megfelelőleg.

Ugyancsak enyhítendő a törvény 4. §-a második bekezdésében foglalt visszaható erő a már alkalmazásban levő, a szerb-horvát nyelvet nem bíró alkalmazottakat illetőleg legalábbis a rendelet 8. §-ának megfelelőleg.

¹ Azaz: „valamint a hadügyminisztérium előzetes hozzájárulásával”.

3. A rendelet 3. §-a a következőleg volna módosítandó:

„Die in deutscher Sprache verfassten Eingaben von österreichischen und in ungarischer Sprache verfassten Eingaben von ungarischen Parteien, welche ausserhalb Bosniens und der Herzegowina wohnhaft sind, werden angenommen und in deutscher, beziehungsweise in ungarischer Sprache erledigt.”²

4. Avégből, hogy a Boszniában és Hercegovinában lakó magyar és osztrák felekre nézve biztosítsák az a jog, hogy beadványaikat magyarul, illetve németül intézhessék a bosnyák-hercegovinai hatóságokhoz, a rendelet 4. §-a következőleg módosítandó:

„Deutsche oder ungarische Eingaben von in Bosnien und der Herzegowina wohnhaften Parteien sind in deutscher beziehungsweise in ungarischer Sprache zuzulassen.”³

5. A rendelet 5. §-a 2. bekezdésének végszavainál kívánt kihagyás fentebb az I. pont alatt említettett.

Ezek után felhatalmazza a minisztertanács a miniszterelnök urat, hogy a közös pénzügyminiszter urat a fentebbiekről értesítse, illetve hogy a magyar kormány hozzájárulását a fentebbi kívánalmak elfogadásától tegye függővé.

B

A miniszterelnök úr előadja, hogy értesülése szerint a bosnyák–hercegovinai vasúthálózat kiegészítéséről szóló osztrák törvényjavaslatnak alkotmányos elintézésére – az ottani politikai helyzet folytán – a közeli jövőben nem lehet számítani.

Ennélfogva már egyik közelebről megtartott közös miniszteri értekezleten felmerült az a kérdés, vajon hajlandó volna-e a magyar kormány az építkezések megkezdéséhez szükséges összeget az osztrák törvényjavaslat elintézése előtt rendelkezésre bocsátani, amidőn előadó miniszterelnök úr a magyar kormány e kérdésre vonatkozó állásfoglalását későbbre helyezte kilátásba. Most elérkezettnek véli az időt, hogy a minisztertanács ez ügyben érdemleges határozatot hozzon, s a maga részéről annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy a magyar törvényhozás megfelelő formában megadhatná a kormány e vonatkozó felhatalmazást. Miután azonban a szóban levő törvényjavaslat 6. §-ának első bekezdése kimondja, hogy: „E törvény kihirdetése napján lép életbe – oly feltétel alatt, hogy annak megfelelő törvényes határozmányok a birodalmi tanácsban képviselt királyságokban és országokban is törvényerőre emelkednek, és jelen törvénnyel egyidejűleg hirdettetnek ki”: ezen szakasznak oly módosítása volna szükséges, mely a törvény életbeléptét s a magyar államot terhelő hozzájárulás kifizetését, reciprocitás feltétele mellett az osztrák törvény hatálybalépte előtt is lehetővé tegye.

A minisztertanács a kérdést beható tárgyalás alá vévén, kimondja, hogy a magyar kormány hajlandó a közös minisztérium részéről elhangzott óhajnak eleget tenni, s ezen célból a törvényjavaslat 6. §-a első bekezdésének következő módosítását fogja a képviselőházban javaslatba hozni:

„E törvény kihirdetése napján lép életbe, ha azonban e napon a jelen törvénynek megfelelő törvényes határozmányok a birodalmi tanácsban képviselt királyságokban és országokban is törvényerőre nem emelkednek, úgy a jelen törvényben megállapított hozzájárulások a magyar szent korona országai részéről csak akkor és csak annyiban teljesíthetők, amikor és amennyiben a kvóta arányának megfelelő azonos hozzájárulások a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok részéről is teljesítettek.”

A minisztertanács egyben felhatalmazza a miniszterelnök urat, hogy ily értelemben a többi illetékes tényezőkkal is a szükséges tárgyalásokat megindíthassa.

² Azaz: „Bosznia és Hercegovina [területén] kívül lakó osztrák felek német nyelven fogalmazott beadványai és magyar felek magyar nyelven fogalmazott beadványai elfogadtnak és német, illetve magyar nyelven nyernek elintézését”.

³ Azaz: „Boszniában és Hercegovinában lakó felek beadványai elfogadandók német, illetve magyar nyelven”.

D

1913 dec. 30

*A bosznia-hercegovinai tartománygyűlés nyelvkérdés-vitája és a Džamonja-féle határozati javaslat*¹

ME 1914–XVI/a–130

(Sajtótudósítás. – Részletek. Fordítás német eredetiből)

Bosnyák szábor

(Jelentés a december 30-i ülésről)

Délelőtt 11 órakor a szábor elnöke, Dr. Bašagić megnyitja az ülést. A kormánypadokban: *Rohonyi* tartományi főnökhelyettes, Dr. *Zurunić*, *Kussevich*, *Prileszky*, *Paul* osztályfőnökök és Dr. *Žarnovski* és Dr. *Frangeš* királyi tanácsosok. Jegyzők: *Simić* Jovo lelkész és *Kujundžić* Pavle.

A karzatok és a páholyok mérsékelten teltek meg.

A nyelvi tervezet

Az elnök felszólítására *Kujundžić* Pavle jegyző felolvassa a hivatali és oktatási nyelv rendezéséről szóló törvénytervezetet, amely így szól:

A kormány tervezete a nyelvkérdésről

A tartományi gyűlésben beterjesztett nyelvi tervezet szövege a következő:

A hivatali és oktatási nyelv rendezéséről szóló törvény Bosznia-Hercegovinában.

A tartományi gyűlés hozzájárulásával Bosznia-Hercegovinára nézve elrendelendőnek tartom:

1. § A szerb-horvát nyelv a hivatalos nyelv minden bosznia-hercegovinai hatóságnál, hivatalban és állami intézménynél, a polgári közigazgatás minden ágában Bosznia és Hercegovina közigazgatási területén a belső és külső hivatali forgalomban. Ugyanez vonatkozik az oktatási és hivatali nyelvre minden állami eszközökkel fenntartott polgári oktatási intézménynél, és ugyancsak a bosznia-hercegovinai országos vasutaknál a szóbeli és írásbeli külső szolgálati forgalomban minden polgári hatósággal, polgári hivatallal és polgári országos intézménnyel és a felekkel Bosznia és Hercegovina területén.

Az államvasutak belső szolgálati forgalmában azonban a szerb-horvát nyelv csak oly mértékben használtatik, amennyire azt a katonai érdekek megengedik.

2. § A magániskoláknak, amelyekben nem a szerb-horvát nyelv az oktatás nyelve, csak akkor adható meg a nyilvánosság joga, ha azokba kötelező tantárgyként bevezetik a szerb-horvát nyelv tanítását.²

3. § A szerb-horvát nyelv mindkét írásmódja egyenjogú és ezért egyidejűen és egyenlő mértékben kell minden hivatalos közleményben, nyilvános hirdetményben, közfeliraton és pecséten használni.

4. § Senki sem alkalmazható bosznia-hercegovinai állami szolgálatban vagy a bosznia-hercegovinai államvasutaknál, aki nem bírja a szerb-horvát nyelvet. Csak ha a közigazgatás különös érdeke kívánja meg, alkalmazható ideiglenesen olyan személy is, aki nem bírja a szerb-horvát nyelvet. Ezek a személyek azonban kötelesek három éven belül megtanulni a szerb-horvát nyelvet, mert máskülönben nem alkalmazhatók állandóan. Azok az alkalmazottak, akik már szolgálatban vannak, és nem bírják a szerb-horvát nyelvet, kötelesek e rendelet kihirdetésétől számított három év alatt megtanulni. Ha e kötelezettségnek nem tesznek eleget, úgy további szolgálatban tartásuk csak kivételesen engedélyezhető.

5. § Minden más ügyben, amelyre nézve a bosznia-hercegovinai tartománygyűlés nem illetékes, az országos kormány törvényes rendezésük céljából e törvényhez rendeletet fog kiadni.

6. § Ez a törvény kihirdetésekor lép életbe.

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: Bosnischer Sabor. (Sitzungsbericht vom 30. Dezember. – Sarajevoer Tagblatt 1913. dec. 31; 303. sz. 2–4. l.

² A szakasz a lapszálon kék ceruzával megjelölve.

Általános vita a nyelvtörvény tervezetéről

Első szónokként Dr. *Ljubobratić* képviselő lép fel, és beszéde elején a nyelvkérdés történetével foglalkozik. Főleg a német nyelv törvényes bevezetése ellen szól. Más kérdésekben hozzájárul a kompromisszumhoz, de a nyelvkérdésben, amelynek a nép nemzeti érzését kell kifejezésre juttatnia, ez nem engedhető meg.

És mégis akadtak néparulók, akik e kérdésben erélyteleneknek mutatkoznak, és megengedik, hogy a vasutak belső hivatali forgalmában a német nyelv használható legyen. Kijelenti végül, hogy e tervezet ellen fog szavazni, és felolvassa az első szakaszt: véleménye szerint ebből a tervezetből csak ahhoz kellene hozzájárulni.

Dr. *Andrić* képviselő megtárgyalja a nyelvkérdést, és úgy találja, hogy ebben a nemzeti kérdésben politikai és szociális probléma is van. Boszniában a nép nyelve egységes nyelv. A nyelvkérdésben a hazához tartozás kifejezését keresi. Ez nem frázis, mert egy nép kultúrája nyelvéből származik. Bosznia népe demokratikus, tehát semmilyen, és legkevésbé a német nyelvet nem láthatja el az országban arisztokratikus bélyeggel. Szónok érinti a nyelv iránti érzelmek kialakulását más népeknél, és arra a végkövetkeztetésre jut, hogy egyedül és kizárólag a nyelv adja meg Boszniában a nép *karakterét*.

A nyelvkérdés politikai kérdés is, mert azáltal jut kifejezésre politikai helyzetünk a monarchiában. A német nyelvnek a vasutaknál való engedélyezésére nézve a szónok kijelenti, hogy ezt csak azért kellene eltérniük a vasutakon, hogy a *német kapitalizmusnak* megnyissák a kaput Boszniába. A vasút révén terjedne el a német elem az országban.

Egyáltalában ez a monarchia törekvése. Mindenütt ezt a receptet alkalmazzák a monarchiában, és éppen ez a kérdés akadályozza a fejlődést a monarchiában. Felhívja a figyelmet Horvátországra és Szlavóniára, ahol éppen e kérdés miatt nem lehet az ottani viszonyokat rendbehozni. Hansúlyozza, hogy éppen a horvátok emelték ki mindig ezt a kérdést, és mégis a horvátok készek a száborban ezt a nyelvi törvénytervezetet elfogadni. Minden szakasznak, nyilvánítja ki a szónok, annyi kibúvója van, hogy ez a törvény egyáltalában semmi biztosítékot nem nyújt a szerb-horvát nyelv védelmére. A nyelv tekintetében nem *frázisról* van szó, hanem a nép lelkéről. Szónok végül kijelenti, hogy nem tartja előnyösnek ezt a törvénytervezetet, és ezért nem fog arra szavazni. Nagyon nehéz ma a nyelvkérdést megoldani – Csehországban 30 éve küzdenek érte –, miért kell azt nálunk elhamarkodni. Jobb ezt a kérdést *nyitva hagyni*, mint ma megoldani.³

Délutáni ülés

Az ülést háromnegyed négy órakor folytatták. A kormánypadokban: *Rohonyi* tartományi főnökhelyettes, *Kussevič* és *Paul* osztályfőnökök. Dr. *Žarnovski* és Dr. *Frangeš* királyi tanácsosok. A páholyok és karzatok zsúfoltak.

Dr. *Lazarević* képviselő az első szónok, aki beszédében a szerbek és horvátok egységéért száll síkra. Több kijelentést idéz horvát és szerb nagy emberektől, akik mindig pártolták ezt az egységet. Ezeknek a kijelentéseknek a kifejtésénél párbeszédre kerül sor a szónok és a néhai „Udruga”⁴ egyes képviselői között, mert utóbbiak a szónokkal szemben azt állították: a szerbek sohasem hittek ebben az egységben, és továbbra sem fognak benne hinni. A szónok végül felolvassa a következő határozati javaslatot: „Bosznia és Hercegovina tartományi gyűlése megállapítja, hogy a hivatali és oktatási nyelv szabályozásáról szóló törvényjavaslat nem felel meg a nép követeléseinek.” Ezt a tíz képviselő által aláírt határozati javaslatot szavazás céljából átnyújtják az elnököknek.

Ezután *Vančaš* képviselő kér szót, és cáfolja az ellenzék ama szemrehányását, hogy a nyelvi tervezetet későn kézbesítették a képviselőknek. Kijelenti, hogy a törvénytervezet már 16 hónap

³ A délelőtti ülésen még felszólalt dr. *Simić* Jovo képviselő, aki szerint a kérdés megoldható törvény hozatala nélkül, természetesen a szerb-horvát nyelv bevezetésével a hivatalokba; a vasútnál több szerb-horvát alkalmazott a nyelvet is jobban fogja terjeszteni, s bár forgalmi okokból más nyelv használata is tolerálható, mozgósítás esetén a szükséges érintkezés csak néhány szóból áll, amit könnyű megtanulni. Harcolni kell azon nézet ellen, hogy a szerb-horvát nyelv engedélyezése engedmény irányukban. A tervezetre mint kompromisszumra szavaz. – *Jelavić* képviselő szerint a vasúti nyelvkérdés az imperializmus szimbóluma, újabb összeütközés a kormány és a nép között; anomáliának tartja, hogy törvény útján vezessék be nyelvük használatát. – *Sola* képviselő is a tervezet ellen szól.

⁴ Értsd: a volt horvátországi szerb önálló (független) párt.

előtt ismeretes volt, hiszen majdnem másfél éve tárgyalnak erről a kérdéstről. Hangsúlyozza, hogy a törvény előterjesztése főleg azért szükséges, mert a hivatalokban máig *nem használják* a horvát nyelvet úgy, ahogyan használni kellene. A szónok foglalkozik a nyelvkérdésre vonatkozó addigi tárgyalások részleteivel. Azután érinti az ország nyelvének jelenlegi használatát a vasutaknál, és kiemeli, hogy bár ma még az alkalmazottak nagy százaléka nem bírja a nyelvet, de ez a tervezet legalább biztosítékot nyújt arra nézve, hogy javulás fog ebben a dologban bekövetkezni.⁵

*Džamonja*⁶ képviselő szól ezután Vancaš képviselő azon megjegyzéséhez, hogy a nyelvi tervezet szabályozását követelő küldöttség helytelenül viselkedett a miniszternél. A szónok kijelenti, hogy ő megemlítette a miniszter előtt, hogy a magyarok akadálytalanul használhatják nyelvüket. Mire a miniszter azt felelte: „*De a magyarok erősebbek is.*” Ez annyit jelent, fejt ki a szónok, hogy mi gyávák vagyunk, akiken a hatalmasok taposhatnak. Visszatér Tadin szavaira, aki szerint nincs becsületes ellenzék, s ezzel kapcsolatban felteszi a kérdést, milyen becsületes valójában a kormánytöbbség. Végül dicséri *Lazarević* beszédét, amely oly éles hangvétellel szállt síkra a szerbek és a horvátok egységéért. *Ő is önálló javaslatot nyújt be arról, hogy tiltsák meg az odaválói gyermekeknek az olyan magyar és német iskolák látogatását, amelyben nem a szerb-horvát a tanítási nyelv.*

Ezután szót kért *Rohonyi* tartományi főnökhelyettes és kijelentette: vissza kell utasítania Dr. *Stojanović*nak egy választási jegyzőkönyv állítólagos hatósági meghamisítására vonatkozó gyanúsítását.

Dr. *Stojanović* képviselő közli, hogy *erre nézve bizonyítékokkal fog szolgálni.*

Ezzel berekesztették a nyelvi törvényjavaslatról szóló általános vitát. A törvényjavaslat feletti szavazás előtt az önálló javaslatokról szavaznak.

Mindenekelőtt dr. *Mazzi* javaslatáról szavaznak, és azt szótöbbséggel elfogadják. Dr. *Lazarević* képviselő javaslatát ugyancsak elfogadják. *Džamonja* képviselő javaslatát *ugyancsak elfogadják.* *Milošević* képviselő arra vonatkozó javaslatát, hogy a cirill írást a belső hivatali forgalomban is használják, elutasítják.

Ezt követte a nyelvi törvényjavaslat feletti szavazás, s azt *elfogadták.*⁷ Végül szavaztak még Dr. *Ljubobratić* javaslatáról, s azt elejtették.

Ezután az ülést három negyed hét órakor berekesztették.

A következő ülés ma reggel nyolc órakor kezdődik.

⁵ A beszéd [e részénél] közbeszól Dr. *Nježić*, aki azzal vádolja a kormányt, hogy a szünetben „első- és másodrendű” megkülönböztetést tesz a képviselők között. *Vancaš* cáfolja ezt és az ellenzék magatartását bírálja, mert ez alkalmat ad a kormánynak a tisztviselők önkényes kinevezésére. A tervezet mellett szavaz. – Utána *Milošević* Gyoko ellene szól, s megváltoztatására tesz javaslatot. Dr. *Mazzi* szerint a tervezet politikailag haladást jelent, ezért elfogadja, de a 2. szakasz fogalmazása stílris megigazítását kívánja. – *Tadin* Kalixt pártonkívülségét hangsúlyozza. A gyenge ellenzék hibájának tartja, hogy a tervezet nem jobb, mégis javulást jelent a viszonyokhoz képest, és jobb mint Dalmáciáé. Dr. *Stojanović* a tulajdonképpen horvát Tadin kormányágensnek bélyegzi, aki egyenlenséget akar szítani a szerbek és a horvátok között. A tervezetet a többség amúgy is megszavazza, minden ellenérv hiábavaló. O maga *Ljubobratić* javaslatához csatlakozik. – Kifogásolja, hogy *Tadin* Kalixt szerint nincs is becsületes ellenzék, s hogy ezt „hím-, nő- és semleges neműekre” osztja. A *Kočić*-csoport lenne eszerint a hímnemű ellenzék, a „Srpska Riječ” körüli csoport a nőnemű és a leggyengébb, a semleges nemű a „die rühriegen Betrachter der Narodgruppe”. – *Stojanović* ezután kijelenti, hogy a kormány élesen a Narod-csoport ellen fordult, mire a tartományi főnökhelyettes a fejét rázza. (*Tadin* még azt is mondotta végül, hogy az ellenzékiek csak azért vonultak ellenzékbe, mert nem kerülhettek kormányra.)

⁶ Kék és piros ceruzával aláhúzza.

⁷ Kék ceruzával aláhúzza és a bekezdés a lapszálon pirossal megjelölve.

E

1914 jan. 6

Miniszterelnökségi fogalmazvány-tervezet Thallóczy Lajos közös pénzügyminisztériumi osztályfőnökhöz a bosznia-hercegovinai tartománygyűlésen az iskolai nyelvoktatás tárgyában Džamonja bosnyák tartománygyűlési képviselő részéről előterjesztett javaslat ügyében

ME 1914–XVIa–130

(Gépelte, kézírásos, javításokkal ellátott fogalmazvány)

Hivatalból

Džamonja bosnyák tartománygyűlési képviselőnek a nyelvkérdés tárgyalása folyamán tett javaslata ügyében.

Félhivatalos levél, szám nélkül.

Thallóczy Lajos közös pénzügyminisztériumi osztályfőnök úrnak

Kedves Barátom!

A „Sarajevoer Tagblatt” 1913. évi december hó 31-én megjelent számából kitűnőleg, a bosznia-hercegovinai tartománygyűlésen Džamonja képviselő a nyelv kérdés tárgyalása folyamán azt a javaslatot terjesztette elő, „hogya a bennszülött gyermekeknek azon iskolák látogatása, melyekben nem szerb vagy horvát [nyelvet nem tanítják]¹ a tannyelv, megtiltassék.”

E javaslatot az említett lap szerint a tartománygyűlés el is fogadta. Engedd meg tehát, hogy ez ügyre azzal a kéréssel hívjam fel szíves figyelmedet, hogy további kellemetlen fejleményeknek lehetőleg elejét venni szíveskedjél.

[Tisztelettel kérlek, hogy amennyiben ez ügyre vonatkozólag további értesülések állanának rendelkezésedre, azokat velem közölni méltóztassál.]¹

A magam részéről [azonban]¹ már ez alkalommal meg kell jegyeznem, hogy a magyar kormány már tekintettel a Boszniában létesült magyar iskolákra is, semmi esetre sem volna abban a helyzetben, hogy ily irányú törvény hozatalához hozzájárulhasson.

Szívből üdvözöl

őszinte híved

[Gr. Tisza István]²

Márffy s. k.

L.

Budapest 1914. január hó 6.

I/8. Tisza s.k.

Petry s. k. I/6.

¹ [] A fogalmazványban kihúzva.

² A fogalmazványban üresen hagyva, aláírás nélkül. – Tisza a fogalmazványt ellenjegyezte 1914. jan. 8-án; a levél feltehetően ekkor aláírásra került, eredetijét nem találtuk meg, az erre adott választ közöljük (F. irat).

F

1914 jan. 21

Thallóczy Lajos közös pénzügyminiszteri osztályfőnök válaszlevele gr. Tisza István miniszterelnökhöz a bosznia-hercegovinai tartománygyűlésen elhangzott Džamonja-féle határozati javaslat tárgyában

ME 1914–XVIa–130
(Gépírásos eredeti irat)

Cs. és Kir.

Közös Pénzügyminisztérium

I. Johannesg. 5

Osztályfőnök

jan. 21.

Bécs, 1914.

Kegyelmes Uram!

Igen tisztelt Barátom!

Folyó évi január 8-án hozzám intézett nagybecsű soraidra, amelyben a Sarajevoer Tagblatt 1913. évi dec. 31-i számából a bosnyák-hercegovinai tartománygyűlésen hozott határozati javaslatot vagy szíves szóvátenni, a következőket van szerencsém válaszolni:

A *Džamonja*¹ tartományi képviselő felvetette határozati javaslatnak a tartománygyűlés által történt elfogadása egyáltalán nem jelenti azt, hogy ez a javaslat a nyelvtörvény keretét megbontaná. Ez egyszerű határozati javaslat, amellyel a tartománygyűlés nézetét fejezte ki, de amely minket törvényjavaslat beadására vagy ilyennek elfogadására *egyáltalában nem kötelez*.

Van szerencsém tehát miniszterem őexcellenciája nevében is kijelenteni, hogy etekintetben *aggodalomra ok nincs*, és hogy őexcellenciája is osztozik felfogásodban.

Szeretettel szolgál híved

Thallóczy s. k.

¹ A kiemelések zöld ceruzával jelölve.